

IOM International Organization for Migration
IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu

POTREBY MIGRANTOV NA SLOVENSKU

Výskum zameraný na integráciu migrantov na trh práce a do
spoločnosti

Autori:

Miroslav Popper, Gabriel Bianchi, Ivan Lukšík, Petra Szeghy

**KABINET VÝSKUMU
SOCIÁLNEJ A BIOLOGICKEJ KOMUNIKÁCIE SAV**

Bratislava

2006

Obsah

1. Úvod.....	4
2. Definície základných skupín migrantov používané v texte.....	16
3. Metodológia výskumu a výskumná vzorka.....	17
3.1 Výskumná vzorka.....	17
3.2 Výskumná metóda.....	20
4. Výsledky výskumu.....	24
4.1 Genéza rozhodnutia pre migráciu a prvé kroky života na Slovensku	24
4.1.2 Útek pred vojnou a prenasledovaním z politických a náboženských dôvodov ..	26
4.1.3 Ekonomické dôvody	26
4.1.4 Osobné dôvody.....	27
4.1.5 Sociálne dôvody	27
4.1.6 Kultúrne dôvody.....	28
4.1.7 Slovensko – atraktívna krajina.	28
4.1.8 Krajanstvo.....	29
4.2 Štrukturálny kontext	30
4.2.1 Kontakt s inštitúciami.....	30
4.2.2 Informovanosť migrantov o Slovensku a o legislatívnych podmienkach pre cudzincov.....	34
4.2.3 Znalosť slovenského jazyka.....	36
4.3 Kontext práce a seberealizácie.....	39
4.3.1 Práca.....	39
4.3.2 Seberealizácia.....	44
4.3.3 Občianska participácia migrantov.....	45
4.4 Kultúrny a sociálny kontext.....	47
4.4.1 Kultúrne rozdiely medzi Slovenskom a domovskou krajinou migrantov.....	47
4.4.2 Služby, zdravotná starostlivosť a školstvo.....	49
4.4.3 Sociálne siete.....	49
4.5 Kvalita života.....	53
4.5.1 Bývanie.....	53
4.5.2 Náboženská seberealizácia.....	53
4.5.3 Voľný čas.....	54
4.5.4 Bezpečnosť a násilie, ktoré nie je motivované rasovo	54
4.5.5 Rasizmus a iné formy diskriminácie.....	55

4.5.6	Postoje spolupracovníkov migrantov ako základ pre analýzu zdrojov diskriminačných tendencií v majoritnej populácii.....	57
4.5.7	Výhody a nevýhody života na Slovensku	60
4.5.8	Predstavy o budúcnosti.....	62
5.	Odporúčania.....	63
5.1	Odporúčania vyplývajúce z dôvodov pre migráciu na Slovensko („Genéza rozhodnutia pre migráciu“)	63
5.2	Odporúčania v oblasti štrukturálneho kontextu:.....	64
5.2.1	Odporúčania v oblasti styku s inštitúciami.....	64
5.2.2	Odporúčania pre zlepšenie informovanosti migrantov o Slovensku a legislatívnych podmienkach.....	67
5.2.3	Odporúčania v oblasti jazyka.....	67
5.3	Odporúčania v kontexte práce a sebarealizácie.....	68
5.3.1	Odporúčania v oblasti práce.....	68
5.3.2	Odporúčania v oblasti sebarealizácie.....	70
5.3.3	Odporúčania v oblasti občianskej participácie.....	71
5.4	Odporúčania v oblasti sociálneho a kultúrneho kontextu.....	71
5.5	Odporúčania pre Migračné informačné centrum (MIC) Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) v Slovenskej republike	73
5.6	Zhrnutie najdôležitejších odporúčaní.....	77
6.	Závery.....	79
	Použitá literatúra.....	85

1. Úvod

Táto štúdia sprostredkúva výsledky výskumu, ktorý bol uskutočnený v rámci projektu **Migračné informačné centrum na pomoc pri integrácii migrantov a obetí obchodovania s ľuďmi na trh práce a do spoločnosti**, financovaného Európskym sociálnym fondom v rámci Iniciatívy Spoločenstva Equal.¹ Hlavným cieľom projektu je pomôcť pri efektívnom začleňovaní migrantov a obetí obchodovania s ľuďmi na trh práce v SR a do spoločnosti prostredníctvom poskytovania poradenských, asistenčných a reintegračných služieb Migračného informačného centra (MIC).

Predkladaná štúdia² tvorí súčasť komponentu 1: Pomoc imigrantom pri ich efektívnej integrácii na trh práce. V projekte je označená ako „Aktivita 3: Výskum zameraný na integráciu migrantov na trh práce a do spoločnosti.“

Ciele výskumu

Cieľom výskumných aktivít projektu bolo:

A:

1. poznanie potrieb rôznych skupín migrantov v oblasti uplatnenia a integrácie na trhu práce v SR a do spoločnosti a ich informovanosti o legálnych možnostiach zamestnania;
2. poznanie postojov a skúseností zástupcov štátnych inštitúcií vzhľadom k zamestnávaniu migrantov;
3. poznanie postojov, potrieb a informovanosti zamestnávateľov vzhľadom k zamestnávaniu migrantov;
4. poznanie postojov a názorov spolupracovníkov migrantov z majoritnej populácie.

B: na základe týchto poznatkov navrhnúť odporúčania pre aktivity a činnosť Migračného informačného centra.

¹ EQUAL č.: 149/04-I/33-2.1.

² Na výskume spolupracovali Gabriela Bačová a Martina Pražienková, ktoré sa podieľali na zbere terénneho materiálu. Pracovníčky Medzinárodnej organizácie pre migráciu na Slovensku nám poskytli cenné informácie a kontakty na potenciálnych účastníkov výskumu a Mária Grethe Guličová z Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) navyše aj užitočné rady a komentáre k pracovnej verzii tejto správy. Autori ďakujú za spoluprácu všetkým, ktorí prispeli k realizácii tejto štúdie.

Teoretický rámec

Migrácia je fenomén sprevádzajúci takmer celú ľudskú históriu, aj keď jej intenzita kolíše v závislosti od politických, sociálnych, ekonomických a demografických podmienok. Počet medzinárodných migrantov vo svete dosiahol v minulom roku 191 miliónov. Šesť z každých 10 migrantov žije v rozvinutých krajinách (1 z 3 v Európe, 1 zo 4 v Severnej Amerike), 7 zo 100 migrantov sú utečenci. Takmer polovica zo všetkých migrantov sú ženy, v rozvinutých krajinách ich počet dokonca prevyšuje počet migrantov mužov. Tri štvrtiny migrantov sú koncentrované iba v 28 krajinách. Podiel vlád, ktorých záujmom je znížiť medzinárodnú migráciu, poklesol zo 40% na 22 % v rokoch 1996 až 2005 (UN, 2006). Tieto čísla poukazujú okrem iného aj na to, že hlavnou príčinou migrácie nie sú vojny či prenasledovanie, ale skôr socioekonomické rozdiely medzi krajinami, vedúce k migrácii podmienenej ekonomickými dôvodmi.

Zahraničnú migráciu definuje B. Divinský na základe syntézy viacerých medzinárodných prameňov ako „druh priestorovej mobility obyvateľov, ktorej podstatou je pohyb osôb cez hranice štátov s úmyslom usadiť sa v druhej krajine na určité obdobie“ (Divinský, 2005, str. 17). Medzinárodná organizácia pre migráciu definuje zahraničnú migráciu ako pohyb osoby alebo skupiny osôb z jednej geografickej jednotky do druhej cez administratívnu či politickú hranicu s cieľom usadiť sa definitívne alebo prechodne na mieste inom ako je miesto pôvodu osoby (IOM, 2005).

Korene teoretického vysvetľovania migrácie a motivácie k nej siahajú k prácam E. Ravensteina, ktorý už v roku 1880 formuloval zákony migrácie odrážajúce vtedajšiu realitu pohybu ľudí v industrializujúcej sa spoločnosti – najmä pohyb medzi rurálnym a urbánnym prostredím (Ravenstein, 1885). Jeho práca inšpirovala dnes dominantnú **teóriu push a pull faktorov**, ktorá vysvetľuje migráciu spolupôsobením dvoch protikladných síl. Push faktormi sa rozumejú najmä nepriaznivé ekonomické pomery, nízka životná úroveň, narušené životné prostredie, etnické problémy, násilné konflikty, politická diskriminácia, rastúca hustota populácie v domovskej krajine; pull faktory sú napr. vyššie mzdy, lepšie životné podmienky, vyhliadky dobrého zamestnania, blízkosť zvolenej destinácie, dobré skúsenosti iných migrantov, väčšia individuálna a politická sloboda, či bezpečnejšia situácia v hostiteľskej krajine (Divinský, 2005). Atraktivnosť tejto teórie dokumentuje jej frekventované

uplatňovanie a to aj v podobe rozpracovania ako matematického modelu (Dorigo, Tobler, 2006).³

Emigrácia, rovnako ako imigrácia, prinášajú pre migrantov aj majoritnú spoločnosť vždy množstvo problémov aj výziev, ktoré sú spravidla tým väčšie, čím kultúrne odlišnejšie skupiny obyvateľstva prichádzajú do vzájomného kontaktu. Najmä migranti bývajú často krát vystavení kultúrnemu šoku pri potrebe zásadnej zmeny ich zažitých noriem a tradícií. Mnohí migranti, predovšetkým utečenci, sa musia v prvom rade vyrovnáť s otázkou zabezpečenia základných fyziologických potrieb, ako sú pravidelná potrava a spánok, ako aj s potrebou bezpečia. S tým súvisí predovšetkým nevyhnutnosť zabezpečenia si ubytovania a tiež ekonomických zdrojov na prežitie. V tejto súvislosti hovorí Adler (1977) o tom, že bez ohľadu na to, na akej úrovni osobnostného vývinu boli migranti v svojej krajine pôvodu, sú po príchode do novej krajiny „tlačení“ na spodnú úroveň Maslowovej hierarchie potrieb, ktorá je predstavovaná základnými fyziologickými a existenčnými potrebami a potrebou bezpečia. Až po ich uspokojovaní môžu „stúpať“ k uvedomovaniu si a napĺňaniu takých potrieb, ako sú potreba lásky, sociálnej akceptácie, úcty, rešpektu a sebarealizácie.

Možno očakávať, že Adlerovo konštatovanie platí najmä pre utečencov a azylantov, ktorí čelia nevyhnutnosti uspokojiť si svoje základné a biologické potreby, kým migranti, ktorí sa presťahujú do novej krajiny kvôli možnosti lukratívneho alebo spoločensky oceňovaného zamestnania a/alebo kvôli zlúčeniu rodiny, majú zväčša vopred zabezpečené spomínané základné potreby a preto môžu rovno začať naplňovať svoj osobnostný potenciál uspokojovaním vyšších potrieb. Overenie tohto predpokladu si preto vyžaduje, aby výskumná vzorka pokrývala čo najrôznorodnejšie typy a skupiny migrantov. Zároveň to umožňuje podrobnejšie zmapovať, ktoré potreby majú tie - ktoré skupiny migrantov uspokojené či neuspokojené. Navyše je tak možné spoznať nielen ich individuálne potreby, ale aj problémy týkajúce sa celkovej adaptácie jednotlivých skupín migrantov do našej spoločnosti.

Z hľadiska adaptácie migrantov je v súčasnosti za najpozitívnejšiu formu považovaný proces **integrácie**, v ktorej sa spája spoločný záujem o vzájomne zblíženie, pri ktorom hostiteľská spoločnosť je vysoko aktívna v pomoci migrantom usadiť sa a nájsť pocit "domova" a

³ Ďalšie v súčasnosti používané teoretické rámce migrácie sú napr. aplikácie makro- a mikroekonomickej neoklasickej teórie, teória duálneho a segmentovaného trhu práce, teória ľudského a sociálneho kapitálu, teória (sociálnych) sietí, teória rodinných stratégií a domácností novej ekonomiky (Minkenberg, 2006).

súčasne je otvorená obohateniu sa o kultúrne prínosy zo strany migrantov. Migranti sa pri integrácii na jednej strane prispôsobujú novým spoločenským normám, podmienkam a tradíciám, ale na druhej strane udržiavajú a rozvíjajú svoju kultúrnu špecifickosť pre podporu vlastnej identity ale aj ako svoj osobitný vklad hostiteľskej spoločnosti (upravené podľa Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková, 2006).

Optimálnosť integrácie ako spôsobov adaptácie migrantov v novom prostredí zdôvodňuje Berryho (1990) komplexný model akulturácie. Tento model rozlišuje medzi integráciou, asimiláciou, separáciou a marginalizáciou. O integrácii sa dá podľa tohto modelu hovoriť vtedy, ak si chce skupina imigrantov zachovať niektoré prvky svojej pôvodnej kultúry a zároveň aj majoritná populácia prijíma špecifiká tejto novej skupiny. Pokiaľ sa imigrantská skupina plne prispôsobí majorite a opustí svoju pôvodnú kultúru, jedná sa o asimiláciu. V prípade, že sa imigrantská skupina snaží zachovať niektoré prvky svojej kultúry a majorita ju kvôli tomu odmieta akceptovať, nastáva separácia. A napokon, ak imigrantská skupina nie je prijatá majoritnou populáciou a zároveň stráca svoje špecifiká, dochádza k jej marginalizácii. Z tohto pohľadu možno predpokladať, že na Slovensku sú marginalizácii a separácii vystavení najmä žiadatelia o azyl, azylanti a ľudia inej farby pleti kvôli predsudkom majoritnej spoločnosti voči nim, kým o asimilácii a integrácii sa dá hovoriť skôr v súvislosti s imigrantmi pochádzajúcimi zo slovanských či ekonomicky vysoko rozvinutých krajín. Tento model zároveň jasne poukazuje na skutočnosť, že pri akulturácii migrantov nie je dôležitá len ich vlastná snaha začleniť sa do majoritnej spoločnosti, ale aj pripravenosť majority na inakosť. Z tohto dôvodu sme do výskumnej vzorky zaradili aj predstaviteľov slovenskej populácie. V dnešnom modernom slovníku sa pripravenosť majority na inakosť označuje ako „multikulturalizmus“, ktorý je základom integračných stratégií v rozvinutých demokratických krajinách.

V procese integrácie jednotlivca možno rozlišovať úroveň makrointegrácie, ktorá zo strany migrantov zahŕňa politickú lojalitu, účasť na ekonomike, či zvládnutie jazyka a na strane štátu ide o migračnú politiku a v rámci nej napr. kvóty pre jednotlivé skupiny migrantov, podmienky pre zjednocovanie rodín a podmienky pre získanie rôznych foriem pobytu. Na úrovni mikrointegrácie ide o vytváranie a udržiavanie sociálnych väzieb jednotlivcov a skupín medzi migrantmi a majoritnou populáciou a spôsob zachovávanie si kultúrnej identity migrantov (upravené podľa Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková, 2006).

Proces integrácie možno chápať v etapách. Prvou fázou býva prispôsobovanie nutné pre prežitie (ktoré môže byť aj fázou konečnou). V druhej fáze si migranti uchovávajú väčšiu časť svojej kultúry a preberajú len tie prvky novej kultúry, ktoré sú nevyhnutné pre ich fungovanie v spoločnosti. Tretou fázou sa zavŕši integrácia: väčšinová kultúra a kultúra migrantov sa zblížia do integrovaného celku s prevahou kultúry majoritnej populácie.

Vo vzťahu k procesu priebehu integrácie sú dôležité **konceptie "S" krivky a transnacionalizácie** (Martin, Taylor, 1995; Castles, Miller, 1993; Pries, 1999; Portes, 1999; in: Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková, 2006). Prvá z nich bola odvodená z pozorovania v krajinách západnej Európy, Perzského zálivu a Singapuru a vyjadruje spôsob, akým sa spočiatku cirkulační, skôr krátkodobí ekonomickí migranti, ktorí neprejavujú záujem o usadenie sa v cieľovej krajine, časom menia na dlhodobých či trvalých migrantov. Toto usadzovanie sa má tvar "S" krivky, s podstatným urýchlením uprostred časovej periódy cca 30 rokov. Postupné predlžovanie pobytu a usadzovanie sa je dané predovšetkým rozvojom komplexných sociálnych vzťahov v cieľovej krajine a naopak menej intenzívnymi väzbami s krajinou pôvodu. Konceptia migračnej transnacionalizácie reflektuje najmä v poslednej dobe silnejúcu tendenciu "relativizácie" usídlenia v novej majoritnej spoločnosti. Je to dané tým, že migranti vo väčšej miere permanentne cirkulujú bez toho, aby sa usilovali o skutočnú integráciu a už vôbec nie o asimiláciu do majoritnej spoločnosti – udržiujú si pevné puto s materskou krajinou. Z týchto dvoch čiastočne protichodných koncepcií je zatiaľ predčasné pokúšať sa o overenie platnosti koncepcie "S" krivky pre krátkosť historickej doby rozvoja migrácie v SR, avšak uplatnenie koncepcie transnacionalizácie je možné sledovať na tých migrantoch, ktorí prichádzajú na Slovensko zo susedných, nie príliš vzdialených krajín – napr. Ukrajiny.

Portes a Zhou (2000, in Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková, 2006) prezentovali model **“segmentovanej asimilácie”**, ktorý rozlišuje tri cesty akulturácie/adaptácie do majoritnej spoločnosti. Prvá cesta predpokladá individuálnu postupnú úspešnú adaptáciu spojenú s postupom do vyšších sociálnych poschodí spoločnosti. Druhá cesta je cesta úspešnej kolektívnej integrácie do majoritnej spoločnosti s tým, že daná etnická skupina si stále drží svoj koncentračný areál a je zároveň schopná podržať si svoje kultúrne špecifiká. Tretia cesta vedie asimilácii, je to cesta sociálne “nadol” asimiláciou do marginalizovaných, sociálne najslabších skupín v majoritnej spoločnosti.

Teória sietí (Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková, 2006) vysvetľuje ďalší špecifický aspekt priebehu integrácie, ktorý spočíva na význame medziľudských väzieb. Podľa tejto teórie krajania skôr usadení v cieľovej krajine znižujú ďalším prichádzajúcim svojho etnika náklady a riziká z pohybu a naopak zvyšujú očakávané zisky, a tým tiež zvyšujú pravdepodobnosť ďalšieho sťahovania. Tato teória tiež vysvetľuje základy formovania etnických koncentrácií (hlavne v častiach veľkomiest) v imigračných krajinách. Imigranti si v skupine (“hustej sieti”) v cudzom prostredí intenzívne pomáhajú (ekonomicky, psychologicky, morálne), ľahko sa dorozumievajú svojím jazykom a lepšie sa tiež bránia xenofóbii zo strany majority. V záujme optimalizácie integračného procesu je užitočné zistiť, na ktorých skupinách migrantov (z ktorých krajín) sa uplatňujú vyššie popísané teoretické koncepcie – model segmentovanej asimilácie a teória sietí..

Zo strany štátu, ktorý chce kvalitne realizovať integračnú politiku voči migrantom, je podľa Horákovej (2001) nevyhnutné vytvoriť nasledujúce **štyri oblasti podmienok**:

- legislatívne, t.j. jasne stanovený právny priestor, v ktorom sa môžu imigranti pohybovať, ako aj účinné nástroje kontroly; legislatíva musí reflektovať, že v krajine žijú a pracujú cudzinci;
- ekonomické, t.j. stabilita trhu práce a podnikateľského prostredia; dôležité je, či sú imigranti vítaní, lebo zaplnia chýbajúce miesta, alebo sú vnímaní ako nežiaduca konkurencia na trhu práce;
- sociálne, t.j. integrácia v oblasti bývania, vzdelávania, pracovného výcviku; ak spoločnosť nemá zdroje na uspokojenie potrieb migrantov, integrácia je nemožná, imigranti s nízkym vzdelaním sa začnú sťahovať do chudobných štvrtí a vytvárať segregované skupiny a nové oblasti chudoby, čo následne vyvolá nevôľu u časti domáceho obyvateľstva, ktoré vníma migrantov ako jeden celok, zdvihnú sa národnostné a diskriminačné tendencie; zdrojom napätia môže byť nerovný prístup k vzdelaniu, pracovným príležitostiam atď.;
- kultúrne, t.j. dôležitosť výchovy k tolerancii, vytváranie multikultúrnej spoločnosti u autochtónnej populácie, kľúčový je jazyk - možnosť imigrantov naučiť sa jazyk a zároveň si zachovať svoj pôvodný jazyk, ako aj kultúru a národnú identitu.

Aj keď sa na akulturácii imigrantov podieľajú aj také faktory, ako sú vzdelanie, vek a pohlavie, Průcha (2004) na základe analýz viacerých výskumov z rôznych krajín sveta konštatuje, že intenzita akulturácie je predovšetkým závislá od dĺžky pobytu v hostiteľskej

krajine a od **kultúrnej dištancie**, t.j. stupňa blízkosti či vzdialenosti kultúry hostiteľskej krajiny od kultúry krajiny pôvodu; analýza tejto dištancie preto vyžaduje skúmanie imigrantov samotných, ale aj majoritnej populácie hostiteľskej krajiny. Celkovo platí, že čím väčšia je kultúrna dištancia, tým viac konfliktov možno očakávať v súžití odlišných kultúr. Ako však Průcha (ibid) upozorňuje na príklade Vietnamcov žijúcich vo Fínsku, táto teória neplatí univerzálne. Keďže Vietnamci majú s Fínmi niektoré spoločné hodnoty, ako napríklad pracovitosť, húževnatosť a pozitívny vzťah k vzdelaniu, sú oveľa lepšie prijímaní hostiteľskou krajinou, ako mnohé kultúrne bližšie skupiny imigrantov. Zaujímalo nás, do akej miery sa na Slovensku potvrdí teória kultúrnej proximity/dištancie, a preto boli nevyhnutnou súčasťou našej vzorky aj migranti z rôznych slovanských krajín.

Ďalšie zaujímavé zistenie hovorí o významnom vzťahu medzi mierou etnickej identity a psychologickou tiesňou imigrantov. Průcha (2004) konkrétne hovorí o tom, že priamo úmerne s nárastom pripútanosti imigrantov k sebe navzájom možno očakávať aj nárast ich stresu pri kontakte s majoritou. A o to viac sa k sebe ešte pripútavajú. Tento bludný kruh sa Průcha snaží objasniť snahou imigrantov uplatniť stratégiu integrácie, kým majoritná populácia preferuje či očakáva stratégiu asimilácie. Z tohto pohľadu je dôležité sledovať, nakoľko sa jednotlivé skupiny migrantov od seba vzájomne odlišujú v miere etnickej identity, keďže je napríklad všeobecne známe, že Vietnamci a Číňania prejavujú minimálny záujem o začlenenie sa do majoritnej spoločnosti.

Uvedené teoretické východiská tvorili podklad nielen pre výber vzorky, ako už bolo naznačené, ale zároveň mali vplyv aj na výber výskumných tém. Explorovali sa teda aj také témy, ako napríklad sebarealizácia, schopnosť vytvárať sociálne siete, občianska participácia, kvalita života migrantov, za účelom presnejšie zistiť, do akej miery možno jednotlivé skupiny migrantov charakterizovať na základe Berryho modelu akulturácie.⁴

Navyše, podľa sociologických štúdií je cudzinec – migrant „**človekom na rozhraní**“, kultúrnym hybridom, ktorý existuje na rozhraní dvoch kultúr, pričom celkom nevie, ku ktorej kultúre patrí. Táto pozícia medzi dvoma kultúrami poskytuje cudzincovi schopnosť zvýšenej citlivosti a zvedavosti k miestnej (hostiteľskej) kultúre (Schutz, 1964). Aj z týchto dôvodov sme venovali zvýšenú pozornosť vnímaniu kultúrnych rozdielov medzi krajinou pôvodu migranta a Slovenskom. „Nezaťažený“ pohľad na Slovenskú spoločnosť umožňuje lepšie

⁴ Podrobný prehľad výskumných tém je uvedený v časti „Metodológia“.

poznať jej klady a zápory a stáva sa tak výzvou pre našu spoločnosť. Nadhľad, ktorého sú cudzinci často schopní, je nenahraditeľným prínosom pre akúkoľvek autochtónnu populáciu. Miera prijatia zvykov majoritnej populácie zároveň poukazuje na konkrétny typ akulturácie.

Situácia v oblasti migrácie na Slovensku

Slovenská republika prijala množstvo legislatívnych úprav a opatrení. Po vyhlásení samostatnej republiky v r. 1993 SR prijala vláda Zásady migračnej politiky SR a následne v roku 1996 „Komplexné riešenie procesu integrácie cudzincov s priznaným postavením utečenca do spoločnosti“, ktoré upravuje podmienky zaobchádzania s azylantmi ako aj hlavné oblasti starostlivosti o nich (vyhľadávanie pracovných príležitostí, zodpovedajúceho sociálneho ubytovania, výučba slovenského jazyka a pod.) a jeho cieľom je, aby sa azylant stal samostatným, schopným existencie bez pomoci štátu (uznesenie vlády č. 105/1996). Oba dokumenty odrážali vtedajšiu spoločenskú realitu. Na rýchlo sa meniace podmienky reagovalo Slovensko prijatím novej migračnej politiky v podobe Koncepcie migračnej politiky na začiatku roku 2005. Dovtedy nebola štátna migračná politika realizovaná pro-imigračným spôsobom, preto SR prakticky nemala žiaden normatívny systém ohľadom cudzincov. Ani verejnosť nebola takmer vôbec informovaná o migračnej politike a do začiatku roku 2005 neexistoval tematický rámec ani praktické prístupy ohľadom cudzincov. Slovenská republika tiež postráda autoritu – oficiálnu štátnu inštitúciu, ktorá by sa zaoberala záležitosťami cudzincov na parlamentnej alebo vládnej úrovni. Slovenská republika, ako členská krajina Európskej Únie (EÚ) je okrem toho nútená harmonizovať aj v oblasti migrácie svoj právny poriadok s legislatívou EÚ a to najmä v oblasti nelegálnej migrácie, prevádzachstva, pašovania a obchodovania s ľuďmi.

Vzhľadom na prognózy, ktoré upozorňujú na očakávaný príliv legálnych aj nelegálnych migrantov v blízkej budúcnosti (najmä pracovných), je potrebné, aby sa relevantné inštitúcie zaoberali nielen azylantmi a žiadateľmi o azyl, ale aj pracovnými migrantmi či migrantmi z dôvodu zlúčenia rodiny (Divinský, 2005a).

Podľa štatistík Úradu hraničnej a cudzineckej polície z roku 2005 (UHCP P PZ, 2005) možno sledovať vývoj celkového počtu povolených pobytov v SR v rokoch 1994-2005:

Rok	Celkový počet všetkých druhov povolených pobytov v danom roku
1994	16946
1995	21909
1996	21482
1997	26424
1998	28419
1999	29488
2000	28801
2001	29418
2002	29505
2003	29219
2004	22108
2005	25635

Napriek nárastu počtu osôb žijúcich na Slovensku vo všetkých formách povoleného pobytu medzi rokmi 1994-1999, v súčasnosti je tento počet nižší ako bol v roku 1997. Uvedené počty predstavujú zhruba 0,4 – 0,5% populácie.

Za roky 2004 – 2005 sú k dispozícii aj údaje o tom, koľko jednotlivých druhov povolených pobytov bolo udelených v danom roku:

Druhy pobytov:	Rok 2004	Rok 2005
Trvalý	6248	5507
Prechodný	1460	1816
Registrovaný	154	0
Tolerovaný	219	269
Spolu	8081	7592

Uvedený zdroj uvádza aj počty nelegálnej migrácie (nedovoleného prekročenia hraníc SR a neoprávneného pobytu na území SR): V roku 2004 to bolo 10946 osôb a v roku 2005 to bolo 8049 osôb. Počet nedovolených prekročení hraníc pritom klesol o 38% a počet neoprávnených pobytov na území SR vzrástol o 9%. Keďže Ukrajina je nárazníkovou zónou medzi Európskou úniou a tretími krajinami, predpokladalo sa, že zavedenie vízovej povinnosti voči Ukrajine zníži aj počet nelegálnych migrantov. Výsledky štúdie Samsona a Dulebu (2005) však naznačujú, že vízová povinnosť znížila skôr počet ľudí legálne prekračujúcich hranice Slovenskej republiky, než počet nelegálnych migrantov, ktorý sa zásadne nezmenil, ba naopak mierne zvýšil.

Zaujímavá je situácia týkajúca sa počtu žiadateľov o azyl a udeleného azylu od roku 2000 (ten istý zdroj):

Žiadatelia o udelenie azylu za roky 2000 – 2005:

Rok	Počet žiadateľov o azyl	Počet udelených azylov
2000	1556	11
2001	8151	18
2002	9743	20
2003	10358	11
2004	11391	15
2005	3549	25

Počet žiadostí o azyl poklesol v roku 2005 na tretinu oproti roku 2004, čo môže naznačovať nedôveru žiadateľov čo sa týka možnosti získania azylu na Slovensku. Môže to byť aj v dôsledku zavedenia systému EURODAC (od mája 2004), ktorý na základe Dublinského nariadenia (Ministerstvo vnútra SR, 2003) zabezpečuje, že osoba môže požiadať o azyl iba v jednej krajine EÚ, pričom jej totožnosť je overovaná podľa odtlačkov prstov. To zrejme vedie k tomu, že časť utečencov sa snaží vyhnúť stykom políciou SR a migrovať ďalej, čím sa zredukovali možnosti zneužívať azylovú procedúru v SR. Na druhej strane však treba dodať, že u nás je stále vysoký počet zastavených azylových procedúr – v roku 2005 to bolo 82% z dôvodu opustenia územia SR (UHCP P PZ, 2005) - čo svedčí o tom, že SR stále predstavuje pre väčšinu žiadateľov o azyl iba tranzitnú krajinu.

Pre dokreslenie situácie na Slovensku ešte uvádzame ďalšiu štatistiku (Vaňo, 2000, in: Divinský, 2004), hovoriacu o tom, že muži tvoria 53% imigrantov do SR a okolo 40% všetkých migrantov je vo veku 25 – 30 rokov, čo pozitívne ovplyvňuje vekovú štruktúru Slovenského obyvateľstva. Zároveň 80% imigrantov do SR je v produktívnom veku, čo by mohlo svedčiť prevažne o ekonomickej imigrácii.

Prehľad výskumov problematiky zahraničnej migrácie do Slovenskej republiky

Vzhľadom na to, že Slovensko bolo vždy emigračnou krajinou, výskumy v problematike migrácie sa orientovali na migráciu zo Slovenska. Boli to napr. výskumy migračného potenciálu mladých žien na Slovensku s cieľom identifikovania rizík pre obchodovanie s ľuďmi do zahraničia (Bianchi, Lukšík, Popper, 2003), či prieskum motivácie mladých ľudí zo Slovenska pre prácu vo Veľkej Británii v súvislosti so vstupom SR do Európskej únie a otváraním sa trhu práce (Bianchi, Popper, Lukšík, 2004). V súčasnosti by však výskum

v oblasti migrácie mal sledovať aktuálne politicko-ekonomicko-sociálne trendy, v rámci ktorých sa Slovensko transformuje z emigračnej a tranzitnej na cieľovú krajinu pre migrantov.

V tomto zmysle je užitočná už vyššie spomenutá štúdia Samsona a Dulebu (2005), ktorá mapuje situáciu ohľadom nelegálnej migrácie z Ukrajiny na Slovensko a dopad prijatých legislatívnych opatrení (zavedenie vízovej povinnosti pre občanov Ukrajiny).

Dlhodobé výskumy venujúce sa fenoménu migrácie na Slovensku napriek tomu chýbajú. Vzhľadom na ich absenciu Divinský (2005a) zdôrazňuje potrebu realizácie systematického a komplexného výskumu dopadov migrácie na slovenskú spoločnosť, ako aj profilácie samostatnej vedeckej disciplíny – migračných štúdií.

Výsledky štúdie Divinského (2005a), ktorá je najrozsiahlejšou na Slovensku, poukazujú na potrebu reflektovať fenomén migrácie ako jednu z najpálčivejších otázok súčasnej slovenskej spoločnosti vzhľadom na to, že Slovensko za posledné roky prešlo značným vývojom v tomto smere a stalo sa z emigračnej krajiny krajinou imigračnou. Na základe analýz Divinského možno konštatovať, že príliv migrantov všetkého druhu, najmä však žiadateľov o azyl, zastihol Slovensko nie celkom pripravené, vyvstali mnohé otázky a výzvy, ktoré vyžadovali okamžité riešenie.

Divinský (2005a) poukazuje na to, že okrem oficiálnych uznesení je nevyhnutné dbať aj na ich dôslednú implementáciu do praxe, v čom vidí v súčasnosti značné rezervy. Preto je podľa neho potrebné skvalitniť spoluprácu a koordináciu medzi základnými subjektmi v oblasti zahraničnej migrácie, teda medzi štátnymi inštitúciami, mimovládnyimi organizáciami, medzinárodnými organizáciami a privátnym sektorom.

Ďalším problémom na Slovensku je nulová občianska participácia migrantov, ktorú Divinský (2005b) zdôvodňuje tým, že v zásade neexistujú špecifické podmienky, ktoré by podporovali aktívnu občiansku participáciu jednotlivých skupín cudzincov. Podľa neho je to ovplyvnené niekoľkými faktormi; sú to:

- nízky počet cudzincov** v porovnaní so susednými krajinami a s domácou populáciou
- neexistujú žiadne koncentrácie** cudzincov v krajine, s výnimkou Bratislavy
- cudzinci s trvalým pobytom a azylanti majú volebné právo, ale to sa vzťahuje len na samosprávne orgány. Toto právo aktívne uplatňujú bez problémov, avšak šanca

cudzinca získať post poslanca je prakticky nulová. Vo voľbách do NR SR však nie je cudzincom priznané aktívne ani pasívne volebné právo a aj preto **participácia imigrantov na politickom živote prakticky neexistuje**. Keďže imigranti nemajú zastúpenie v parlamente, neexistujú ani žiadne lobby a skupiny konajúce v ich prospech. V dôsledku toho neexistujú politické entity, ktoré by obhajovali práva imigrantov.

Štúdia S. Porubánovej (2004) sa zaoberá migráciou v kontexte sociálnej exklúzie a inklúzie. „Zjednodušene sa sociálnou exklúziou chápe všeobecné znevýhodnenie pokiaľ ide o vzdelanie, zamestnanie, bývanie či finančné zdroje. Naopak inklúzia je začlenením do prevládajúceho poriadku, „behu vecí““ (Porubánová, 2004, str. 102). Migranti sú z hľadiska sociálnej exklúzie mimoriadne rizikovou skupinou. Obzvlášť závažné je ohrozenie niektorých skupín migrantov fenoménom zvaným „nová chudoba“ (t.j. dlhodobu nezamestnaní, osoby permanentne znevýhodňované na trhu práce a osoby, ktoré sa neadaptovali na nové podmienky) (Džambazovič, Gerbery, 2004, Džambazovič, 2005).

2. Definície základných skupín migrantov používané v texte

Všetky druhy označení migrantov použité v tomto texte vychádzajú z *definícii OSN*. Zastrešujúcim termínom pre všetkých participantov výskumu je slovo **migrant**, pod ktorým máme na mysli osoby, ktoré z akýchkoľvek dôvodov zmenili krajinu svojho trvalého resp. obvyklého pobytu: zo svojej domovskej krajiny sa presťahovali do SR. Termín „cudziniec“ používame alternatívne ako synonymum pojmu „migrant“. Našu vzorku tvorili výhradne **dlhodobí migranti**, teda osoby, ktorých pobyt v SR je dlhší ako 12 mesiacov (podľa definície OSN, in: Divinský, 2005a). Z hľadiska statusu ide o osoby s trvalým alebo prechodným povolením k pobytu za účelom zamestnania, podnikania, štúdia, zlúčenia rodiny a ďalej o osoby, ktoré získali občianstvo SR alebo azyl.

V rámci explorácie problematiky života migrantov v SR nepovažujeme za zmysuplné vo výsledných dátach špecifikovať konkrétne formy statusu migrantov v SR (občianstvo, pobyt trvalý, prechodný, tolerovaný, žiadateľ o azyl, azylant), keďže typy skúseností, problémov a potrieb participantov sú univerzálnejšie, teda idú naprieč jednotlivými formami statusu (okrem azylantov a ojedinelých prípadov, kde daný problém špecificky vyplýva zo statusu migranta).

V tejto publikácii teda odlišujeme len skupinu azylantov, pretože ich skúsenosti sa výrazne odlišujú od skúseností ostatných typov migrantov. Termínom **azylant** označujeme osoby, ktoré získali azyl na území SR, teda osoby so statusom utečenca. Termín **utečenec** (ktorý sa už oficiálne nepoužíva v legislatíve SR upravujúcej problematiku migrantov) používame výhradne v prípadoch, keď uvádzané dáta vysvetľuje práve nedobrovoľný príchod do SR, teda skutočnosť, že osoba bola nútená z krajiny pôvodu utiecť.⁵ Termín **žiadatelia o azyl** sa vzťahuje k utečencom, ktorí požiadali o azyl, ale azylová procedúra ešte prebieha. O týchto migrantoch hovoríme v súvislosti s výpoveďami inštitúcií o podmienkach v utečeneckých táboroch.

⁵Podľa Ženevskej konvencie z roku 1951 – Protokolu OSN týkajúceho sa právneho postavenia utečencov, kapitola 1, článok 1 (UNHCR, 1951), utečencom je: akákoľvek osoba, ktorá sa nachádza mimo svojho štátu a má oprávnené obavy pred prenasledovaním z rasových, náboženských a národnostných dôvodov alebo z dôvodu príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo zastávania určitých politických názorov, nemôže prijať alebo v dôsledku uvedených obáv odmieta ochranu svojho štátu; alebo osoba bez štátneho občianstva, ktorá sa nachádza mimo štátu svojho doterajšieho pobytu v dôsledku týchto udalostí a ktorá sa tam vzhľadom na uvedené obavy nemôže alebo nechce vrátiť.

3. Metodológia výskumu a výskumná vzorka.

3.1 Výskumná vzorka

Našu výskumnú vzorku tvorilo 43 migrantov (z toho 25 migrantov sa zúčastnilo individuálneho interview a 18 migrantov participovalo na štyroch fokusových skupinových diskusiách), 13 zástupcov inštitúcií a 8 zamestnávateľov. Výber participantov - migrantov bol realizovaný metódou snehovej gule⁶, s uplatnením výberového kritéria, ktorého cieľom bolo dosiahnuť zastúpenie pokiaľ možno najväčšieho množstva typov migrantov v SR. Celkovo bolo vo výskumnej vzorke 16 žien a 27 mužov. Vzorka pozostáva výhradne z dlhodobých migrantov, teda takých, ktorí žijú na území SR viac ako 12 mesiacov, pričom 11 je nedobrovoľných migrantov, teda utečencov a zvyšok sú dobrovoľní migranti.

Z hľadiska statusu na území SR vzorku tvorilo:

- 12 migrantov, ktorí získali **občianstvo SR**. Ide najmä o:
 - bývalých študentov, ktorí sa po skončení štúdia rozhodli zostať v SR, ale aj
 - migrantov, ktorí sa na Slovensko vydali/oženili a
 - bývalých azylantov, v súčasnosti už štátnych občanov SR, ktorí sa relatívne plne integrovali do slovenskej spoločnosti;
- 7 migrantov s **prechodným pobytom**, ktorí prišli za účelom štúdia;
- 19 migrantov s **trvalým pobytom**, ktorí prišli za účelom zlúčenia rodiny alebo práce;
- 7 migrantov, ktorí získali **azyl** na území SR; všetkých 7 býva v Košiciach v sociálnych bytoch Migračného úradu.

Rozloženie participantov podľa krajiny pôvodu je nasledovné:

	počet:
1. Afganistan	7
2. Ukrajina	5
3. Poľsko	2
4. Rumunsko	2
5. Angola	1

⁶ Metóda snehovej gule je metóda postupného získavania („nabaľovania“) nových participantov pomocou kontaktov získaných od predchádzajúcich jednotlivcov, ktorí sa na výskume zúčastnili.

6. Egypt	1
7. Kongo	2
8. iné africké krajiny	4
9. Japonsko	1
10. Izrael	1
11. Kanada	1
12. Veľká Británia	1
13. Vietnam	1
14. Sýria	1
15. Kolumbia	1
16. Bosna a Hercegovina	1
17. Bulharsko	1
18. bývalé krajiny ZSSR	7 (mimo Ukrajiny)
19. Irán	3

Z nich sa vo fokusových diskusiách zúčastnili títo participanti:

1. fokusová skupina (N=4) – bývalí žiadatelia o azyl z Afganistanu (3) a Iránu (1), z ktorých dvaja získali štátne občianstvo a dvaja trvalý pobyt;
2. fokusová skupina (N=4) – bývalí študenti z Afrických krajín, ktorí sem prišli za účelom štúdia na základe medzivládnych dohôd a rozhodli sa tu zostať z dôvodu výhodných pracovných ponúk alebo zlúčenia rodiny;
3. fokusová skupina (N=4) – azylanti z Ruska (1), Iránu (2) a Konga (1) žijúci v bytoch Migračného úradu v Košiciach;
4. fokusová skupina (N=6) súčasní študenti z bývalých krajín Sovietskeho zväzu, študujúci v SR na základe medzivládnych dohôd.

Výber fokusových skupín bol robený s cieľom zahrnúť do nich čo najviac takých jedincov, o ktorých možno predpokladať v zmysle Berryho modelu akulturácie a Průchovej teórie kultúrnej dištancie, že sú najviac diskriminovaní. Konkrétne, u Afgáncov možno očakávať najmä veľké kultúrne rozdiely v dôsledku iného vierovyznania, Afričania sú diskriminovaní kvôli inej farbe pleti, azylanti, ktorí nedobrovoľne utiekli zo svojej krajiny pôvodu, majú zväčša veľmi veľké problémy nájsť si prácu a ubytovanie a študenti z bývalých krajín Sovietskeho zväzu majú problémy „vyžiť“ z oficiálne im pridelennej sumy financií (štipendium je t.č. 4.000.- Sk), a preto sú často nútení robiť práce „načierno“.

V prípade inštitúcie išlo o plánovaný výber pracovníkov relevantných inštitúcie zaoberajúcich sa migrantmi. Výskumná vzorka zahŕňa 4 skupiny inštitúcie:

- **kultúrne a etnické združenia** a spolky (N=3): Zväz Afgáncov na Slovensku, Kultúrny spolok Bulharov a PLOP Slovakia.⁷
- **mimovládne organizácie** (N=3): Človek v ohrození (ČVO), Spoločnosť ľudí dobrej vôle (Goodwill Slovakia – GWS), Nadácia otvorenej spoločnosti (Open Society Foundation - OSF)
- **štátne inštitúcie** (N=6): Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny (MPSVR), Migračný úrad, Úrad hraničnej a cudzineckej polície SR (UHCP), Úrad práce Bratislava (ÚP BA), Úrad práce Košice (ÚP KE), Ministerstvo kultúry (MK)
- **medzinárodná organizácia**: Úrad vysokého komisára pre utečencov (UNHCR)

Mimovládne organizácie a väčšina štátnych inštitúcie sa spomedzi migrantov zaoberajú výhradne azylantmi a žiadateľmi o azyl.

Vzorka zamestnávateľov (N=8) je o niečo menšia, ako sme plánovali. Dôvodom je nízky počet zamestnávateľov, ktorí by zamestnávali migrantov a boli ochotní poskytnúť rozhovor, ako aj skutočnosť, že množstvo migrantov na Slovensku podniká, avšak nikoho nezamestnáva alebo zamestnáva Slovákov. Napriek tomu máme zachytenú pomerne širokú škálu rôznorodých zamestnávateľov, konkrétne:

1. zamestnávateľ migrantov na nekvalifikované, resp. nízko kvalifikované práce (bez ohľadu na vzdelanostnú úroveň samotných migrantov, ktorá je častokrát vyššia)
2. zamestnávateľ migrantov v remeselníckej službe
3. zamestnávateľ migrantov vo vysoko kvalifikovaných profesiách (Slovenská akadémia vied)
4. zamestnávateľ migrantov, ktorí vyučujú svoj materinský jazyk na školách
5. zamestnávateľ migrantov – študentov na brigádnické práce administratívneho charakteru

⁷ PLOP Slovakia (países de língua oficial portuguesa – v preklade portugalsky hovoriace krajiny) je mimovládna rozvojová organizácia zameriavajúca sa na vykonávanie zahraničnej rozvojovej pomoci a spolupráce s dôrazom na rozvojové portugalsky hovoriace krajiny ako sú Angola (v Afrike), Brazília (v Latinskej Amerike), Guinea Bissau (v Afrike), Kapverdské Ostrovy (v Afrike), Mozambik (v Afrike), Svätý Tomáš (v Afrike) a Východný Timor (v Indii).

6. dvaja zamestnávateľia zamestnávajúci migrantov ako lacnú pracovnú silu na nekvalifikované práce načierno.

Na **kvantitatívnom dotazníkovom výskume** sa zúčastnilo 94 respondentov majoritnej populácie – súčasných alebo potenciálnych spolupracovníkov migrantov. Z toho 52 respondentov má skúsenosť s kolegami – migrantmi a 42 respondentov takúto skúsenosť ešte nikdy nemalo. Z tých, ktorí skúsenosť s migrantmi majú bolo 20 učiteľov a učiteliek gymnázia, 5 vysokoškolských učiteľov, 5 pracovníkov SAV, 22 zamestnancov zo súkromného sektoru. Väčšina pracuje v Bratislave, dvaja sú z Kysuckého Nového Mesta. Z tých, ktorí skúsenosť s migrantmi doteraz nemali, je 20 učiteliek základnej školy vo Zvolene, 9 robotníkov a administratívnych pracovníčok z Čadce, 8 administratívnych pracovníkov zo súkromného sektoru v Bratislave a 5 vysokoškolských pedagógov z Bratislavy. Tieto dve odlišné vzorky boli zaradené do výskumu preto, aby sme overili predpoklad, či sa u tej časti majoritnej populácie, ktorá má reálne dlhodobé skúsenosti s migrantmi, vyskytuje menej predsudkov voči „inakosti“ ako o ľudí, ktorí sa s touto inakosťou nikdy reálne bližšie neoboznámili.

3.2 Výskumná metóda

Vo výskume bola použitá kombinácia kvalitatívneho a kvantitatívneho metodologického prístupu, ktorá predstavuje optimálny variant pre uchopenie takého zložitého komplexu, akým je migrácia s jej hodnotovým, ekonomickým, sociálnym, kultúrnym a psychologickým kontextom. Kvalitatívny prístup, ktorý sa v prvom rade zameriava na skúmanie významov, subjektívnych kategórií a umožňuje hlbšie poznanie motivácií, prežívania, potrieb a aspirácií, bol realizovaný individuálnymi a skupinovými pološtruktúrovanými rozhovormi a diskusiami, ktoré umožnili explorať témy výskumu do tej hĺbky, do akej boli participanti ochotní prezentovať svoje životné skúsenosti, predstavy, názory a očakávania. Iba kvantitatívny výskum by v tomto prípade okrem toho znamenal výrazné obmedzenie na vopred stanovené otázky. Neumožnil by otvorenú exploráciu neočakávaných tém a vzhľadom na veľkú variabilitu participantov zaťažil by ich skúmaním mnohých individuálne irelevantných oblastí. Doplnením o kvantitatívny prieskum skúseností, postojov a názorov spolupracovníkov migrantov bola vytvorená možnosť osvetlenia skúmaných otázok aj z ďalšieho aspektu.

Na dosiahnutie stanovených cieľov výskumu sme vytvorili päť výskumných metodík, štyri kvalitatívne a jednu kvantitatívnu.

Prvé dve metodiky boli zamerané na poznanie potrieb migrantov, ktoré sme zisťovali jednak pomocou **hlbkového individuálneho interview**, jednak prostredníctvom **fokusových skupinových diskusií**. Kým individuálne interview (N=25) boli viac zamerané na podrobné a hlbkové skúmanie potrieb jednotlivých migrantov, fokusové skupiny (N=4) umožňovali predovšetkým pochopiť rôznorodosť a dynamiku názorov na jednotlivé potreby a problémy migrantov či skupín migrantov. Výskumné témy individuálneho interview aj skupinovej diskusie pokrývali tieto oblasti:

1. genéza rozhodnutia pre migráciu: dôvody príchody migrantov na Slovensko, ich očakávania a prvé skúsenosti;
2. jazyk: znalosť svetových jazykov a slovenčiny, dostupnosť jazykových kurzov, problémy v komunikácii;
3. kontakt s inštitúciami: skúsenosti s vybavovaním rôznych povolení, rozhodnutí a iných záležitostí na úradoch (cudzinecká polícia, pracovný úrad a pod);
4. vedomosti a informovanosť - najmä v oblasti občianskeho a pracovného práva, zákone o pobyte cudzincov a ďalších s tým súvisiacich zákonov (zdravotné a sociálne poistenie) a pod.;
5. práca: hľadanie zamestnania, konkrétne druhy zamestnania/podnikania, spokojnosť s prácou, vzťahy so spolupracovníkmi a zamestnávateľom;
6. sebarealizácia: možnosti a prekážky a ich porovnanie s krajinou pôvodu ;
7. sociálne siete: s krajanmi a majoritnou populáciou;
8. občianska participácia: podieľanie sa na verejnom živote, členstvo v organizáciách;
9. služby: znalosť o službách a ich dostupnosť (najmä v oblasti zdravotníctva a školstva);
10. kvalita života: bývanie, náboženská realizácia, kultúra, voľný čas, bezpečnosť, subjektívna pohoda;
11. kultúrne rozdiely medzi domovskou krajinou a Slovenskom: vnímanie rozdielov, ktoré sú obmedzujúce a ktoré, naopak, obohacujúce, ktoré dokážu prijať, potreba udržiavania pôvodných zvykov, pohľad na majoritnú spoločnosť;
12. predstavy o budúcnosti: plánovanie budúceho miesta pobytu, t.j., či zostanú na Slovensku, odsťahujú sa do inej krajiny, alebo sa vrátia do krajiny pôvodu;
13. migračné informačné centrum: hodnotenie jeho plánovaného založenia, aké typy služieb by malo pre migrantov poskytovať, kde by ho bolo vhodné propagovať;

14. zhrnutie: výhody a nevýhody života na Slovensku, hlavné problémy cudzincov a možnosti ich riešenia.

Ďalšou metodikou bolo **interview orientované na činnosť, skúsenosti a názory zástupcov relevantných inštitúcií**, ktoré prichádzajú do styku s migrantmi. Konkrétne témy boli:

1. skúsenosti s prácou s migrantmi;
2. postoje k migrácii a migrantom ako takým;
3. informovanosť a záujem o život migrantov;
4. očakávania ohľadom budúcnosti migrácie do SR, pripravenosť na potenciálny nárast počtu migrantov;
5. migračné informačné centrum: hodnotenie z hľadiska prospešnosti a potenciálnej spolupráce s inštitúciami.

Štvrtou metodikou bolo **interview určené špecificky pre zamestnávateľov migrantov** a obsahovalo tieto výskumné okruhy:

1. postoje k zamestnávaniu migrantov a k migrácii a migrantom ako takým;
2. skúsenosti so zamestnancami – migrantmi;
3. informovanosť a záujem o život migrantov;
4. očakávania ohľadom budúcnosti migrácie do SR a možnostiach zamestnávania migrantov;
5. migračné informačné centrum: hodnotenie z hľadiska prospešnosti a potenciálnej spolupráce so zamestnávateľmi.

Piata metodika bola na rozdiel od vyššie uvedených kvantitatívna, realizovala sa formou **dotazníka, ktorý mapoval skúsenosti, postoje, prípadne predsudky majoritnej zamestnanej populácie k migrantom**, ich zamestnávaniu a pobytu na území Slovenska. Dotazník obsahoval 23 otázok. Na väčšinu otázok sa žiadali škálované odpovede. Otázky zamerané na problémy migrantov a na potrebu inštitucionálnej pomoci migrantom boli formulované otvorene s voľnou možnosťou odpovedania.

Zber dát sa uskutočnil v Bratislave a v Košiciach v období november 2005 až január 2006, pričom väčšia časť bola realizovaná v Bratislave, keďže sa tu vyskytuje najväčšia

koncentrácia migrantov aj relevantných inštitúcií. Výsledky dotazníkového prieskumu boli spracované prvostupňovou a druhostupňovou frekvenčnou analýzou.

Tematicko-obsahová analýza dát prebiehala v troch fázach, tvoriacich tri samostatné výstupy:

(1) V prvej fáze sa usporiadali výpovede podľa príslušných tém, pričom z najčastejších a/alebo najpodstatnejších a najzmyslupnejších sa vytvorili parafrázy. Zároveň sa k nim pridávali na ilustráciu najvýstižnejšie citácie výpovedí.

(2) V druhej fáze sa výpovede v jednotlivých témach kategorizovali podľa ich obsahu a následne sa usporiadali podľa frekvencie a/alebo významnosti. Výsledky tejto analýzy sú v prílohe č. 1.⁸

(3) V tretej fáze sa tzv. metódou triangulácie⁹ porovnávali a dávali do súvislosti výpovede migrantov, reprezentantov inštitúcií, zamestnávateľov a majoritnej populácie (zamestnancov). Výstupy tejto analýzy sú predmetom výsledkovej časti.

Samostatnú časť tvoria návrhy autorov k zlepšeniu života migrantov na Slovensku uspokojením ich potrieb, ako aj návrhy, aké druhy služieb a informácií by malo poskytovať novovznikajúce Migračné informačné centrum. Za touto časťou nasledujú kľúčové (meta)odporúčania, a to jednak pre MIC, jednak pre všetky osoby a organizácie s právomocou a kompetenciou rozhodovať v tejto problematike. V závere autori zhŕňajú najdôležitejšie zistenia a reflektujú ich v širšom kontexte teórií a zistení predchádzajúcich výskumov.

⁸ Príloha č.1 je dostupná na webovej stránke Migračného informačného centra IOM Medzinárodnej organizácie pre migráciu v Slovenskej republike:

<http://www.domavsr.sk/mic/index.asp?ArticleCategoryID=33&ArticleID=246>.

⁹ Metóda triangulácie spočíva v porovnávaní výpovedí na tú istú tému, ktoré pochádzajú z rôznych zdrojov (v tomto prípade od migrantov, pracovníkov inštitúcií, zamestnávateľov a zamestnancov) a hľadani podobností a rozdielov medzi nimi.

4. Výsledky výskumu

V tejto časti uvádzame výsledky výskumu problematiky integrácie migrantov na trh práce v Slovenskej republike. Prezentácia výsledkov je štruktúrovaná podľa jednotlivých tém, na ktoré bol výskum zameraný. Témy sú usporiadané do piatich celkov:

1. genéza rozhodnutia pre migráciu a prvé kroky života na Slovensku

2. štrukturálny kontext: informácie/vedomosti o Slovensku a legislatívnych podmienkach pre migrantov, kontakt s inštitúciami, jazyk

3. kontext práce a seberealizácie: práca, seberealizácia, občianska participácia

4.kultúrny a sociálny kontext: kultúrne rozdiely, služby, sociálne siete, kvalita života a výhody a nevýhody života na Slovensku,

5. predstavy o budúcnosti

Samostatná časť je venovaná odporúčaniam pre všetky zainteresované osoby a organizácie, ako aj pre novovznikajúce Migračné informačné centrum.

Uvedené výsledky predstavujú integráciu poznatkov, ktoré boli získané od samotných migrantov, od pracovníkov štátnych aj mimovládnych inštitúcií, ktoré prichádzajú do styku s migrantmi a od zamestnávateľov migrantov. Doplnené sú o zistenia získané dotazníkovou formou vo vzorke zamestnancov z majoritnej populácie. Metódou triangulácie boli poznatky z týchto rôznorodých zdrojov vzájomne overované a konfrontované, a preto validita a spoľahlivosť uvádzaných výsledkov získaných kvalitatívnymi metódami je vysoká.

4.1 GENÉZA ROZHODNUTIA PRE MIGRÁCIU A PRVÉ KROKY ŽIVOTA NA SLOVENSKU

Dôvody odchodu migrantov z domovskej krajiny sú rôzne, závisia do značnej miery od krajiny pôvodu migrantov, jej súčasnej bezpečnostnej, politickej a ekonomickej situácie, ako aj bývalej alebo súčasnej medzištátnej spolupráce tejto krajiny so Slovenskou republikou, resp. jej predchádzajúcim štátnymi formami. Poznatky v oblasti genézy rozhodnutia pre migráciu pochádzajú dominantne od samotných migrantov. Zamestnávatelia a čiastočne aj inštitúcie, aj keď táto téma u nich nebola explicitne podrobne skúmaná, sa vyjadrovali predovšetkým ku konkrétnym migrantom ktorých poznajú; prevažne sa domnievajú, že

dôvody migrácie sú najmä ekonomické a podľa zástupcov inštitúcií zaoberajúcich sa azylantmi je dôvodom príchodu na Slovensko aj bezpečnejšie prostredie v porovnaní s domovskou krajinou.

Dôvodov pre migráciu má každý migrant zvyčajne viacero a navzájom sa prelínajú (napr. ekonomické a sociálne dôvody), avšak niektoré dôvody sú pre isté skupiny migrantov charakteristické (napr. sociálno-ekonomické dôvody pre Ukrajincov, bezpečie pre utečencov).

Hlavnými dôvodmi migrácie sú:

1. štúdium na Slovensku na základe medzištátnej spolupráce (týka sa najmä minulých študentov z obdobia socializmu); na toto štúdium zväčša nadväzuje pokračujúci pobyt s prácou na Slovensku
2. útek pred vojnou a prenasledovaním z politických a náboženských dôvodov
3. ekonomické dôvody
4. osobné dôvody
5. sociálno-vzťahové dôvody
6. kultúrne dôvody
7. Slovensko ako atraktívna krajina
8. krajanstvo (pre tých, ktorí majú slovenské korene).

4.1.1 ŠTÚDIUM

Na základe medzištátnej spolupráce a solidarity so spriaznenými krajinami mali v období socializmu, ale aj v súčasnosti, viacerí migranti možnosť študovať, prípadne sa vyučiť v profesiách, ktoré v týchto krajinách neboli rozvinuté (napr. lodný priemysel - Vietnam). Títo migranti absolvovali povinný univerzitný jazykový kurz slovenčiny, čo im uľahčilo integráciu do majoritnej spoločnosti.

V súčasnej dobe¹⁰ je výhodou študentov to, že sa po príchode nestretávajú s väčšími problémami pri vybavovaní pobytu - aj vďaka získaným lepším jazykovým zručnostiam - než majú ostatní migranti. Dnes však Slovensko nepredstavuje príliš atraktívnu krajinu pre štúdium. Pre mladých ľudí s vyšším vzdelaním a vyššími aspiráciami je Slovensko dobrým odrazovým mostíkom pre lepšiu kariéru na Západe (napríklad lekár - doktorand z Ukrajiny). Viacerí študenti z afrických krajín, Afganistanu, Sýrie, Vietnamu zostali, resp. zostávajú po

¹⁰ Súčasné štipendiá vlády Slovenskej republiky v rámci rozvojovej pomoci a podpory výmen študentov sa uskutočňujú na základe uznesenia vlády SR č. 432/2003

skončení štúdia žiť na Slovensku, očakávajú tu naplnenie svojej profesijnej sebarealizácie a založenie si rodiny. Títo bývalí aj súčasní študenti medzi dôvodmi zotrvania na Slovensku uvádzajú aj výhody demokracie, napr. v porovnaní s autoritatívnou islamskou kultúrou (Afganistan), alebo možnosť štúdia na vysokej škole (napr. podľa výpovedí migrantov je školstvo v niektorých afrických krajinách natoľko skorumpované, že mladí ľudia bez konexii alebo finančných prostriedkov nemajú šancu dostať sa na vysokú školu). Motivácia k migrácii u týchto študentov nebola viazaná na Slovenskú republiku, uprednostnili by ekonomicky rozvinutejšiu alebo inak atraktívnejšiu krajinu, keby mali takúto možnosť. Niektorí z nich začnú z ekonomických dôvodov (nízke štipendiá) pracovať už ako študenti.

4.1.2 ÚTEK PRED VOJNOU A PRENASLEDOVANÍM Z POLITICKÝCH A NÁBOŽENSKÝCH DÔVODOV.

Na Slovensko prichádzajú aj migranti z krajín, kde prebiehajú vojnové konflikty (napr. Kongo, Afganistan) a ktorí hľadajú na Slovensku možnosť prežitia a bezpečia. Títo migranti smerujú do bezpečných krajín (nevyhľadávajú cielene Slovensko) a tiež do krajín, kde majú šancu na lepšie ekonomické uplatnenie (lepšie aj v porovnaní so Slovenskom). Hľadajú tiež krajinu s prijateľnou azylovou politikou. Jednou z ich prvých skúseností je stres z kontaktu s políciou zvýšený jazykovou bariérou. Situáciu zhoršuje nedostatok tlmočníkov. Potom prejdú štandardnou azylovou procedúrou. Neskôr pri rozhodovaní sa o zotrvaní na Slovensku ich odrádzajú skúsenosti z nedôstojného zaobchádzania zo strany hraničnej a cudzineckej polície, s obtiažnosťou nájsť si prácu a finančne sa zabezpečiť. Podľa vyjadrenia pracovníkov rôznych inštitúcií a zamestnávateľov je Slovensko pre týchto migrantov predovšetkým tranzitná a nie cieľová krajina.

Študenti z regiónov, kde prebiehajú vojnové konflikty a z islamských krajín oceňujú na Slovensku bezpečnosť, slobodu životného štýlu pre mladých ľudí, demokraciu a platnosť práva. Vyšší štandard práva a demokracie, popri ďalších osobných dôvodoch, môže rozhodovať o zotrvaní na Slovensku aj u migrantov, ktorí nepochádzajú z krajín, kde prebiehajú otvorené vojnové konflikty (Kolumbia, Egypt).

4.1.3 EKONOMICKÉ DÔVODY

Podľa viacerých štátnych aj mimovládnych inštitúcií 90 % migrantov prichádza na Slovensko z ekonomických dôvodov. Z ekonomických dôvodov k nám prichádzajú migranti z Číny, Vietnamu a ďalších ázijských krajín. V našej vzorke pochádzali ekonomickí migranti z

východnej Európy. Možnosti získať prácu a finančné podmienky na Slovensku sú pre nich lepšie ako napr. na Ukrajine, aj keď pracovné podmienky sa neodlišujú. Ich práca na Slovensku je spočiatku prevažne ilegálna, sprevádzaná ostražitosťou pred prichytením a až následne sa legalizuje. Pri tejto legalizácii sú nápomocné sociálne siete krajanov a je viazaná na naučenie sa základov slovenského jazyka.

Ekonomické motívy migrantov sú často vlastne ekonomicko-sociálnymi, pretože migranti, ktorí si nájdu prácu na Slovensku, podporujú zo svojho príjmu svojich príbuzných v domovských krajinách. Tým participujú na procesoch transnacionalizácie¹¹. Pre tých, ktorí sú na Slovensku už dlhšie a nenašli si (najmä kvôli nižšiemu vzdelaniu) lepšie platené miesto, sa ekonomické výhody pobytu na Slovensku vlastne strácajú.

4.1.4 OSOBNÉ DÔVODY

Osobné dôvody príchodu na Slovensku uvádzajú najmä osoby, ktoré prišli z vyspelých západných krajín. Slovenská republika pre nich predstavuje výzvu pre zmenu života, možnosť začať nový život. Väčšina z nich dosahuje naplnenie osobnej a pracovnej sebarealizácie. Stretli sme sa aj s migráciou zo susednej krajiny (Poľsko, Ukrajina) z dôvodu lepšieho profesijného uplatnenia. Ďalším dôvodom a zároveň sprievodným znakom migrácie je možnosť sebarealizácie a posilnenie viery v seba – aj keď spočiatku sú tieto osoby ochotné robiť aj menej náročnú prácu. To je dôvodom zotrvania aj napriek sociálnym väzbám (napríklad malé dieťa v starostlivosti starých rodičov) v domovskej krajine.¹² Tieto migrantky (napríklad vydaté Ukrajinky) predstavujú výrazný príklad „človeka na rozhraní“¹³.

4.1.5 SOCIÁLNE DÔVODY

Migranti prichádzajú na Slovensko aj kvôli tomu, že tu už majú niekoho známeho (napr. migranti z Kanady a Veľkej Británie), alebo rodáka (východoeurópski migranti), ktorý im môže pomôcť s hľadaním práce, vybavovaním povolení, s ubytovaním a podobne. Dôvodom môže byť tiež to, že si chcú rozšíriť svoju sociálnu sieť¹⁴.

¹¹ K teórii transnacionalizácie pozri vyššie Úvod a Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková (2006).

¹² Toto zistenie potvrdzuje aj nepublikovaný výskum migrantiek z Ukrajiny Ezzeddine-Lukšíkovej (osobná komunikácia, 24. 1. 2006).

¹³ K Schutzovej teórii „človeka na rozhraní“ pozri vyššie Úvod a Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková (2006).

¹⁴ K teórii sietí pozri vyššie Úvod a Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková (2006).

Dôvodom príchodu či zotrvania na Slovensku býva zlúčenie rodiny či nájdenie si životného partnera/partnerky. Uzavretie manželstva s občanom/občiankou SR znamená uľahčenie vybavovania potrebných dokladov. V previazanosti motívov pre uzatvorenie manželstva s občanom/občiankou SR a zotrvania na Slovensku však niekedy ťažko identifikovať príčinu a následok: niektoré/í tu zotrvajú, pretože si tu našli životného partnera, partnerku, iní si hľadajú partnera, partnerku, aby ľahšie prekonali administratívne prekážky zotrvania na Slovensku.

Dlhodobu neuspokojenú sociálnu väzbu na príbuzných v domovských krajinách, nemožnosť sa s nimi stykať, sú najčastejšie uvádzané ako najvýznamnejšie straty z migrácie. Migranti z krajín s viacročnou tradíciou migrácie dostávajú počiatočnú pomoc predovšetkým zo strany rodákov už žijúcich v SR (napr. Vietnamci, Afgánci). Iným migrantom pomáhajú najmä známi, spolupracovníci a partneri/partnerky, ktorých získali na Slovensku.

4.1.6 KULTÚRNE DÔVODY

Pre niektorých migrantov je významným dôvodom odchodu zo svojej krajiny skutočnosť, že sa nestotožňujú s hodnotami, sociálnym usporiadaním či náboženským charakterom krajiny pôvodu. Migranti zo západných krajín presýtení spotrebnosťou oceňujú na Slovensku otvorené vývojové trendy spoločnosti a neformálne sociálne vzťahy. Je paradoxné, že práve títo migranti referujú o tom, že príchod na Slovensko pre nich znamenal kultúrny šok. Migrantom pochádzajúcim z fundamentalistických islamských štátov (alebo majúci skúsenosť s takýmto systémom), prináša pobyt v SR objavovanie výhod západnej kultúry a demokracie (sloboda prejavu, myslenia, obliekania a pod.).

Príchod na Slovensko prináša týmto migrantom jednoznačnú zmenu v smere zvýšenia kvality života, čo je však často spojené s potrebou akulturácie. Proces akulturácie je rýchlejší a menej problémový keď migranti pocitujú podporu svojich krajanov, ktorí už dlhšie žijú v Európe a ktorí týmto procesom už prešli. Kultúrne a sociálne podobnosti medzi slovanskými európskymi národmi hrajú pravdepodobne tiež dôležitú rolu medzi dôvodmi migrácie (podobný jazyk, zvyky). Na druhej strane môže byť dôvodom príťažlivosti tiež odlišnosť od pôvodnej kultúry migranta a záujem naučiť sa „exotický“ jazyk.

4.1.7 SLOVENSKO – ATRAKTÍVNA KRAJINA.

Hoci príťažlivosť Slovenska nie je primárnym dôvodom migrácie, viacerí migranti oceňujú na Slovensku najmä jeho vyspelosť v oblasti infraštruktúry a kvalitnejšie a prístupnejšie služby ako v domovskej krajine (Kolumbia, Poľsko). Migranti z Veľkej Británie a Kanady, naopak, hodnotia Slovensko v oblasti infraštruktúry a služieb ako menej rozvinuté než ich domovská krajina. Pre nich je však Slovensko atraktívne ako krajina so zaujímavou a podnetnou históriou, menej konzumnou kultúrou/životným štýlom, lacnejšia pre každodenný život a dynamickejšie sa rozvíjajúca krajina (aj keď menej materiálne a civilizačne vyspelá) v porovnaní s krajinou pôvodu. Migranti z Veľkej Británie a Kanady tiež na Slovensku dosahujú lepšiu sebarealizáciu (učenie angličtiny) ako v krajinách pôvodu.

4.1.8 KRAJANSTVO

Krajanstvo je osobitný kontext migrácie u zahraničných Slovákov, ktorí sa rozhodli presťahovať sa na Slovensko. Rozhodujúce dôvody, ktoré uvádzali participanti z menej vyspelých krajín (Rumunsko), boli najmä ekonomické alebo študijné, zvýraznené znalosťou jazyka. Po čase však u niektorých z nich nastala dezilúzia, najmä kvôli byrokracii, ich zhoršujúcim sa ekonomickým podmienkam v SR a kvôli sociálnej izolácii v rurálnych podmienkach (napr. migrantka z Rumunska a jej rodina). Iní vzdelaní zahraniční Slováci si v Bratislave nachádzajú dobré pracovné uplatnenie i sociálne zázemie a usídľujú sa tu¹⁵.

4.1.9 DÔVODY PRE MIGRÁCIU AKO ICH VIDIA SPOLUPRACOVNÍCI A VZORKA VEREJNOSTI

Medzi hlavnými dôvodmi prečo prichádzajú migranti na Slovensko sú podľa ich spolupracovníkov najčastejšie uvádzané ekonomické a pracovné dôvody. Nasledujúca tabuľka ukazuje isté odlišnosti vo vnímaní týchto dôvodov medzi ľuďmi, ktorí pracujú alebo niekedy pracovali s migrantmi, oproti vzorke všeobecnej populácie, ktorá nemá takúto skúsenosť. Ľudia s pracovnou skúsenosťou s migrantmi uvádzajú omnoho viac dôvodov pre migráciu, než ľudia bez tejto skúsenosti. Kým tí, ktorí nepracujú s migrantmi stereotypne reflektujú najmä ekonomické dôvody migrácie (pracovné podmienky, zárobok, možnosť usadenia sa v krajine EÚ), ľudia, ktorí pracovali/pracujú s migrantmi si uvedomujú vo väčšej miere, že okrem ekonomických dôvodov, existujú aj iné dôvody, ako napríklad politické dôvody či

¹⁵ Tieto výsledky podporujú teóriu „S“ krivky, resp. teóriu individuálnej segmentálnej asimilácie. Bližšie k teórii pozri v Úvode a v Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková (2006).

motivácia poznávať svet, alebo aj skutočnosť, že Slovensko môže byť migrantom blízke a atraktívne.

Tabuľka 1: Názory verejnosti na najčastejšie dôvody, pre ktoré prichádzajú migranti na Slovensko:

Dôvod	Pracujúci s cudzincami N=52		Nepracujúci s cudzincami N=42	
	Počet odpovedí	%	Počet odpovedí	%
Zárobok	15	29,4	7	16,9
Lepšie pracovné podmienky v SK	14	27,5	11	26,2
Nevedeli si doma nájsť prácu	11	21,6	7	16,7
Radi poznávajú svet	13	25,5	3	7,1
Slovensko je im blízke	6	11,8	3	7,1
Sú vo svojej krajine politicky prenasledovaní	7	13,7	2	4,8
Slovensko pre nich znamená možnosť usadiť sa v EÚ	7	13,7	9	21,4
Majú tu príbuzných a blízkych	6	11,8	0	0
Iné dôvody	7	13,8	2	4,8
S p o l u:	86	168,6¹⁶	44	104,8

Poznanie týchto údajov je dôležité najmä s ohľadom na optimalizáciu integrácie migrantov. Integrácia je obojstranný proces medzi migrantmi a majoritnou populáciou a poznanie názorov majoritnej populácie je kľúčové pre správne nastavenie posolstiev pre sociálny marketing integrácie.

4.2 ŠTRUKTURÁLNY KONTEXT

Do tohto kontextu sme zaradili témy, ktoré súvisia so štrukturálnym usporiadaním spoločnosti. Patrí sem: kontakt s inštitúciami, informovanosť migrantov o Slovensku a legislatívnych podmienkach pre cudzincov, ako aj otázky súvisiace so slovenským jazykom, jeho znalosťou či možnosťami učenia sa slovenčiny.

4.2.1 KONTAKT S INŠTITÚCIAMI

Pri styku s inštitúciami pri legalizovaní pobytu (azyl, trvalý pobyt, občianstvo) sa jednotlivé skupiny migrantov od seba líšia typom problémov a mierou ich závažnosti.

Skupiny migrantov z hľadiska miery závažnosti problémov v styku s inštitúciami:

¹⁶ Sumárne % sú vyššie ako 100%, pretože išlo o otázku s možnosťou viacnásobnej odpovede. Jeden respondent mohol teda uviesť aj viac dôvodov. Sumárnych 168,6% znamená tiež priemerne 1,686 dôvodu uvedeného jedným respondentom.

1. **Relatívne málo problémov pri kontaktoch s inštitúciami majú migranti**, ktorí sa na Slovensko (1) priženili, (2) prišli sem študovať či už v rámci nejakej medzivládnej dohody, resp. štipendia alebo aj na vlastné náklady, (3) pracujú na Slovensku na základe medzivládnej dohody, alebo (4) výnimočne migrantka, ktorá prišla za prácou a doklady jej vybavil zamestnávateľ. Kontakt týchto migrantov s inštitúciami je facilitovaný "tretou osobou"; napr. využívajú pomoc svojho manžela/manželky, starších spolužiakov, potrebné doklady im vybaví zamestnávateľ vopred alebo po príchode na Slovensko.

2. Naopak, **najťažšiu situáciu v styku s inštitúciami majú utečenci**, čo je dané:

- jazykovou bariérou, ktorá sťažuje komunikáciu s úradmi ako aj porozumenie práv a povinností. Žiadatelia sa sťažujú, že musia podpisovať formuláre a dokumenty, ktorým nerozumejú a súčasne na strane inštitúcií niekedy vzniká pocit, že niektorí utečenci túto jazykovú bariéru zneužívajú – najmä na hraniciach keď sú zaistení pri nelegálnom prekročení hraníc a tvária sa, že ničomu nerozumejú.
- neistotou z budúcnosti a beznádejou žiadateľov o azyl, keďže na základe informácií vedia o veľmi nízkej pravdepodobnosti priznania azylu v SR.
- tým, že po tom, ako utečenci dostanú azyl, v bežných otázkach každodenného života, v ktorých často čelia pre nich neprekonateľným bariéram, sa o nich starajú v prvom rade mimovládne organizácie, ktorých činnosť je podľa ich vlastného názoru poddimenzovaná (kvôli nedostatku finančných a ľudských zdrojov). Potvrdzujú to aj samotní azylanti z Košíc, ktorí sa sťažujú na nedostatočnú a nedôslednú sociálnu asistenciu. Väčšina z nich má pocit, že im nikto systematicky nepomáha, pracovníci MVO sa objavujú len sporadicky a nie vždy dodržia, čo sľúbili. Iba jedného pracovníka MVO považujú za spoľahlivého a ochotného kedykoľvek pomôcť aj nad rámec svojej pracovnej náplne (napr. mu môžu kedykoľvek zatelefonovať, alebo im požičia vlastné peniaze). Títo azylanti taktiež poukazujú na to, že vzhľadom na ich nízky počet na Slovensku, sa množstvo grantových projektov zameraných na pomoc azylantom neodráža na reálnom finančnom zlepšení ich situácie.
- ďalšou nevýhodou pre azylantov je, že bývajú presúvaní medzi tábormi a integračnými strediskami, čo im sťažuje začlenenie sa do spoločnosti (vytváranie sociálnych sietí a hľadanie si zamestnania). Migračný úrad navyše ponúka byty v oblastiach Slovenska s vysokou nezamestnanosťou – napr. vo Zvolene, Lučenci, príprava objektu v Humennom.

Typy problémov v styku s inštitúciami

Z hľadiska konkrétnych problémov, s ktorými sa migranti v styku s inštitúciami stretávajú, vystupujú do popredia najmä nejasné podmienky pre udelenie azylu a byrokratické problémy vyplývajúce zo Zákona o pobyte cudzincov. Tieto problémy majú – aj keď v rôznej miere – všetci migranti pri vybavovaní trvalého pobytu a získavaní občianstva, ako aj zamestnávateľia, ktorí vybavujú pracovné povolenie pre potenciálnych zamestnancov.

Problémy pri udeľovaní azylu:

- nie je jasne komunikované navonok, čo slovenské úrady považujú za opodstatnené dôvody a aký je postup pri udeľovaní azylu.

Problémy pri vybavovaní trvalého pobytu:

- krátke lehoty na jeho vybavenie (požadované doklady nesmú byť staršieho dátumu ako 90 dní a vzhľadom k ich množstvu a problémom pri ich získavaní sa často stáva, že niektoré stratia platnosť skôr, než migrant získa ostatné);
- nesúlad medzi dĺžkou vybavovania trvalého pobytu a dĺžkou platnosti víz (procedúra vybavenia trvalého pobytu trvá minimálne 3 mesiace, ale víza, ktoré môže cudzinec získať iba na zastupiteľskom úrade mimo SR, sa niekedy udeľujú iba na 15-30 dní, takže ich treba opakovane žiadať a kvôli tomu absolvovať komplikované cestovanie);
- neúplné informovanie o požadovaných dokumentoch a svojvôľa rozhodovania niektorých úradníkov (napr. cudzinec je opakovane posielaný do krajiny pôvodu vždy pre iné, ďalšie doklady, ktoré sa niekedy napokon ukážu byť nepotrebné; svojvoľné rozhodovanie o nevyhnutnosti či nepotrebnosti opakovaného RTG vyšetrenia); niektorí cudzinci majú pocit diskriminácie¹⁷;
- nepríjemné a nedôstojné prostredie, podmienky a atmosféra pohovorov: človek sa cíti ako vo väzení, keďže na cudzineckej polícii musí chodiť cez mreže, správanie sa pracovníkov cudzineckej polície je vnímané tak, že vystupujú nadradene z pozície moci, ako keby „robili cudzincom láskavosť“¹⁸; v stránkových hodinách je na cudzineckej polícii veľa klientov, treba dlho čakať a najmä prísť veľmi skoro ráno, aby

¹⁷ Mimovládna organizácia navrhuje riešenie v tom zmysle, aby sa zmenila prax a aby sa všetky byrokratické úkony mohli vybaviť na jednom mieste, v jednej úradovni, v ideálnom prípade na zastupiteľskom úrade SR v krajine pôvodu, alebo zriadenie takejto úradovne v Bratislave a v Košiciach

¹⁸ Medzi atmosférou na jednotlivých úradovniach cudzineckej polície na Slovensku sú podľa migrantov výrazné rozdiely v ústretovosti voči migrantom, zrejme súvisiacej aj s mierou vyťaženia podľa regiónu. Vyslovenú spokojnosť s cudzineckou políciou prejavil len jeden participant.

sa na klienta "ušiel rad" v daný deň; skúsenosti z cudzineckej polície v Banskej Bystrici sú pozitívnejšie oproti Bratislave, správanie pracovníkov bolo vnímané ako priateľskejšie;

- nekompetentnosť niektorých mladých úradníčok, ktoré podľa výpovedí participantov nepoznajú dostatočne legislatívu;
- jazyková nekompetentnosť – pracovníci hovoria iba po slovensky a všetky tlačivá sú iba v slovenčine.

Problémy pri vybavovaní povolenia k pobytu za účelom zamestnania:

Ukazuje sa, že zamestnávateľia majú väčšie problémy ako samotní migranti a príslušné inštitúcie. Vyjadruje to napr. podnikateľ pôvodom zo Sýrie:

Problémy nemajú migranti, ale zamestnávateľ, ak nemá znalosti – kvôli komplikovanej, nezmyselnej byrokracii, neochote a predsudkom úradníkov.

- **Vo všetkom sú problémy:** Najväčší problém tu je polícia, slovenská polícia a Národná rada, že schválili také zákony, celá tá legislatíva, čo sa týka pobytu cudzincov na Slovensku.

Predstaviteľ úradu práce konštatuje, že zamestnávateľia sa na nich často opakovane obracajú so žiadosťou o aktualizáciu pracovného povolenia, keďže nestihnú migrantom vybaviť všetky potrebné doklady do troch mesiacov.

Pri získavaní občianstva spôsobuje problémy:

- požadovanie niektorých dokladov zo strany štátnych inštitúcií, ktoré môžu byť nezohľadniteľné (napr. rodný list rodiča);
- požadovanie stále väčšieho množstva dokladov;
- finančná náročnosť - pre rodičov migrantky z Rumunska, ktorí chcú na Slovensku získať občianstvo, je to finančne náročné;
- nesúlad medzi dĺžkou vybavenia pobytu alebo občianstva a dobou platnosti víz, resp. iné procedurálne nezrovnalosti:
 - maximálna dĺžka víza je jeden mesiac a dĺžka vybavenia prechodného pobytu na cudzineckej polícii je v optimálnom prípade tri mesiace (migrantka z Ukrajiny)
 - procedúra udelenia občianstva (ak je manžel Slovák) trvá 90 dní. Počas nej však mala migrantka opakovaný problém s vízami, lebo na našom konzuláte vo Viedni dostala vždy len 15-20 dňové.

Musela ísť do Nemecka, Švajčiarska, posielali ju do Mexika, nakoniec dostala víza na našom konzuláte v Čechách (migrantka z Kolumbie)

- migrantka z Ukrajiny uviedla, že v určitom období už nemala cudzinecký doklad a ešte nemala občiansky preukaz

Diskriminácia cudzincov v kontexte administratívnych procedúr:

- pocity diskriminácie na úradoch na základe krajiny pôvodu, farby pleti a pod. sú u migrantov rôznorodé, niekedy protichodné. V každom prípade však signalizujú, že táto otázka nie je v súčasnosti uspokojivo doriešená zo strany úradov. Dokumentujú to aj výpovede pracovníkov mimovládnych inštitúcií, podľa ktorých sa ľudia inej farby pleti stretávajú s väčšou neochotou úradníkov.¹⁹
- za diskrimináciu migranti považujú tú skutočnosť, že v statuse trvalého pobytu nestačí preukázanie sa občianskym preukazom, ale cudzinec musí mať pri sebe vždy aj pas;
- viacerí migranti považujú za diskrimináciu, že doteraz nedostali občianstvo, hoci si myslia, že splnili všetky podmienky a že tým pádom majú na občianstvo nárok;
- niektorí migranti sú presvedčení, že pri udeľovaní občianstva existuje korupcia (poznajú osoby, o ktorých si myslia, že páchajú trestnú činnosť pretože sú podľa nich v spojení s podsvetím – a napriek tomu dostali občianstvo; alebo im niekto ponúkol vybaviť občianstvo za úplatok (napr. za 2000 dolárov (migrant z Afganistanu)), alebo dokonca sami dali resp. „museli“ dať úplatok, alebo vedia, že ich občianstvo bolo vybavené po známosti);
- napriek tomu, že medzi trvalým pobytom a občianstvom by okrem volebného práva do NR SR nemal byť žiaden rozdiel, viacerí migranti tvrdia, že kvôli tomu, že občianstvo nemajú, majú problém nájsť si zamestnanie, dostať pôžičku a cestovať do zahraničia – pretože vždy musia žiadať o víza.

Viacerí uchádzači o občianstvo nepoznajú presne právny stav, v ktorom neexistuje právny nárok na získanie občianstva a jeho neudelenie vnímajú ako diskrimináciu, napr.:

po 11 mesiacoch dostal azyl, oženil sa, narodil sa mu syn, rozviedol sa a doteraz nedostal občianstvo, hoci má naň "oprávnený nárok" (migrant z Afganistanu).

¹⁹ Podľa niektorých migrantov najviac diskriminovaní sú ľudia prichádzajúci z Východu (z bývalých krajín Sovietskeho zväzu – averzia kvôli okupácii v r. 1968, a ľudia inej farby pleti). Naproti tomu iní tvrdia, že diskrimináciu na úradoch nikdy nepocítili, ale zažívajú ju skôr na verejnosti.

4.2.2 INFORMOVANOSŤ MIGRANTOV O SLOVENSKU A O LEGISLATÍVNYCH PODMIENKACH PRE CUDZINCOV

Informovanosť migrantov a zamestnávateľov je vo všetkých relevantných oblastiach slabá. Migranti **získavajú informácie** o svojich právach a povinnostiach na príslušných úradoch, od svojich známych a rodiny, študenti od starších spolužiakov – krajanov, azylanti od relevantných MVO (Človek v ohrození, Spoločnosť ľudí dobrej vôle), zahraniční Slováci napr. aj od Matice slovenskej. Väčšina participantov výskumu (okrem azylantov, ktorým pomáhajú MVO aj úrad práce) získavajú informácie ohľadom práce a pracovných príležitostí výhradne od svojich známych. Rovnako aj niektoré MVO nedôverujú úradom práce, pri hľadaní práce pre azylantov sa spoliehajú na osobné kontakty. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny v Bratislave ešte nekontaktovala žiadna inštitúcia zaoberajúca sa migrantmi. Úrady práce pri tom deklarujú ústretovosť v informovaní o pracovných príležitostiach. Migrantom, rovnako ako aj Slovákom, poskytujú prístup k internetu a adresy s ponukami práce, ku klientom majú individuálny prístup a o vhodných pracovných miestach uchádzačov ihneď informujú.

Zamestnávatelia buď zamestnávajú migrantov načierno, alebo sa spoliehajú na mimovládne organizácie, ktoré im pomôžu právne ošetriť proces zamestnávania. Zákony ohľadom zamestnávania väčšinou takmer vôbec neovládajú.

Dostupnosť informácií pre migrantov je však, podľa ich slov, zlá. Pri ich získavaní je **prekážkou** jazyková bariéra – tlačivá sú iba v slovenčine, úradníci hovoria iba po slovensky, anglické webové stránky MZV SR sú nekompletné, nejasné aj pre turistov. Potrebné informácie nie sú na jednom mieste, treba chodiť na všetky príslušné úrady, čo je nepohodlné a komplikované, navyše jednotlivé úrady sa nie vždy medzi sebou zhodujú v požiadavkách. Situáciu sťažuje aj neochota úradníkov. Kombinácia týchto faktorov často spôsobuje, že migrant vycestuje do krajiny pôvodu, aby získal potrebné dokumenty k vybaveniu nejakej záležitosti, ale po návrate sa ukáže, že cesta bola zbytočná, pretože dané dokumenty vlastne vôbec nepotreboval, alebo preto, že potrebuje ešte iné dokumenty, o čom ale pred tým nebol informovaný.

Migrantom **chýbajú informácie** o takmer všetkých právnych záležitostiach spojených s ich pobytom v SR (napr. ako žiadať o trvalý pobyt, občianstvo atď.), o pracovnoprávných vzťahoch v SR, o možnostiach a podmienkach podnikania. Azylanti nemajú informácie

o právach a povinnostiach vyplývajúcich z ich statusu. Jednou z príčin tohto nedostatku informácií je, že migranti nevedia ako a kde majú potrebné informácie hľadať²⁰.

Niektorí migranti deklarujú nezáujem o ďalšie informácie, myslia si, že informácie nepotrebujú, pretože:

- nemajú žiadne zásadné problémy s informáciami
- keď niečo potrebujú, tak využijú služby Slovákov.

Inštitúcie sa líšia v miere informovanosti o reálnej situácii migrantov. Zdá sa, že väčší prehľad o potrebách migrantov majú MVO pôsobiace priamo v teréne, ako predstavitelia štátnych inštitúcií, ktorí dostávajú tieto informácie iba sprostredkované. MVO informačne najviac pomáhajú azylantom pri hľadaní zamestnania osobným kontaktovaním potenciálnych zamestnávateľov (Človek v ohrození, Spoločnosť ľudí dobrej vôle). Úrady práce ponúkajú azylantom všetky druhy informácií o práci a vypracovanie Individuálneho akčného plánu, účasť na aktivačných prácach a prístup na internet zadarmo.

4.2.3 ZNALOSŤ SLOVENSKEHO JAZYKA

Jazyk je kľúčovou podmienkou integrácie migrantov. Od jeho znalosti sa odvíjajú všetky ostatné oblasti života migrantov, či už je to kontakt s inštitúciami, získavanie informácií, práca, alebo nadväzovanie sociálnych vzťahov. Migranti majú v SR **možnosť učiť sa jazyk**:

1. na rôznych platených aj bezplatných kurzoch slovenského jazyka pre cudzincov, ktoré organizujú väčšinou univerzity
2. niektorí si platia súkromných učiteľov, čo je však finančne náročné
3. zahraniční študenti-štipendisti prichádzajúci na základe medzivládnych dohôd majú v rámci štúdia zabezpečený ročný kurz slovenského jazyka
4. niektorí migranti nevyužívajú jazykové kurzy, učia sa spontánne komunikáciou s ľuďmi, „na ulici“, (čo v niektorých prípadoch obmedzí

²⁰ Podľa informácie z UNHCR cudzinec, ktorý na území SR požiada o azyl, má byť v zmysle Zákona o azyle pred vyplnením dotazníka, najneskôr však do 15 dní od začatia konania, poučený o svojich právach a povinnostiach počas konania o udelenie azylu, možnosti zastupovania v konaní podľa tohto zákona a o prístupe k právnej pomoci. Ministerstvo poskytne žiadateľovi aj informáciu o mimovládnych organizáciách, ktoré sa zaoberajú starostlivosťou o žiadateľov a azylantov; poučenie a informácie by sa mali žiadateľovi poskytnúť písomne a podľa možnosti v jazyku, o ktorom sa predpokladá, že mu žiadateľ rozumie.

Napriek tomu skúsenosti UNHCR dokazujú, že žiadateľ o azyl má po vstupe na územie, resp. po požiadaní o azyl mnoho aditívnych otázok, s ktorými sa obracia či už na pracovníkov táborov, UNHCR alebo mimovládne organizácie.

- znalosť slovenského jazyka iba na výrazy každodennej komunikácie a komplikuje tak porozumenie formálnemu jazyku alebo médiám)
5. azylanti majú povinný kurz slovenského jazyka v utečeneckých táboroch; po získaní azylu majú zabezpečený v mieste bydliska kurz slovenského jazyka, ktorý zastrešujú MVO v spolupráci s UNHCR.

Niektorí participanti výskumu vyjadrili spokojnosť s **úrovňou kurzov** slovenského jazyka, počiatočné problémy s učením pripisujú zložitosti slovenského jazyka a jeho zásadnej odlišnosti od materinského jazyka. Iní kritizujú nízku úroveň a zlú dostupnosť bezplatných kurzov, ktoré sú zamerané na gramatiku a konverzácia v nich absentuje. Úroveň výučby slovenského jazyka je v kritickom stave v utečeneckých táboroch. Podľa slov jednej MVO na výučbu nikto nedohliada a je na vôli učiteľky, či sa hodina bude konať, alebo nie (podľa azylantov sa konala zhruba 2 krát za mesiac).

Úroveň jazykového kurzu, ktorý pre azylantov v Košiciach zabezpečuje MVO v rozsahu 6hodín/týždeň, je podľa niektorých azylantov dostatočná, iní však požadujú intenzívnejšiu výučbu. Dostupnosť je dobrá aj pre matky s deťmi, niekedy je však problematické časovo zlúčiť kurz slovenského jazyka a aktivačné práce; vtedy azylanti vynechávajú kurz a idú pracovať, čo predlžuje dobu učenia sa jazyka a teda celý integračný proces.

Nízka úroveň výučby slovenského jazyka a následná slabá znalosť jazyka je na druhej strane spôsobená aj nízkym záujmom žiadateľov o azyl o učenie sa slovenského jazyka. Keďže žiadatelia o azyl nevedia, či dostanú azyl, nemajú motiváciu učiť sa. Pre iných je SR len tranzitnou krajinou, takže postrádajú motiváciu k osvojeniu si slovenčiny.

Problém s výučbou jazyka reflektujú relevantné inštitúcie a jeho riešenie zaraďujú do svojej agendy. MPSVR SR pracuje na legislatívnej úprave, ktorej cieľom je zabezpečiť povinný kurz slovenského jazyka už v utečeneckých táboroch, ktorý by bol adekvátny potrebám a kvalifikácii žiadateľov o azyl (okrem jazyka bežnej konverzácie by sa teda kuchár učil kuchársku terminológiu, lekár medicínsku apod.). Úrad práce v Bratislave plánuje zabezpečiť vzdelávanie zamestnancov v cudzích jazykoch, preklad tlačív a formulárov do viacerých jazykov. Pre komplexné riešenie tohto problému je však okrem legislatívnych úprav potrebné rozšíriť finančné aj ľudské zdroje pre výučbu slovenského jazyka.

Znalosť slovenského jazyka u migrantov variuje v závislosti od dĺžky pobytu v SR, príbuznosti/vzdialenosti materinského jazyka a slovenského jazyka, individuálnej dostupnosti kurzov ako aj od motivácie a vôle učiť sa ho. Výhodu majú migranti z jazykovo príbuzných krajín, ktorí sa naučia plynule rozprávať behom niekoľkých mesiacov. Proces učenia sa slovenského jazyka sa urýchlí vtedy, ak majú migranti partnera/ku Slováka/enku. Veľmi nápomocné pri osvojovaní slovenčiny dospelými migrantmi bývajú deti migrantov, ktoré navštevujú slovenské školy a jazyk sa učia veľmi rýchlo.

Väčšina migrantov má stále nejaké **problémy so slovenčinou** - ich závažnosť je však rôzna: od drobných nedostatkov pri vyjadrovaní sa a chápaní presných významov a jazykových nuansí až po úplnú nemožnosť komunikácie v slovenčine. Časté sú problémy s písomnou formou jazyka a to aj u migrantov, ktorí sú tu už dlhé roky. Nemenej častým je problém s formálnym a odborným jazykom a to najmä u migrantov, ktorí sú tu krátko alebo sa učia len spontánne, bez jazykového kurzu. Slabá znalosť slovenčiny výrazne komplikuje život migrantom v styku s úradnými inštitúciami SR: na úradoch sú tlačivá iba v slovenskom jazyku, úradníci väčšinou neovládajú cudzie jazyky. Migranti sú tak odkázaní na pomoc príbuzných a známych, prípadne MVO. Komplikovaná je aj komunikácia u lekára, migranti musia cielene vyhľadávať lekárov, ktorí vedia minimálne po anglicky alebo takých, ktorí ochotnejšie spolupracujú pri tlmočení treťou osobou. Problém s jazykom je vypuklý najmä u azylantov, ktorých znalosť slovenského jazyka je mimoriadne slabá, čo im znemožňuje zmysluplnú komunikáciu na úradoch a získanie zamestnania; v konečnom dôsledku sa to prejavuje v predlžovaní ich existenčných problémov a výraznom znížení kvality života.

Prieskum medzi spolupracovníkmi migrantov ukázal, že takmer polovica **zamestnancov, ktorí pracujú s migrantmi** na jednom pracovisku, má problémy v komunikácii s nimi, vyplývajúce z toho, že migranti neovládajú slovenský jazyk. Je to dôsledok slabej jazykovej prípravy migrantov v slovenčine pred vstupom do zamestnania.

Tabuľka č. 2: Schopnosť migrantov dorozumieť sa po slovensky (podľa názorov ich spolupracovníkov):

	Počet	%
Výborne	18	34,6
Celkom dobre, iba občas si nerozumieme	10	19,2
Rozumieme si len v základnej	15	28,8

komunikácii		
Vôbec si nerozumieme	9	17,3
S p o l u:	52	100,0

4.3 KONTEXT PRÁCE A SEBAREALIZÁCIE

4.3.1 PRÁCA

Možnosť získať prácu závisí od pracovného trhu v danom regióne. Migranti v zásade nemajú problém so zháňaním práce v Bratislave, kde je minimálna nezamestnanosť. Úrad práce v Bratislave v súčasnosti neregistruje žiadneho nezamestnaného migranta. V iných oblastiach SR, kde je nedostatok pracovných miest aj pre Slovákov, je situácia komplikovanejšia.

Migranti zastávajú v SR celú škálu pracovných miest, od tých najvyšších profesionálnych pozícií až po nekvalifikované práce (napr. stavebných robotníkov), kde sú zdrojom lacnej pracovnej sily a prijímajú pracovné podmienky, ktoré by mnohí občania SR neprijali (napr. mzda, pracovná doba atď.):

1. práca, v ktorej využívajú znalosť iných (materinských) jazykov:
 - Učenie jazykov (angličtinu učia migranti z Veľkej Británie, Kanady a Konga, Japonci učia japončinu)
 - Tlmočenie (migranti z Ruska, Ukrajiny a Afganistanu)
 - Práca vo firme z krajiny pôvodu (migranti z Ukrajiny, Poľska)
2. bývalí študenti po doktoráte ostali učiť na VŠ (migranti z rôznych Afrických krajín či z Afganistanu)
3. médiá (migranti z Poľska, Japonska)
4. podnikanie (migranti z Afganistanu, Japonska, Sýrie a Vietnamu)
5. profesionáli, lukratívne posty, ako napr. manažér, IT, lekár, filologička (migranti z Afriky, Kolumbie, Ukrajiny, Poľska)
6. administratívne práce: (migranti z Ukrajiny)
7. najskôr manuálna práca aj na čierno, neskôr pokus o legalizáciu a lepšie zamestnanie, napr. v reštaurácii. (migranti z Ukrajiny)
8. práca v MVO: bývalí utečenci sa zaoberajú touto problematikou (migrantka z Bosny a Hercegoviny), alebo práca v kultúrno-etnických združeniach (migranti z Rumunska, Afganistanu, Angoly, Bulharska, Sýrie, Poľska)
9. študenti, ktorí pracujú na čierno, ako napr. stavba, strážna služba (migranti z bývalých krajín Sovietskeho Zväzu)

10. nezamestnaní, alebo aktivačné práce: (azylanti žijúci v Košiciach, migranti z Afganistanu, Egyptu)

Aj podľa predstaviteľov Úradu práce predstavuje zloženie pracujúcich migrantov celé spektrum. V regióne Bratislava je minimum občanov Slovenska disponibilných pre prácu stavebných robotníkov. V takom prípade vydávajú povolenie na zamestnanie migrantovi. Na Úrade práce v Bratislave je t. č. ohlásených asi 2000 pracujúcich migrantov z EÚ, celkovo tu býva nízky počet cudzincov v evidencii uchádzačov o zamestnanie, momentálne dokonca žiaden. Migranti, ktorí navštívia Úrad práce v Bratislave, zväčša už majú vybavenú pracovnú pozíciu. Horšia situácia je mimo Bratislavy, napr. v Košiciach, kde sú azylanti dlhodobo nezamestnaní.

Podľa informácií od migrantov, pracovný trh v SR im poskytuje ako výhodu oproti krajine pôvodu:

- vyšší plat – u migrantov z krajín so slabšou ekonomikou (najmä z Ukrajiny, Bulharska a Rumunska);
- väčšie profesionálne možnosti – pre migrantov z krajín mimo EÚ;
- vyššie postavenie, i keď nižší plat – u migrantov z vyspelých krajín, ktorí v SR vyučujú jazyk, na čo by v krajine pôvodu nemali kvalifikáciu alebo dostatok príležitostí.

Nevýhody oproti krajine pôvodu pociťujú nezamestnaní, ktorí mali doma prácu, s ktorou boli spokojní (utečenci, migranti z rodinných dôvodov).

Spôsoby, akými migranti získali zamestnanie, sú rôzne. Niektorí získali zamestnanie bežnou cestou a nemali pri tom žiadne problémy, iným prácu ponúkli MVO (napr. azylantka z Bosny a Hercegoviny) a ďalším pomohli príbuzní, známi, alebo krajanovia.

S hľadaním práce nemajú žiadny problém migranti, ktorí:

- ovládajú jazyk, o ktorý je záujem: môžu vyučovať svoj materinský jazyk, alebo ho môžu využiť v práci vo firme z krajiny pôvodu;
- profesionáli, ktorí vyštudovali buď v SR alebo v inej krajine – ovládanie slovenčiny v niektorých prípadoch nie je potrebné;
- manuálne zruční ľudia, ktorí zväčša robia nekvalifikovanú prácu.

Problémy s hľadaním práce majú migranti, ktorí:

- neovládajú slovenčinu, čo je najväčším handicapom na trhu práce;
- majú inú farbu pleti, čo je častým zdrojom diskriminácie zo strany zamestnávateľov - títo migranti bývajú často prepustení v skúšobnej dobe;
- nemajú občianstvo SR, alebo aspoň trvalý pobyt – zamestnávateľ nemá istotu, že migrant neodíde;
- azylanti, ktorí majú najväčší problém pri hľadaní zamestnania z viacerých dôvodov.

Problém so zamestnávaním migrantov **pocitujú aj zamestnávateľia**, ktorí vybavujú pracovné povolenie a povolenie k pobytu pre svojich potenciálnych zamestnancov. Tento pocit zamestnávateľov môže byť do určitej miery aj dôsledkom negatívneho stereotypu voči štátnej správe, pretože Úrad práce (v Bratislave) deklaruje, že vychádza zamestnávateľom migrantov v ústrety (napr. vydá pracovné povolenie pre migranta – pekára arabského chleba, i keď certifikát takto špecializovaného pekára u nás ani v krajine pôvodu neexistuje). Na druhej strane však viacerí zamestnávateľia a aj samotní migranti uvádzajú, že majú nedôveru voči úradom práce. Pre zamestnávateľov je pri zvažovaní prijatia migranta do zamestnania dôležitejšia skôr pozitívna referencia od mimovládnych organizácií, respektíve iných dôveryhodných zdrojov (napríklad známych).

Problematika **zamestnanosti azylantov** je veľmi komplikovaná. Azylanti sú umiestňovaní do regiónov s vysokou nezamestnanosťou a neovládajú slovenčinu. Problematické pri hľadaní práce sú aj niektoré aspekty ich správania - zrejme aj kvôli neznalosti jazyka majú problémy s chápaním a rešpektovaním termínov a pravidiel a podľa slov viacerých inštitúcií pôsobia príliš neformálne, resp. „neohrabane“. Prekážkou zamestnanosti môžu byť aj rodovo stereotypné kultúrne zvyklosti, ktoré prikazujú ženám starať sa o dieťa a nepracovať, aj keď muž je nezamestnaný. Tieto faktory spôsobujú, že azylanti sú dlhodobo evidovaní na úradoch práce, vykonávajú aktivačné práce, ktoré však predstavujú minimálny príjem, alebo pracujú načierno. Záujem zamestnávateľov o zamestnávanie azylantov je minimálny, zamestnávateľia nemajú dostatok informácií o statuse a podmienkach zamestnávania azylantov, čo spôsobuje obavy a neochotu zamestnať ich. Pri hľadaní práce pomáhajú okrem úradov práce aj MVO, ktoré osobne kontaktujú zamestnávateľov a informujú ich o možnostiach zamestnávania azylantov. Stretávajú sa z rôznymi postojmi zamestnávateľov - od veľmi ústretových až po

odmietajúce. Niektorí zamestnávateľia zvyknú azylantov využívať ako lacnú pracovnú silu, pričom nerešpektujú etiku práce. Keďže azylanti majú existenčné problémy, prácu prijímajú a nechávajú sa zneužívať. K tejto situácii prispieva aj ich minimálna informovanosť o právach a povinnostiach vyplývajúcich z ich statusu ako aj o pracovnoprávných vzťahoch v SR. V prípade intervencie zo strany úradu práce alebo MVO zamestnávateľ zväčša všetko poprie a azylanta ihneď prepustí.

Prácu načierno vykonávajú najmä: migranti bez pracovného povolenia, tí, ktorí sa nevedia zamestnať legálne a migranti, ktorí nemajú peniaze na doklady potrebné pre legalizáciu práce. Bez povolenia pracujú napr. štipendijní študenti z krajín bývalého Sovietskeho zväzu, Ukrajinci (v prípade ktorých je počet pracovných povolení obmedzený bilaterálnou zmluvou²¹ na 200 osôb ročne) a azylanti.. Práca načierno je výhodná pre niektorých migrantov aj zamestnávateľov, čo je dôvodom jej pretrvávania. Nelegálna práca je bežnou praxou najmä na východnom Slovensku - ide najmä o manuálne práce na stavbe. Mnohí, najmä migranti z Ukrajiny, začínajú prácou načierno a neskôr sa snažia ju zlegalizovať.

V oblasti podnikania majú migranti rovnaké podmienky ako občania SR. Pomerne veľké množstvo migrantov na Slovensku podniká (8 z 43 participantov výskumu). Ich skúsenosti podľa ich slov nie sú špecificky determinované tým, že sú migranti. **Prekážkou podnikania** môže byť skôr: (1) problém so získaním povolenia k pobytu, (2) prílišná byrokracia pri vybavovaní živnosti a (3) príliš vysoká suma, ktorú musia migranti preukázať na účte v slovenskej banke; (4) v prípade azylantov, ktorí deklarujú záujem o podnikanie, je prekážkou slabá informovanosť. Azylanti navyše ani nevedia, ako a kde potrebné informácie získať. Inštitúcie sa k podnikaniu azylantov stavajú skepticky. Vyjadrujú pochybnosti o tom, že by azylanti dokázali použiť finančné prostriedky na určené veci, alebo že by mali reálne predstavy o podnikaní v SR (v rozvojových krajinách je podnikanie jednoduchšie).

Všetci **migranti** - participanti výskumu ktorí mali prácu, vyjadrili spokojnosť so súčasnou prácou v takmer všetkých oblastiach, teda v pracovných podmienkach aj etike práce, pri vzťahoch so zamestnávateľom a s kolegami v práci. Súčasní zamestnávateľia participantov podľa ich vyjadrení nijak nediskriminujú, s kolegami majú dobré, i keď často iba formálne vzťahy. Niektorí participanti pociťujú istý druh izolácie, spôsobenej jazykovou bariérou a

²¹ Dohoda medzi vládou SR vládou Ukrajiny o vzájomnom zamestnávaní občanov, 287/98 Z.z. Táto dohoda stanovuje okrem 200 plných pracovných miest ďalších 300 miest pre sezónne práce.

nezvyknutosťou majoritnej populácie na migrantov. Zamestnávateľia vyjadrujú spokojnosť s prácou migrantov, niektorí hovoria o ich vyššej výkonnosti v porovnaní so Slovákmi. U migrantov inej farby pleti sa objavuje problém s diskrimináciou pri zamestnávaní. Títo migranti majú problémy nájsť si zamestnanie, zamestnávateľia ich často prepustia v skúšobnej dobe.

Pracovníci vládnych aj mimovládnych inštitúcií vyjadrili rôzne postoje k zamestnávaniu migrantov. Prevažne ho hodnotili pozitívne (všetky MVO a zo štátnych inštitúcií najmä úrady práce), ako prirodzený jav, pretože migranti robia aj také práce, ktoré by Slováci nerobili. Na jednej strane sú ochotnejší pracovať ako iní, na druhej strane sú ľahko zneužiteľní. V niektorých štátnych inštitúciách sa objavili aj presvedčenia, že migranti môžu predstavovať ohrozenie trhu práce v SR a znevýhodňovanie občanov SR, ako aj to, že starostlivosť o nich je príliš nákladná. Zamestnávateľia prevažne vyjadrujú pozitívne postoje, prezentujú dobré skúsenosti s prácou migrantov.

Niektorí **zamestnávateľia** oceňujú na migrantoch ich pracovitosť, menšiu finančnú (a inú) náročnosť, vytváranie hodnôt, zvyšovanie konkurencie a kvality práce.

Názory spolupracovníkov migrantov na ich pracovnú integráciu:

Slovenskí spolupracovníci migrantov nevnímajú odlišnosti v pracovnej výkonnosti medzi sebou a migrantmi; nemyslia si, že by migranti pre nich predstavovali platové ohrozenie, pociťujú však istú obavu, že by mohli byť (niekedy v budúcnosti) nahradení na svojich pracovných miestach migrantmi (túto obavu vyjadrilo 16,3% opýtaných). Slovenskí pracovníci nepozorujú zvýhodnenie, ani diskrimináciu migrantov zo strany zamestnávateľov (pozri bližšie príloha č 2²², tabuľky: 1b, 2b, 3b, 4b, 5b). Podľa ich mienky sú migranti v práci spokojní. Bola zistená vysoká ústretovosť v otázke prijatia spolupracovníkov – cudzincov na svojom pracovisku. Mierne vyššiu ústretovosť prejavili tí pracovníci, ktorí už pracujú s nejakým migrantom.

²² Príloha č. 2 je dostupná na webstránke Migračného informačného centra IOM Medzinárodnej organizácie pre migráciu v Slovenskej republike: <http://www.domavsr.sk/mic/index.asp?ArticleCategoryID=33&ArticleID=246>

Tabuľka č. 3: Výber spolupracovníkov (potenciálny) – s kým by chceli pracovať:

	Pracujúci s cudzincami		Nepracujúci s cudzincami	
	Počet	%	Počet	%
Iba s cudzincami	0	0	0	0
Pracoval/a by na pracovisku, kde sú aj migranti	47	95,9	37	90,2
Pracoval/a by na pracovisku bez migrantov	2	4,1	3	7,3
Je mu/jej to jedno	0	0	1	2,4
S p o l u:	49	100,0	41	100,0

4.3.2 SEBAREALIZÁCIA

Seberealizácia predstavuje uspokojovanie tých najvyšších, typicky ľudských potrieb. Až po uspokojení základných fyziologických potrieb dôležitých pre prežitie a vyšších potrieb ako sú sociálne a emocionálne väzby, príslušnosť ku skupine, či spolupatričnosť, si človek začína uvedomovať potrebu seberealizácie. Konkrétna forma seberealizácie je do značnej miery individuálnou záležitosťou. Z psychologického hľadiska je dôležitým aspektom seberealizácie pocit, že človek všetko dosiahol vlastnými silami (*tzv. vnútorný lokus kontroly podľa Rotterovej teórie kognitívnej regulácie osobnosti*²³), teda selfmademanstvo, o ktorom hovoria viacerí participanti. V odlišnom kultúrnom prostredí, bez pomoci rodiny a známych, sú všetky úspechy vnímané ako výhradne vlastné úspechy. Migrácia je teda aj spôsobom testovania svojich schopností, čo je dôležitou súčasťou budovania vlastnej identity.

V zornom poli tohto projektu sú najmä charakteristiky spoločenského hľadiska, teda priestor a možnosti, ktoré spoločnosť pre seberealizáciu jednotlivca vytvára a prekážky, ktoré mu kladie.

Mnohí migranti začali na Slovensku vykonávať prácu, po ktorej túžili už v krajine pôvodu. Migrácia im teda priniesla nové **možnosti seberealizácie** (najmä pracovnej), ktoré možno rozdeliť do nasledujúcich kategórií vyjadrujúcich rôznu mieru skutočnej seberealizácie:

1. Migranti, ktorých materinský jazyk je žiadaný, ho môžu vyučovať na školách, na čo by v krajine pôvodu nemali kvalifikáciu.

²³ Táto teória rozlišuje ľudí, ktorí majú tzv. vnútornú lokalizáciu kontroly, t. j. vnímajú príčinnosť toho, čo sa s nimi deje, najmä v sebe samých, na rozdiel od ľudí s tzv. vonkajšou lokalizáciou kontroly, ktorí si myslia, že príčiny toho, čo sa s nimi deje, spočívajú najmä v iných ľuďoch a vonkajšom prostredí.

2. Profesionáli z krajín mimo EÚ majú možnosť ďalej si zvyšovať kvalifikáciu na úrovni akceptovateľnej v EÚ (napr. lekár z Ukrajiny – európska atestácia).
3. Mnoho migrantov začalo v SR podnikat', v čom nachádzajú priestor pre vlastnú seberealizáciu, zdroj vnútorného uspokojenia a značnú mieru slobody.
4. Časť migrantov si v SR našla prácu, ktorá ich uspokojuje; nemožno však hovoriť o seberealizácii v pravom zmysle slova.
5. Niektorí migranti nachádzajú seberealizáciu v navštevovaní kultúrnych podujatí z krajiny pôvodu.
6. Kresťania majú pocit dostatočného priestoru pre náboženskú seberealizáciu.

I keď väčšina participantov nepocit'uje v SR spoločenské **prekážky** vlastnej seberealizácie, sú aj takí, ktorým možnosti seberealizácie chýbajú. Je to najmä z nasledujúcich dôvodov:

1. Spoločenská seberealizácia, teda priateľské vzťahy, by v krajine pôvodu boli uspokojivejšie. Dôvodom je zrejme jazyková bariéra, ako aj nezvyknutosť autochtónnej (väčšinovej) populácie na migrantov, čo v nich vyvoláva istý pocit izolácie.
2. Pre športovú seberealizáciu chýbajú možnosti.
3. Najväčšie bariéry seberealizácie prežívajú azylanti. Svoju migráciu vnímajú ako nedobrovoľnú, stratili ňou možnosti seberealizácie, ktoré v krajine pôvodu mali. Keďže v SR zatiaľ nemajú dostatočne zabezpečené ani základné potreby, nemožno tu vlastne ani vôbec hovoriť o autentickej seberealizácii. Rozhodujúcou bariérou je neznalosť slovenčiny, z čoho vyplýva nemožnosť získania práce, čo následne spôsobuje nedostatok finančných zdrojov na prežitie a vedie k pocitu straty ľudskej dôstojnosti. Neznalosť jazyka stojí aj za slabou informovanosťou o možnostiach podnikania.

4.3.3 OBČIANSKA PARTICIPÁCIA MIGRANTOV

Občianska participácia migrantov Slovensku je mimoriadne nízka v takmer všetkých oblastiach, o ktoré sme sa zaujímali: účasť na voľbách, či už aktívna alebo pasívna, ovplyvňovanie vecí verejných, aktívne členstvo v organizáciách, spolkoch (okrem členstva v krajských organizáciách) a politických stranách. Širšie spoločenské zdôvodnenie tejto

skutočnosti ponúka Divinský (2005b)²⁴. Osobné dôvody, ktoré uvádzajú samotní migranti, sa týkajú najmä vysokej pracovnej vyťaženia, či slabej informovanosti o možnostiach participácie (v jednom prípade aj napriek predchádzajúcej angažovanosti v krajine pôvodu). Iný participant uviedol ako dôvody pasivity nedôveru k organizáciám typu Amnesty International kvôli jej „prílišnej spolitizovanosti“.

Občiansky participujú len niektorí z nich a aj to v prvom rade účasťou v ich vlastných krajanských organizáciách alebo pomáhaním komunite migrantov, predovšetkým svojim rodákom. Iné aktivity sa vyskytujú len okrajovo a ojedinele. Väčšina participantov sa nad občianskou participáciou vôbec nezamýšľa, nepovažuje ju za dôležitú súčasť svojho života.

Iba niektorí z migrantov s ktorými sme robili rozhovory sú členmi v iných ako krajanských organizáciách a spolkoch, napríklad v kresťanskej kongregácii, Lions klube, Matici slovenskej (ako zahraničná Slovenka). Drvivá väčšina migrantov však neparticipuje v žiadnych takýchto organizáciách.

Ak sa migranti zúčastňujú na verejnom živote, tak je to predovšetkým členstvom v krajanských organizáciách, združeniach a spolkoch, ktoré im umožňuje zúčastňovať sa rôznych kultúrnych podujatí, prináša im pocit spolupatričnosti a možnosť kontaktu s vlastnou kultúrou a jej udržiavania. Ojedinele sa vyskytli aj prípady aktívneho členstva vo vedení alebo dokonca zakladaní takýchto organizácií (napr. práca v Poľskom inštitúte s poľskými deťmi, organizácia poľských omší, vytvorenie poľského klubu, práca vo výkonnom výbore Zväzu Afgáncov, založenie a riadenie združenia PLOP, OZAS a pod.). Iba niektorí respondenti si uvedomujú, že účasť na voľbách je tiež istou formou participácie na verejnom živote. Pokusy o pasívne využívanie volebného práva (byť zvolený) u migrantov, ktorí sa stali občanmi SR sa nevyskytujú, čo môže byť dôsledkom všeobecne negatívneho postoja a nedôvery majoritnej populácie k cudzincom. Jeden respondent sa k tomu vyjadril, že ako „nekresťan s afgánskym výzorom nemá šancu byť zvolený za starostu“.

²⁴ Bližšie pozri v časti Úvod.

4.4 KULTÚRNY A SOCIÁLNY KONTEXT

V tejto časti sa súhrnne venujeme kultúrnym rozdielom, službám, sociálnym sieťam, kvalite života a v rámci nej bývaniu, náboženskej sebarealizácii, voľnému času, bezpečnosti, rasizmu a iným formám diskriminácie, vnímaným výhodám a nevýhodám života na Slovensku a predstavám o budúcnosti.

4.4.1 KULTÚRNE ROZDIELY MEDZI SLOVENSKOM A DOMOVSKOU KRAJINOU MIGRANTOV

Na úrovni **všeobecného vnímania kultúry** pôsobí Slovensko - v porovnaní s inými krajinami (Kolumbia, Kanada) - na migrantov ako kultúrne uzatvorenejšia krajina. Miera tolerancie voči iným národom a etnikám je podľa viacerých migrantov nižšia ako v ich domovských krajinách (napr. v Rumunsku). Niektorí moslimovia majú na Slovensku pocit, že sú tu považovaní za teroristov. Naopak, z pohľadu migrantov z Poľska a Izraela je Slovensko otvorenejšie, tolerantnejšie. V porovnaní s Poľskom pôsobí Slovensko ako pragmatickejšia krajina a Slováci ako prispôsobivejší, až nedržiaci sa svojich hodnôt a akoby im chýbala nadväznosť na predošlé kultúrne a vzdelanostné či vedecké tradície.

V porovnaní s Afganistanom pôsobí Slovensko ako bezpečnejšia a ekonomicky vyspelejšia krajina, celkovo v porovnaní s islamskými krajinami ako slobodnejšia krajina. Slovensko dáva príležitosť k väčšej mobilite ľahkou a každému dostupnou možnosťou navštíviť susedné krajiny a vnímať kultúrne rozdiely medzi nimi (napr. v porovnaní s Japonskom izolovanom na ostrovoch), je tu pociťovaná menšia manipulácia zo strany médií (ako v Japonsku) ale zase väčšia konzumácia alkoholu (než tomu je v Ázii). Migranti z krajín s vysokou životnou úrovňou majú pocit, že na Slovensku ľudia pracujúci v službách často „*nemajú radi svoju prácu a ani sa to nesnažia skrývať*“ a „*niekedy nechcú cudzincovi ani rozumieť*“; chýba im pozitívna atmosféra v medzilidskej komunikácii a vnímajú to tak, že ľudia na Slovensku nie sú k takémuto postoju vedení.

V konštrukcii **heterostereotypu Slovákov** (t.j. stereotypnej predstave o tom, akí sú Slováci v očiach cudzincov) dominuje vnímanie silného individualizmu, akoby "neľahali za jeden koniec", slabšie sociálne väzby, nižšia úcta voči ľuďom, najmä ženám a starším (v porovnaní s východnou Európou), menej formalizmov a hierarchií v sociálnych vzťahoch v porovnaní s Japonskom, ale väčší dôraz na formalizmus v porovnaní so severnou Amerikou aj

východnou Európou, ako aj to, že na Slovensku je veľký rozdiel medzi súkromným a verejným životom, ktorý je pre ľudí akoby druhoradý. Slováci podľa migrantov prejavujú nespokojnosť so svojou krajinou (čo je vnímané negatívne) i sebou (čo je vnímané pozitívne). Niektorí migranti oceňujú na Slovensku emancipovanosť žien²⁵. Súčasne sa paradoxne konštatuje nízka schopnosť žien vytvoriť si autoritu. Z pohľadu niektorých migrantov Slováci lepšie využívajú voľný čas - aj keď najmä individuálne a menej sociálne (v porovnaní s Východoeurópanmi). Napokon sa Slovákom pripisuje „vľáčnejší“ postoj k povinnostiam a prioritnejší postoj k vzdelaniu než je tomu vo východnej Európe. Slováci sa niektorým migrantom zdajú byť nedôslední, pretože neberú povinnosti dostatočne vážne. Azyľanti majú pocit, že Slováci zatvárajú oči pred násilím páchaným na cudzincoch.

V otázke **náboženstva a spôsobu života** sú vnímané odlišnosti medzi európskym a ázijským spôsobom tradičného islamského života. Napriek niektorým výrazným odlišnostiam islamu a kresťanstva, pre moslima z Európy (napr. z Bosny a Hercegoviny) nie je problémom prispôbiť sa majoritnej kresťanskej kultúre.

Viacerí migranti sa prispôbili zvykom a náboženským tradíciám, ktoré sa praktizujú na Slovensku. Len výnimočne sa realizuje kombinácia pôvodných a slovenských zvykov, alebo ukážka domácich zvykov pre Slovákov. Akulturáciu východných a afrických migrantov sťažuje jazyková bariéra. Západní migranti nie sú zvyknutí na nižší štandard služieb a „privysoký“ štandard bezpečnostných služieb na verejnosti (prítomnosť ochrankárov v obchodoch a pod.). Viacerým migrantom sprostredkoval pobyt na Slovensku nový pohľad a záujem o svoju domovskú krajinu. Niektorí si až po rokoch pobytu na Slovensku, v situácii blížiacej sa asimilácii, intenzívne uvedomili svoju africkú identitu, otvorili sa a uskutočnili tzv. **kultúrny coming out**. Až vtedy ich majoritná populácia skutočne pochopila a prijala. Problém identity sa vyskytuje u detí migrantov (najmä mulatov), v tejto oblasti je potrebné obohatiť prípravu učiteľov a tiež posilniť multikultúrnú výchovu na školách o túto tému (prípadne aj o pedagogicko-psychologické poradenstvo).

Zo strany zamestnávateľov **prevažuje postoj podporujúci asimiláciu migrantov medzi ostatných zamestnancov** a je odmietané vytváranie uzavretých komunít.

²⁵ Tento kultúrny vzor však pre väčšinu migrantiek z islamského sveta nie je realizovateľný ani na Slovensku, napriek tomu, že mimovládne organizácie ich k tomu nabádajú (napríklad, že nie je na tom nič zvláštne, ak aj muž ide s malým dieťaťom v kočíku na prechádzku).

4.4.2 SLUŽBY, ZDRAVOTNÁ STAROSTLIVOSŤ A ŠKOLSTVO

V prístupe k akýmkoľvek službám sa notoricky opakuje problém s jazykovou bariérou, keďže poskytovatelia služieb na Slovensku väčšinou hovoria iba po slovensky.

Služby migranti hodnotia na základe ich porovnávania so službami v krajine ich pôvodu. Preto výsledok hodnotenia do veľkej miery závisí od miery rozvinutosti životnej úrovne krajiny pôvodu. Tieto rozdiely sa prejavujú najmä v oblasti **zdravotníctva**. Pre Kanadčana je slovenské zdravotníctvo horšie, byrokratické, problematické v komunikácii, pre Kolumbijčanku je "dobré". Mnohí ďalší, najmä migranti z menej rozvinutých krajín (Ukrajina, Rumunsko, Bosna a Hercegovina, Kolumbia a pod.), si pochvaľujú zdravotné poistenie a taktiež zabezpečenie prístupu k lekárovi (v prípade azylantov neraz sprostredkovaný mimovládnu organizáciou), ktorý je vlastne umožnený zo zákona. Zahraničný študent - samoplatca zdravotného poistenia - mal však problém získať komerčné zdravotné poistenie, bol odmietnutý viacerými zdravotnými poisťovňami.

Vo všeobecnosti si však migranti uvedomujú, že prístup k službám v rozhodujúcej miere závisí od neformálnych vzťahov - lepšie služby sú im ponúkané vtedy, keď majú dobré **neformálne známosti a kontakty**.

Najviac spokojní so službami na Slovensku sú azylanti, včítane kvality priameho kontaktu s lekárom a zdravotného poistenia. Na druhej strane je však u nich dostupnosť služieb znížená nedostatkom finančných zdrojov (napr. pri doplácaní za lieky, ale aj poplatkom za návštevu ordinácie a neznalosťou slovenčiny).

Niektorí azylanti mávajú zasa **problémy umiestniť svoje deti do škôl**. Oficiálnym zdôvodnením zo strany škôl býva argument o „nedostatku miesta“. Mimovládne inštitúcie pritom zdôrazňujú význam zaškolenia detí, ktoré sa tým pádom nielen samé integrujú, ale sú aj mediátormi jazykovej a kultúrnej integrácie ich rodičov.

4.4.3 SOCIÁLNE SIETE

Sociálne siete, v ktorých sa migranti nachádzajú, sú prejavom miery a spôsobu ich akulturácie do majoritnej populácie. Výsledky tohto výskumu ukazujú, že migranti žijú na Slovensku niekoľkými typmi sociálneho života:

1a. Plne integrovaní jednotlivci sú tí, ktorí majú pomerne rozšírené sociálne siete skladajúce sa z krajanov rovnako ako aj zo Slovákov. Miera zastúpenia ľudí z pôvodnej krajiny a Slovenska je rôzna v závislosti od stupňa integrácie toho ktorého migranta resp. skupiny. Do tejto skupiny jednotlivcov patria predovšetkým migranti slovanského pôvodu, v prípade ktorých jazyková či kultúrna príbuznosť spôsobuje, že sa tu cítia viac menej ako doma a pri nadväzovaní sociálnych kontaktov (priatelia, intímni partneri/ky, známi) nerozlišujú medzi tým, či ide o ich krajana alebo o Slováka. Týmto ľudom nerobí problémy vnášať prvky vlastnej kultúry do kultúry majoritnej populácie, čo ich blízki či známi z majoritnej populácie vnímajú ako obohacujúce. Do veľkej miery sú integrovaní aj migranti z neslovanských krajín, ktorí sem prišli za účelom zlúčenia rodiny, niektorí migranti zo Západu a viacerí z pôvodne vysokoškolských študentov, ktorí zostali žiť na Slovensku.

1b. Čiastočne integrovaní jednotlivci si vytvárajú tzv. dvojité sociálne siete. Tá spočíva v tom, že si vytvárajú okruh známych a priateľov na Slovensku, ale zároveň udržiavajú silné sociálne väzby na príbuzných a priateľov v domovskej krajine. Rozhodujúci faktor v motivácii pre udržiavanie oboch sociálnych sietí sú neurčité predstavy o budúcnosti, o tom, kde chcú a budú tráviť zvyšok života. Sú to ľudia, ktorí si nechávajú „otvorené dvere“ pre život v jednej aj druhej krajine, resp. nechcú alebo sa nevedia vzdať jedného ani druhého. Sú typickým príkladom „človeka na sociálnom rozhraní“. Ide prevažne o migrantov z východnej Európy, čiastočne aj o niektorých azylantov, ktorí sú na úrovni sociálnych vzťahov veľmi spokojní, i keď ich integrácia v ostatných oblastiach (práca, jazyk, informovanosť, kultúrne zvyklosti) je nedostatočná alebo žiadna.

2a. Plne asimilovaní jednotlivci sú tí, ktorí sa explicitne dištancujú od svojej pôvodnej kultúry a krajanov a prevzali prvky majoritnej kultúry (Afgánec, Izraelčan). Ich sociálne siete tvoria takmer výhradne príslušníci majoritnej populácie.

2b. Čiastočne asimilovaní jednotlivci „splynuli“ najmä s pracovným kolektívom, zapadli do neho, pričom už ani zamestnávateľi si neuvedomujú rozdiely medzi domácimi pracovníkmi a migrantmi (jedná sa najmä o Ukrajincov). Ich neformálny sociálny život mimo práce však nie je intenzívny a obmedzuje sa len na vlastné rodiny. Často im chýbajú blízke osoby z domácej krajiny.

3. Separované komunity tvoria najmä východoázijskí migranti z Vietnamu, Číny. Dôvodom uzatvárania sa týchto komunít a nekomunikovania so slovenským okolím môže byť najmä sebestačnosť komunít, nezáujem o integráciu a spôsob života majoritnej kultúry. Tomu napovedá aj skutočnosť, že príslušníci týchto komunít odmietali účasť na tomto výskume.

4a. Plne segregované komunity vytvárajú spoločenstvá rodín migrantov, ktoré sa poznali a presťahovali sa na Slovensko, usadili sa blízko seba (rumunské rodiny) a poskytujú si sociálnu podporu najmä v rámci príbuzenských vzťahov. Títo migranti žijú v rurálnom prostredí, ktoré je charakteristické zníženou mierou tolerancie voči inakosti (tradicionalizmus) a preto ich nielen odmieta prijať medzi seba, ale je voči nim nepriateľsky nastavené. K ich izolácii prispieva navyše ich nízky spoločenský status a slabá ekonomická úroveň

4b. Čiastočne segregované komunity a jednotlivci sú z hľadiska širšieho sociálneho kontextu najmä ľudia inej farby pleti (Afričania, Japonec), pretože majorita sa k nim správa diskriminačne. Títo ľudia sú v iných oblastiach života (práca, rodina, priatelia, občianska participácia) plne integrovaní a majú vytvorené plnohodnotné užšie sociálne siete s príslušníkmi majority, avšak kvôli rasistickým útokom na verejnosti sa na Slovensku nemôžu cítiť ako doma.

5. Individualisti s ambíciou pracovne sa uplatniť a seberealizovať sa (ambiciózni Ukrajinci) nemajú potrebu vytvárania sociálnych väzieb na Slovensku ani v žiadnej inej krajine, vrátane krajiny pôvodu. Zaujíma ich výhradne pracovná kariéra a Slovensko vnímajú ako odrazový mostík k presadeniu sa v ekonomicky vyspelejších krajinách.

To, čo **mnohým migrantom najviac chýba** zo sociálneho aspektu je rodina, priatelia, rodné mesto. V prípade núdze očakávajú migranti pomoc od manžela/manželky, slovenských priateľov, krajanov, príbuzných.

Začlenenosť migrantov do sociálnych sietí z pohľadu spolupracovníkov migrantov

Sociálne začlenenie migrantov na pracovisku nie je problematické. Veľká časť vzorky slovenských zamestnancov komunikuje s migrantmi aj o súkromných veciach a stretáva sa s migrantmi aj mimo zamestnania. Záujem slovenských spolupracovníkov je sociálny (rozširovanie okruhu známych, kamarátstvo), ale aj kultúrny (spoznávanie inej kultúry, jazyka). Prekážkami vytvárania sociálnych sietí s migrantmi môžu byť: pracovné a voľnočasové zaneprázdnenie, vnímaný nezáujem o zblíženie zo strany migrantov, prípadne aj ich podceňovanie („sú to deti“) a už spomínaná jazyková bariéra. Výskum ukázal, že na pracoviskách dochádza k čiastočnej integrácii migrantov. Údaje v tabuľkách č. 4 a 5 dokladujú, že migranti sa pomerne frekventovane rozprávajú s domácimi pracovníkmi aj o súkromných veciach a že 30% migrantov často až takmer denne a vyše 40% migrantov občas trávi čas aj mimo zamestnania so svojimi slovenskými spolupracovníkmi.

Tabuľka č. 4: Rozprávanie s migrantmi o súkromných veciach:

	Počet	%
Viackrát za deň	4	7,5
Takmer každý deň	9	17,0
Občas – tak raz za týždeň – za dva	16	30,2
Zriedkavo, bolo to iba niekoľkokrát	15	28,3
(Takmer) vôbec nie	9	17,0
Spolu	53	100,0

Tabuľka č. 5: Trávenie času s migrantmi aj mimo zamestnania (Napríklad pri posedení v podniku, na návšteve doma a pod.):

	Počet	%
Takmer denne	4	7,5
Často – aj viackrát za týždeň	12	22,6
Občas – tak raz za týždeň - dva	22	41,5
Len výnimočne	13	24,5
Nikdy	2	3,8
S p o l u:	53	100,0

Komunikácia medzi migrantmi a ich spolupracovníkmi z majoritnej populácie prevažuje nad komunikáciou výlučne medzi migrantmi (bližšie pozri príloha 2²⁶, tabuľka 6b, 7b). Potenciálnymi oblasťami zblížovania je komunikácia o práci, vzťahoch na pracovisku, ako aj o súkromných veciach.

²⁶ Príloha č. 2 je dostupná na webstránke Migračného informačného centra IOM Medzinárodnej organizácie pre migráciu v Slovenskej republike: <http://www.domavsr.sk/mic/index.asp?ArticleCategoryID=33&ArticleID=246>

Tabuľka 6: Témy rozhovorov na pracovisku medzi migrantmi a domácimi spolupracovníkmi:

	Počet	%
O práci	22	71,0
O vzťahoch na pracovisku	9	29,0
O mzde/odmeňovaní	2	6,5
O politike	2	6,5
O súkromných veciach, rodine a pod.	18	58,1
O inom	2	6,5
S p o l u:	55	177,4 ²⁷

4.5 KVALITA ŽIVOTA

4.5.1 BÝVANIE

Cudzinci, ktorí majú na Slovensku trvalý pobyt alebo občianstvo, bývajú vo väčšine prípadov vo vlastných bytoch, resp. bytoch svojich partnerov, alebo majú výnimočne ubytovanie poskytnuté zamestnávateľom ako súčasť kontraktu. Niektorí cudzinci bývajú v podnájmoch, ktoré sú však pomerne drahé, a preto si to len málokto môžu dovoliť. Za pozornosť stojí situácia azylantov a čakaťel'ov na trvalý pobyt, ako i tých, ktorí už trvalý pobyt majú. Migračným úradom sú im ponúkané **byty v lokalitách Slovenska, kde je vysoká nezamestnanosť**. Naopak, v Bratislave, kde je nízka nezamestnanosť a vysoká pravdepodobnosť, že migranti by sa oveľa ľahšie integrovali, nie sú k dispozícii sociálne byty. Navyiac, **kvalita ubytovania** je vo viacerých prípadoch veľmi nízka, dokonca nižšia ako v utečeneckých táboroch a často nižšia, akú mali azylanti v krajine pôvodu.

4.5.2 NÁBOŽENSKÁ SEBAREALIZÁCIA

V oblasti náboženskej sebarealizácie je hlavným analytickým rámcom kresťanstvo verus iné náboženstvá (najmä islam). Cudzinci **z kresťanských krajín** nachádzajú na Slovensku náboženskú realizáciu primerane svojim potrebám a v závislosti od svojich očakávaní. Jedni vnímajú Slovensko ako uspokojivo veľmi kresťanskú krajinu, iných uspokojuje práve pocit umiernenosti kresťanstva na Slovensku. Viacerí migranti praktizujú kresťanstvo skôr ako určitú formu spoločenského styku, ktorý im pomáha v kultúrnej a jazykovej integrácii. Časté je aj "umiernené", príležitostné realizovanie viery. Z kresťanských cudzincov nespokojnosť prejavili pravoslávni, ktorí majú pocit, že nemajú dostatočnú možnosť realizovať svoju religiozitu.

²⁷ Sumárne % sú vyššie ako 100% pretože išlo o otázku s možnosťou viacnásobnej odpovede. Jeden respondent mohol teda uviesť aj viac dôvodov.

Omnoho diferencovanejšia je situácia cudzincov – **moslimov**²⁸. Siahla od nespokojnosti s nemožnosťou navštevovania ich vlastnej mešity²⁹, cez „súkromnú“ realizáciu viery, až po otvorené kritizovanie moslimskej viery a kultúry a vysokú spokojnosť s tým, že nemusia žiť v moslimskej krajine. Moslimovia nemajú priestor pre náboženskú sebarealizáciu – potrebujú mešitu, ktorá by spĺňala moslimské kritériá – v súčasnosti majú v Bratislave k dispozícii priestory v budove, ktorá slúži aj na iné účely a nie je dostatočne dôstojná. Moslimovia žijúci mimo Bratislavy nemajú žiadne priestory pre náboženskú sebarealizáciu, islamské rituály riešia svojpomocne. Rozdiel je tiež v tom, či moslimovia pochádzajú z Európy (napr. z Bosny a Hercegoviny) a nevnímajú veľké kultúrne rozdiely medzi svojou krajinou pôvodu a Slovenskom, alebo pochádzajú z arabských a iných krajín, kde boli ich zvyky a obyčaje výrazne odlišné od európskych.

4.5.3 VOLNÝ ČAS

Celkovo prevažuje spokojnosť migrantov s možnosťou realizovať svoje potreby vo voľnom čase. Iba azyľanti si sťažujú na nedostatok možností pre kvalitné trávenie voľného času svojich malých detí a starých ľudí.

4.5.4 BEZPEČNOSŤ A NÁSILIE, KTORÉ NIE JE MOTIVOVANÉ RASOVO

Mnohí z účastníkov prieskumu, bez ohľadu na krajinu pôvodu, považujú otázku bezpečnosti a potenciálneho násillia za veľmi aktuálnu a poukazujú najmä na nasledujúce druhy násillia a zdroje nebezpečenstva, s ktorými majú buď nejaké osobné skúsenosti, alebo sa im aktívne vyhýbajú:

- všeobecne vyššia kriminalita ako v krajine pôvodu
- ignorancia ľudí a absencia občianskej odvahy v prevencii násillia
- kritika účinnosti polície
- strach z nočného cestovania (vlaký, taxíky, ulice)

Iba výnimočne niektorí účastníci prieskumu (z Ukrajiny) oceňujú bezpečnosť v našej krajine.

²⁸ Do problematiky náboženskej realizácie je nevyhnutné zakomponovať aj problémy so špecifickými stravovacími návykmi, ktoré žiadatelia o azyl silne prežívajú a v niektorých prípadoch oceňujú iniciatívu napr. Migračného úradu v utečeneckom tábore aspoň nevariť jedlá z bravčového mäsa.

²⁹ Cirkevný odbor MK SR pracuje len s registrovanými cirkvami, ku ktorým islam a budhizmus na Slovensku nepatria. Podľa zákona musí byť 20 000 príslušníkov cirkvi na to, aby dostali súhlas na postavenie svojho chrámu. MZV SR vyšlo s iniciatívou, aby sa tento počet znížil na 10 000. Toho času je na Slovensku podľa neoficiálnych informácií od kompetentného pracovníka Ministerstva kultúry SR cca 7000 moslimov.

4.5.5 RASIZMUS A INÉ FORMY DISKRIMINÁCIE

Rôzne prejavy rasizmu voči ľuďom inej farby pleti konštatujú nielen viacerí cudzinci, ktorých sa to priamo dotýka, ale dokonca aj tí, ktorí nie sú inej farby pleti si uvedomujú rasizmus, čo vyjadrujú slovami „*strach nemám, lebo nie som inej rasy*“. Viacerí cudzinci inej rasy sa na Slovensku cítia nebezpečne, uvádzajú, že je potrebná veľká ostražitosť v ich správaní, aby predišli situáciám, v ktorých už posmech alebo hrozbu násilia zažili a majú skúsenosti s tzv. psychickými útokmi bežných ľudí, ktoré sú pre nich osobne ešte bolestivejšie, ako otvorené násilie skínov. Aj keď je rasizmus globálnym problémom, konštatujú, že si uvedomujú, že Slovensko patrí v súčasnosti k tým viac rasistickým krajinám (napr. v porovnaní s multikultúrnou Veľkou Britániou alebo aj Rumunskom) v zhode s čím sú aj pocity migrantov z Afriky, že niekedy sa aj policajti na Slovensku nepriamo prejavujú rasisticky (nereagujú na rasizmus, ktorého sú svedkami). Určitá časť rasovo motivovaných násilných činov môže byť stále skrytá³⁰. Cudzinci, hlavne inej farby pleti a rasy, sa cítia byť diskriminovaní jednak v každodennom styku, napr. sú vystavení na posmech, jednak vo svojich možnostiach uplatniť si dôležité základné ľudské práva, ako napr. kandidovanie na miesto starostu.

Medzi iné prejavy diskriminácie patrí **skrytá diskriminácia**, prejavujúca sa najmä obťažovaním a znepríjemňovaním života napríklad pri kontrole cestovných dokladov hraničnou políciou (predlžovanie doby kontroly osobám inej rasy, farby pleti, cudzincom zo vzdialených krajín), alebo **pasívna diskriminácia** (napr. k osobe čiernej farby pleti si v električke nikto neprisadne), ktorú migranti emočne silno prežívajú. Pojmy skrytej a pasívnej diskriminácie používame cielene na odlíšenie od legislatívnej terminológie rozlišujúcej iba priamu a nepriamu diskrimináciu (popri ďalších dvoch pojmoch obťažovanie a neoprávnený postih, ktoré sú v tomto kontexte menej relevantné)³¹. Tie prejavy diskriminácie, ktoré popisovali participanti, totiž nie sú jednoznačne zaraditeľné podľa

³⁰ Migranti pochádzajúci z krajín, kde nemožno očakávať pomoc polície pri kriminálnych činoch, majú tendenciu neohlasovať takéto činy ani na Slovensku, čím môže byť skreslená informácia aj o rasovo motivovaných trestných činoch.

³¹ Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou (antidiskriminačný zákon) rozlišuje (§ 2) priamu diskrimináciu, nepriamu diskrimináciu, obťažovanie a neoprávnený postih. Priama diskriminácia „je konanie alebo opomenutie, pri ktorom sa s osobou zaobchádza menej priaznivo, ako sa zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou v porovnateľnej situácii“. Nepriama diskriminácia „je navonok neutrálny predpis, rozhodnutie, pokyn alebo prax, ktoré znevýhodňujú osobu v porovnaní s inou osobou; nepriama diskriminácia nie je, ak takýto predpis, rozhodnutie, pokyn alebo prax sú objektívne odôvodnené sledovaním oprávneného záujmu a sú primerané a nevyhnutné na dosiahnutie takého záujmu“.

uvedenej legislatívnej terminológii a navyiac obsahujú prvky, ktoré oficiálne termíny priamej a nepriamej diskriminácie nezohľadňujú.

V prípade **skrytej** diskriminácie ide o správanie, v ktorom nie je nijak dokázateľné, že sa s danou osobou zaobchádza menej priaznivo ako sa zaobchádza s inými osobami (priama diskriminácia), ani nemožno identifikovať žiaden predpis či pokyn, ktorý by danú osobu diskriminoval, avšak v skutočnosti ide o určité uplatnenie oboch – priamej aj nepriamej diskriminácie naraz. Kľúčovým faktorom uplatnenie skrytej diskriminácie je pozícia moci, z ktorej koná diskriminujúca osoba a inštitucionalizovaná ochrana, na ktorú sa pri svojom správaní môže spoľahnúť (napr. súhrn rôznych bezpečnostných predpisov a nariadení a ich výklad, ktorými sa dá bez ďalšieho zdôvodnenia oficiálne „ospravedlniť“ diskriminujúce správanie). Navyiac, vyššie popísaná situácia skrytej diskriminácie je súčasne aj diskrimináciou majoritného občana („Slováka“), ktorý sprevádzal daného migranta/cudzinca, keďže podľa Zákona č. 365/2004 Z. z. sa za diskrimináciu považuje aj "diskriminácia z dôvodu vzťahu k osobe určitého rasového pôvodu, národnostného alebo etnického pôvodu".

V prípade **pasívnej** diskriminácie je obdobne problematické jednoznačne uplatniť oficiálnu terminológiu priamej či nepriamej diskriminácie, obťažovania alebo neoprávneného postihu. Vyššie popísané správanie obsahuje psychologicky významný prvok, ktorý vysvetľuje, aké relatívne „ľahké“ môže byť pre jednotlivca uplatnenie svojho diskriminujúceho pocitu voči iným osobám v správaní. Pri pasívnej diskriminácii teda ide o „vzdanie sa“ (pasivitu) určitého bežného správania (napr. sadnúť si v električke na voľné miesto), pričom túto „stratu“ kompenzuje jednotlivcovi „zisk“, vyplývajúci z ochránenia vlastnej osobnej a sociálnej integrity, v ktorej nie je miesto pre inakosť.

Viacerí migranti majú pocit, že na Slovensku nie je všeobecná ani politická vôľa k **multikulturalizmu**. Konkrétne prejavy diskriminácie vyplývajúce z celkovej nepripravenosti Slovenska na prítomnosť iných kultúr vysvetľujú mimovládne organizácie ako prejav xenofóbie, teda strachu majority z inakosti. Ako prejav diskriminácie je vnímaná aj absentujúca pohotovosť ľudí diskutovať o otázke rasy a diskriminácie, čo súvisí s absenciou verejnej debaty o rasizme na úrovni politikov a médií. Táto „nezrelosť“ verejnej mienky vo veciach rôznorodosti rás a kultúr sa prejavuje aj v takých paradoxoch, ako napríklad diskriminovanie cudzincov podobajúcich sa na Rómov iba dovtedy, kým sa nepreukáže, že nie sú Rómami.

Potreby kultúrneho vyžitia cudzincov nie sú dostatočným predmetom záujmu štátnych inštitúcií. Podľa vyjadrenia kompetentnej pracovníčky Ministerstvo kultúry SR plánuje do konca roku 2006 vytvoriť stratégiu multikulturalizmu, ktorej súčasťou by mohla byť napríklad aj mediálna stratégia pozitívnej prezentácie cudzincov/migrantov, ale je paradoxom, že finančné prostriedky MK SR určené na granty pre podporu menšinových kultúr sa v súčasnosti z veľkej časti nevyčerpajú.

Samotní migranti (najmä ázijskí a africkí) majú vôľu udržať si svoju kultúru, včítane jazyka (najmä pre svoje deti). Konštatujú však absenciu ponuky kultúry z krajín pôvodu a poukazujú na veľký rozdiel napríklad voči neďalekej Viedni, kde je veľká ponuka kultúrnych podujatí a filmov prezentujúcich pôvodnú kultúru.

Iba niektorí migranti spontánne uviedli, že nevnímajú žiadne prejavy diskriminácie. Ojedinele sa vyjadrili v tom zmysle, že „slovenský národ nie je rasistický“, resp. cítia sa na Slovensku bezpečne, najmä ak žijú v malom meste, kde je vysoká miera legitimacy, kde sa skoro všetci poznajú navzájom.

Výnimočne majú niektorí migranti dokonca pocit, že sú pozitívne diskriminovaní, napr. je im ponúknutá práca v štátnych službách práve preto, že sú migranti. Iní uviedli, že deťom migrantov z Afganistanu je v škole zo strany učiteľského zboru venovaná nadštandardná pozitívna pozornosť.

4.5.6 POSTOJE SPOLUPRACOVNÍKOV MIGRANTOV AKO ZÁKLAD PRE ANALÝZU ZDROJOV DISKRIMINAČNÝCH TENDENCIÍ V MAJORITNEJ POPULÁCII

Migranti ako riziko

Nasledujúca analýza postojov verejnosti ukazuje, nakoľko sú migranti vnímaní ako isté zdravotné a bezpečnostné riziko, ako môžu ovplyvňovať pracovný trh, aký môžu mať vplyv na našu kultúru a aké majú podmienky pre svoj život na Slovensku. Výsledky ukazujú rozdiely medzi vzorkou verejnosti bez skúsenosti s prácou s migrantmi a spolupracovníkmi migrantov.

Migranti podľa zamestnancov nepredstavujú zdravotné riziko pre svoje okolie, ani ohrozenie bezpečnosti ich života, ani významný zdroj kriminality. Myslí si to 50-60% ľudí bez

skúsenosti s prácou s migrantmi a až 75% ľudí, ktorí pracujú s cudzincami (pozri tabuľky 7, 8, 9).

Tabuľka 7: Migranti ako zdravotné riziko:

	Určite áno		skôr áno		nie som si istý/á, neviem		skôr nie		vôbec nie		S p o l u	
	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Pracujúci s cudzincami	2	3,8	1	1,9	10	19,2	30,8	19,2	23	44,2	52	100
Nepracujúci s cudzincami	1	2,4	6	14,3	16	38,1	14,3	38,1	13	31,0	42	100

Tabuľka 8: Migranti ako riziko ohrozenia bezpečnosti života:

	určite áno		skôr áno		nie som si istý/á, neviem		skôr nie		vôbec nie		S p o l u	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Pracujúci s cudzincami	1	1,9	0	,0	11	21,2	26	50,0	14	26,9	52	100
Nepracujúci s cudzincami	,0	1,1	2	4,8%	14	33,3	21	50,0	5	11,9	42	100

Tabuľka 9: Migranti ako zdroj kriminality:

	určite áno		skôr áno		nie som si istý/á, neviem		skôr nie		vôbec nie		Spolu	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Pracujúci s cudzincami	1	1,9	1	1,9	13	25,0	26	50,0	11	21,2	52	100,0
Nepracujúci s cudzincami	2	4,8	1	2,4	17	40,5	19	45,2	3	7,1	42	100,0

Migranti na pracovnom trhu

Zamestnanci si myslia, že migranti väčšinou neovplyvňujú našu ekonomiku, alebo, že ju skôr stimulujú ako ohrozujú. Neprevažuje ani názor (predsudok), že sú lacnou pracovnou silou a že berú ľuďom prácu. Aj v týchto otázkach sa ukázalo, že menšiu mieru ohrozenia pociťujú ľudia so skúsenosťou s migrantmi (pozri Tabuľky 10 a 11).

Tabuľka 10: Vplyv migrantov na ekonomiku:

	veľmi ohrozujú		skôr ohrozujú		neovplyvňujú		skôr stimulujú/ rozvíjajú		veľmi stimulujú/ rozvíjajú		S p o l u	
	n	%	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%
Pracujúci s cudzincami	1	2,0	7	14,3	18	36,7	20	40,8	2	4,1	48	100,0
Nepracujúci s cudzincami	0	0	9	22,0	19	46,3	12	29,3	1	2,4	41	100,0

Tabuľka 11: Migranti ako lacná pracovná sila, ktorá berie našim ľuďom prácu:

	určite áno		skôr áno		nie som si istý/á, neviem		skôr nie		vôbec nie		Spolu	
	n	%	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%
Pracujúci s cudzincami	3	5,9	4	7,8	13	25,5	22	43,1	9	17,6	51	100,0
Nepracujúci s cudzincami	1	2,4	10	23,8	7	16,7	23	54,8	1	2,4	42	100,0

Postoje k vplyvu migrantov na našu kultúru

Medzi ľuďmi, ktorí pracovali/pracujú s migrantmi prevažuje názor, že migranti našu kultúru skôr obohacujú. Medzi ľuďmi, ktorí s nimi nepracovali/nepracujú, mierne prevažuje názor, že migranti našu kultúru neovplyvňujú.

Tabuľka 12: Vplyv migrantov na našu kultúru

	veľmi ju ohrozujú		skôr ju ohrozujú		neovplyvňujú ju		skôr ju obohacujú		veľmi ju obohacujú		S p o l u	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Pracujúci s cudzincami	0	0	4	7,7	19	36,5	27	51,9	2	3,8	52	100,0
Nepracujúci s cudzincami	1	2,4	3	7,3	19	46,3	17	41,5	1	2,4	41	100,0

Podmienky na život, prácu, kultúru a vzdelávanie migrantov na Slovensku

Ľudia, ktorí pracovali/pracujú s migrantmi vidia v svojom okolí vo väčšej miere príklady vytvorenia dostatočných podmienok na život, prácu, kultúru, vzdelávanie migrantov na Slovensku. Vidia však aj problémy v tejto oblasti. Podmienky pre prácu, kultúru a vzdelávanie migrantov sťažuje najmä nízka tolerancia Slovákov voči ľuďom inej farby pleti, nízka informovanosť, strach z migrantov, rasizmus a jazyková bariéra úradníkov.

Tabuľka 13: Podmienky pre prácu, kultúru a vzdelávanie migrantov na Slovensku podľa mienky ich slovenských spolupracovníkov:

	áno, podmienky sú dostatočné		neviem		nie, podmienky sú nedostatočné		S p o l u	
	n	%	N	%	n	%	n	%
Pracujúci s cudzincami	35	67,3	9	17,3	8	15,4	52	100,0
Nepracujúci s cudzincami	19	45,2	16	38,1	7	16,7	42	100,0

4.5.7 VÝHODY A NEVÝHODY ŽIVOTA NA SLOVENSKU

Subjektívna pohoda

Subjektívna pohoda do veľkej miery súvisí s problematikou diskriminácie. Niektorí cudzinci hovoria o tom, že sa na Slovensku ťažko dokážu cítiť ako doma, keď ich niekto stále napáda a uráža, iní majú pocit krivdy, keďže si myslia, že na základe svojich podnikateľských aktivít a vytvárania pracovných miest aj pre majoritnú populáciu sú užitočnejší pre krajinu ako mnohí sociálne neprispôsobiví občania, ale pritom musia nepretržite čeliť byrokratickým obštrukciám (úspešný podnikateľ zo Sýrie). Napokon, časť cudzincov má výrazne zníženú kvalitu života finančným nedostatkom, nezamestnanosťou a chýbajúcou rodinou, čo potvrdzujú aj mimovládne organizácie. Avšak iba vo veľmi ojedinelých prípadoch sa vyskytuje pocit, že by sa radšej vrátili do krajiny pôvodu, keby to bolo možné. Najpozitívnejšie referencie o subjektívnej spokojnosti a pohode pochádzajú od tých migrantov, ktorí na základe dlhodobého pobytu na Slovensku našli naplnenie svojho motívu odchodu z krajiny pôvodu (napr. nájdenie samého seba, nesúhlas s islamskou kultúrou).

Subjektívne vnímané výhody života na Slovensku

Azylanti predovšetkým oceňujú, že na Slovensku je sloboda a bezpečnosť. Ako ďalšiu výhodu života na Slovensku menujú viacerí migranti (najmä z Ukrajiny, ale aj z Kanady), že Slovensko už patrí do EÚ – v čom sa zrejme premietajú rôzne implicitné a explicitné motívy – v prípade vysokoškolsky vzdelaných Ukrajincov je to asi skôr anticipácia členstva ich vlastnej krajiny v EÚ, EÚ je pre nich do veľkej miery referenčným rámcom; pre západných občanov znamená členstvo SR v EÚ výrazné spohodlnenie pri európskej mobilite.

Ukrajinci s legálnym pobytom na Slovensku oceňujú na svojom pobyte na Slovensku aj lepšiu životnú perspektívu, možnosť seberealizácie a zamestnania.

Medzi ďalšími subjektívne vyzdvihovanými výhodami života na Slovensku je spoznanie inej kultúry a osvojenie si nového jazyka, ocenenie možnosti podnikat', dobré skúsenosti v kontakte s ľuďmi a kvalita bývania.

Subjektívne vnímané nevýhody života na Slovensku

Notorické uvádzanie finančných a existenčných problémov azylantmi svedčí o tom, že by ich bolo žiaduce považovať za tzv. znevýhodnenú skupinu populácie, ktorá nemá zabezpečené základné potreby. Hlavnou príčinou tohto ich stavu podľa ich výpovedí ako aj podľa výpovedí zástupcov MVO je nedostatok pracovných príležitostí. Azylanti tiež pociťujú nedostatok možností vlastnej seberealizácie.

Medzi často pertraktované nevýhody, ktoré sú dané skôr vzťahom ku krajine pôvodu a nie natoľko samotnou realitou v SR, možno okrem chýbania rodiny (užšej, ale aj širšej) zaradiť aj veľkú vzdialenosť od krajiny pôvodu (napr. chýbajúca „atmosféra domova“).

4.5.8 PREDSTAVY O BUDÚCNOSTI

Z hľadiska „strategických“ plánov do budúcnosti možno rozlišovať tri skupiny migrantov:

1. Mnohí migranti (viac ako polovica participantov výskumu – najmä azylanti) predpokladajú, že **zostanú na Slovensku navždy**. Ich cieľom je získať na Slovensku vzdelanie a následne si tu nájsť prácu alebo začať podnikáť. Migranti zo západných krajín, ktorí chcú zostať na Slovensku, keďže si tu vybudovali rodinu, vlastnia nehnuteľnosť a sú pracovne a sociálne integrovaní.
2. Malá časť migrantov nie je definitívne rozhodnutá, či zostane žiť na Slovensku alebo pôjde do inej krajiny, avšak **nechcú sa vrátiť do krajiny pôvodu**.
3. Malá časť migrantov uvažuje buď **o zotrvaní na Slovensku alebo o návrate do krajiny pôvodu** – najmä pokiaľ by sa tam mohli vrátiť aj so svojou novou rodinou – zväčša Slovákmí.

Predstavitelia viacerých *inštitúcií* upozorňujú na to, že by bolo vhodné, keby si štát určil cieľovú skupinu alebo skupiny migrantov z hľadiska pre Slovensko potrebných pracovných síl. Odporúčajú tiež, aby štát zlepšil podmienky pre živnostenské podnikanie cudzincov – aby dostali rýchlejšie povolenie na prechodný pobyt a mohli začať byť ekonomicky nezávislí a aby sa zjednodušili a urýchlili lehoty udeľovania víz a povolení k pobytu pre tých, ktorí na Slovensko chcú prísť podnikáť a majú na to dostatok finančných prostriedkov.

Aj viacerí *zamestnávateľia* pozitívne hodnotia to, že migranti predstavujú dobrú pracovnú silu – najmä v odvetviach, v ktorých Slováci odmietajú robiť – a zároveň prinesú aj populačný rast. Niektorí sa však obávajú príliš veľkého prílevu "neadaptovateľných" moslimov.

5. Odporúčania

Odporúčania boli formulované na základe výsledkov kvalitatívneho výskumu potrieb migrantov a sú štruktúrované podľa jednotlivých výskumných tém. Pri každej téme najprv v stručnosti sumarizujeme základné problémy uvedené účastníkmi výskumu - migrantmi, predstaviteľmi inštitúcií, zamestnávateľmi migrantov a prípadne aj ich spolupracovníkmi – a na základe nich navrhujeme konkrétne možnosti ich odstránenia, respektíve zmiernenia. Na záver syntetickým spôsobom sumarizujeme najrelevantnejšie odporúčania v oblasti integrácie migrantov na trh práce a do spoločnosti. Osobitná pozornosť je venovaná odporúčaniam pre činnosť vznikajúceho Migračného informačného centra.

5.1 Odporúčania vyplývajúce z dôvodov pre migráciu na Slovensko („Genéza rozhodnutia pre migráciu“)

Jednotliví migranti prichádzajúci na Slovensko majú odlišné očakávania a potreby, a preto sú aj odporúčania zamerané zvlášť na jednotlivé typy/skupiny migrantov. Vzťahujú sa na všetkých "aktérov" problematiky migrantov a ich pracovnej integrácie – na relevantné štátne inštitúcie, zamestnávateľov, všeobecnú populáciu na Slovensku, ako aj na samotných migrantov. Navrhujeme:

- Zlepšiť azylovú politiku pre tých, ktorí na Slovensko prichádzajú z krajín, v ktorých sú vojnové konflikty, ako aj z dôvodu politického či náboženského prenasledovania.
Slovensko v rámci Európy patrí medzi krajiny s najnižšími počtami udelených azylov (viď napr. Štatistická správa za mesiac október 2005, ktorú uverejnil Migračný úrad a ktorá podáva prehľad o udelených azyloch od roku 1992 po október 2005. Podľa nej bolo za toto celé obdobie udelených na Slovensku 574 azylov a naše štátne občianstvo dostalo 174 osôb).
- Dokončiť rozpracovanú koncepciu migračnej politiky MPSVR a implementovať ju do praxe, pretože v súčasnosti nie je jasne deklarovaný postoj Slovenska k rôznym skupinám migrantov.
- Inštitucionálne podchytiť starostlivosť o všetkých migrantov, nielen azylantov.
- Zjednodušiť procedúru, ktorou musia prejsť zahraniční Slováci, ak sa chcú presťahovať na Slovensko.
- Zatraktívniť Slovenskú republiku pre vybrané skupiny migrantov, ako napríklad vysokokvalifikovaní profesionáli a investori (v súlade s odporúčaním Divinského, 2005a).

- Rozšíriť informovanosť zamestnávateľov, inštitúcií a celej verejnosti o mnohorakosti dôvodov príchodu migrantov na Slovensko.
- Ukázať verejnosti Slovensko očami rôznych migrantov.

5.2 Odporúčania v oblasti štrukturálneho kontextu:

5.2.1 Odporúčania v oblasti styku s inštitúciami:

A. Odporúčania týkajúce sa problematiky azylantov a žiadateľov o azyl:

Na základe skúseností jednotlivých typov migrantov, podporených aj názormi relevantných inštitúcií, sa ukazuje, že najväčšie problémy v styku s inštitúciami majú žiadatelia o azyl a azylanti. Okrem jazykovej bariéry, ktorá sťažuje komunikáciu s úradmi a osvojenie si práv a povinností (čomu venujeme samostatný priestor), súvisia najmä s podmienkami v utečeneckých táboroch, s presúvaním medzi tábormi a integračnými strediskami, ktorých následkom je strata už vytvorených sociálnych sietí. V tejto oblasti odporúčame:

- skvalitniť podmienky v utečeneckých táboroch (o. i. aj znížením počtu žiadateľov na jedno zariadenie) a zabezpečiť v nich rôzne vzdelávacie aktivity (napr. aj tvorivé dielne v remeslách)
- pôsobiť na majoritnú populáciu v zmysle odstraňovania jej predsudkov voči žiadateľom o azyl a posilňovania solidarity s touto znevýhodnenou skupinou.

Celková integrácia azylantov do našej spoločnosti si vyžaduje:

- aktualizovať a prakticky naplňovať dokument „Komplexné riešenie procesu integrácie cudzincov s priznaným postavením utečenca do spoločnosti“³² – odporúčania ktoré sú v tomto dokumente nie sú zatiaľ v praxi naplno realizované
- zabezpečiť intenzívnu spoluprácu medzi jednotlivými inštitúciami podieľajúcimi sa na starostlivosti o azylantov
- zvýšiť podiel terénnej práce zodpovedných pracovníkov verejnej správy tak, aby lepšie spoznali reálne potreby azylantov
- poskytovať azylantom komplexné informácie o tom, aké typy bývania na Slovensku existujú, zabezpečiť im dočasné bezplatné ubytovanie a vyhraďiť pre nich byty v oblastiach, kde si reálne nájdu prácu

³² Uznesenie vlády č. 105/1996

- dlhodobo a systematicky pracovať s azylantmi
- zlepšiť právne služby pre azylantov
- poskytovať psychologickú pomoc azylantom, ktorí ju potrebujú
- poskytovať azylantom dostatočné a pre nich zrozumiteľné informácie o ich právach a povinnostiach, ako aj o právnom systéme v SR vo všeobecnosti

Výskum jasne ukázal, že na poskytovaní týchto služieb sa v súčasnosti podieľajú predovšetkým mimovládne organizácie, ktorých činnosť by bolo potrebné ešte viac podporiť. Finančné zdroje im poskytujú viacero donorov (jedným z najvýznamnejších je UNHCR). Výsledky výskumu naznačujú, že spôsob monitorovania práce mimovládnych organizácií (MVO) a na základe toho pre/rozdeľovania zdrojov zo strany donorov má určité rezervy. Preto by bolo žiaduce stransparentniť tento proces a vytvárať podmienky pre spoluprácu jednotlivých MVO, vedúcu k ich väčšej synergii a predchádzaniu neproduktívnej súperivosti.

B. Odporúčania týkajúce sa všetkých skupín migrantov:

Okrem vyššie uvedených odporúčaní smerujúcich k napĺňaniu špecifických potrieb azylantov, poukázal náš výskum aj na problémy, ktoré majú v styku s inštitúciami vo väčšej či menšej miere prakticky všetky skupiny migrantov. Ide predovšetkým o udeľovania trvalého pobytu a občianstva. Najviac kritizovaná je procedúra udeľovania trvalého pobytu a bolo by žiaduce zásadným spôsobom **zmeniť praktiky a kultúru práce cudzineckej polície** v týchto oblastiach:

- priestory cudzineckej polície určené pre styk s klientmi by nemali vyvolávať pocity ako vo väznici (mreže)
- úradníci by sa mali zúčastniť komunikačných tréningov, na ktorých by si mohli osvojiť špecifické formy správania, ktoré pôsobia zmierňujúco na vysokú mieru stresu, ktorý migranti prežívajú automaticky tým, že prichádzajú na tento úrad, ako aj pozitívne ústretové správanie a odbúranie ponižujúcich a znevažujúcich praktík a svojvoľného konania (napr. vyžadovania nepotrebných dokladov, dlhé čakanie pred dverami a pod.); tiež by mali byť vedení k rovnakému prístupu ku všetkým migrantom, bez ohľadu na to, z ktorej krajiny prichádzajú či akej sú farby pleti
- úradníci by mali stopercentne ovládať príslušnú legislatívu a nemali by sa vyskytovať prípady svojvoľného výkladu

- úradníci by mali ovládať minimálne 1-2 svetové jazyky a príslušné tlačivá by mali byť preložené minimálne do angličtiny.

Pre proces vybavovania dokladov treba brať do úvahy nasledujúce odporúčania:

Vybavovanie *trvalého pobytu* komplikuje 90 dňová lehota platnosti dokladov. Migranti majú negatívne skúsenosti s tým, že kým stihnú vybaviť všetky potrebné doklady, niektoré už prestanú byť platné. Preto by bolo potrebné predĺžiť im lehotu platnosti dokladov minimálne na šesť mesiacov. Tiež by mali byť úplne transparentné podmienky pre udelenie pobytu, keďže migranti, či ich krajanské inštitúcie, ktoré im pomáhajú, tvrdia, že nevedia, aký je postup, ani čo od nich slovenské úrady očakávajú.

Čo sa týka vybavovania *občianstva SR*, viacerí migranti konštatujú, že napriek splneniu legislatívnych požiadaviek občianstvo nedostali, nedostatočne si uvedomujú tú skutočnosť, že občianstvo nie je nárokovateľné a tvrdia tiež, že pri udeľovaní občianstva je potrebné mať známosti alebo platiť úplatky a deklarujú, že s tým majú osobné skúsenosti. Preto je potrebné potierať korupciu na príslušných úradoch. Tiež by sa malo zväžiť, do akej miery sú skutočne potrebné všetky žiadané doklady na udelenie občianstva. Napríklad, pre niektorých migrantov sú v podstate nezohnateľné rodné listy ich rodičov.

Zistili sme tiež nesúlad medzi dĺžkou vybavenia pobytu alebo občianstva a *dĺžkou platnosti víz*, ktorú dostali viacerí migranti najviac na jeden mesiac a deklarovali vážne problémy pri opakovaných žiadostiach o víza. Preto navrhujeme zosúladiť platnosť víz s lehotou určenou na udelenie pobytu alebo občianstva.

Ďalšie odporúčania migrantov a zúčastnených inštitúcií smerovalo k tomu, aby sa umožnil zjednodušený proces udeľovania pracovných povolení pre cudzincov, ktorí chcú na Slovensku podnikáť a majú k tomu dostatočný vlastný kapitál.

5.2.2 Odporúčania pre zlepšenie informovanosti migrantov o Slovensku a legislatívnych podmienkach

Vzhľadom k mimoriadne nízkej informovanosti nielen migrantov, ale aj zamestnávateľov o legislatívnych podmienkach, ich právach a povinnostiach, pracovnom systéme a inštitúciách, na ktoré sa môžu v prípade potreby obrátiť, je v tejto oblasti nevyhnutné uskutočniť nielen

kvantitatívne zvýšenie prieniku potrebných informácií k jednotlivým skupinám zainteresovaných, ale aj pripraviť systémové kroky pre zlepšenie tohto stavu. Prvým z nich by mal byť zriadenie Migračného informačného centra. Možno predpokladať, že toto centrum bude nielen bezprostredne slúžiť migrantom, ale splní aj funkciu facilitátora vzájomných informačných aktivít jednotlivých zainteresovaných skupín a inštitúcií. Tiež navrhujeme:

- zvýšiť vzájomnú informovanosť relevantných inštitúcií o svojej činnosti
- proaktívne informovať zamestnávateľov o podmienkach zamestnávania migrantov. Zamestnávatelia sami nemajú o tieto informácie záujem, ich neinformovanosť však často spôsobuje, že uchádzača – migranta odmietnu, lebo „nechcú mať zbytočné problémy“.

Ďalším problémom je, že mnohé legislatívne informácie sú zatiaľ dostupné len v slovenčine. Žiadalo by sa preto:

- všetky vyššie spomenuté informácie poskytovať minimálne v 1-2 svetových jazykoch.

5.2.3 Odporúčania v oblasti jazyka

Najväčšie problémy, ktoré niektorí migranti uvádzajú v súvislosti s učením sa slovenského jazyka sú málo intenzívne ročné kurzy s prevahou gramatiky nad konverzáciou a príliš drahé súkromné hodiny. Zástupcovia inštitúcií upozorňujú na alarmujúcu situáciu s učením sa slovenčiny v utečeneckých táboroch, keď sú na to vyhradené len dve hodiny do týždňa a ani takáto málo intenzívna výučba neprebíha systematicky. Na druhej strane však hovoria aj o slabom záujme o slovenčinu zo strany samotných žiadateľov o azyl, keďže mnohí pôvodne nemali úmysel prísť či zostať na Slovensku. Základnou podmienkou integrácie migrantov na trh práce a do spoločnosti na Slovensku je ovládanie slovenského jazyka. Pre zlepšenie súčasného stavu navrhujeme:

- venovať zvýšenú a systematickú pozornosť výučbe slovenského jazyka
- motivovať migrantov, ktorí chcú dlhodobejšie zostať na Slovensku, k vyššej úrovni poznania jazyka ako je len základné dorozumenie
- zabezpečiť povinnú adekvátnu jazykovú výučbu v utečeneckých táboroch, čo obnáša legislatívne úpravy, ako aj rozšírenie finančných a ľudských zdrojov.

Na druhej strane je rovnako potrebné reagovať aj na potreby tých migrantov, ktorí zatiaľ slovenčinu v dostatočnej miere neovládajú. Tu možno zhrnúť už vyššie zmienené odporúčania, a to:

- zabezpečiť jazykovú prípravu úradníkov/inštitúcií, ktoré prichádzajú do styku s migrantmi
- dbať na dodržiavanie ľudských práv -zabezpečiť dostupnosť tlmočníkov na hraniciach pre nelegálnych migrantov
- zabezpečiť preklad formulárov a tlačív na všetkých úradoch a inštitúciách, s ktorými by migrant potenciálne mohol prísť do styku.

5.3 Odporúčania v kontexte práce a seberealizácie

5.3.1 Odporúčania v oblasti práce

Migranti vo všeobecnosti deklarujú, že ich problémy s hľadaním práce a zamestnaním sa súvisia predovšetkým s neznalosťou slovenčiny, nedostatkom pracovných miest v určitých lokalitách, s tým, že nemajú občianstvo, ale len prechodný alebo trvalý pobyt, alebo s tým, že (najmä azylanti) nevedia dokladovať svoje získané vzdelanie. Navyše migranti inej farby pleti sa niekedy stretávajú aj s tým, že po skúšobnej dobe bývajú prepustení. Podobné skúsenosti vyjadrujú aj zástupcovia relevantných inštitúcií, ktorí však navyše upozorňujú aj na fakt, že niektorí migranti (najmä azylanti) nevedia pri kontakte so zamestnávateľom presvedčivo vystupovať. Istú nedôveru voči úradu práce v tom, že nedokážu nájsť niekomu prácu, vyjadrili nielen MVO, ale aj zamestnávatelia, ktorí sa viac spoľahnú na referencie od mimovládnych organizácií či iných ľudí, ktorým dôverujú, než na úrad práce. Mimovládne organizácie sa zas viac spoliehajú na osobné kontaktovanie zamestnávateľov. Na odstránenie, respektíve zmiernenie uvedených problémov, okrem už vyššie uvedených odporúčaní týkajúcich sa jazyka a ubytovania azylantov v lokalitách s nízkou mierou nezamestnanosti, navrhujeme:

- zosúladiť a skoordinať činnosť relevantných vládnych a mimovládnych organizácií pri pomoci migrantom zamestnať sa – orientovať sa nielen na azylantov, ale na všetky skupiny migrantov
- vytvoriť legislatívne podmienky k tomu, aby zamestnávatelia mali zo strany relevantných vládnych inštitúcií oprávnený pocit podpory pri zamestnávaní migrantov, namiesto súčasného pocitu frustrácie, že musia s úradmi neustále bojovať, lebo im stále kladú do cesty rôzne prekážky

- zvýšiť informovanosť zamestnávateľov o podmienkach zamestnávania migrantov, špeciálne azylantov
- uskutočniť ciele kampane orientované na zamestnávateľov s cieľom znížiť ich predsudky voči migrantom inej farby pleti, ako aj odstrániť pochybnosti a obavy zo zamestnávania migrantov, ktorí majú prechodný alebo trvalý pobyt a nie sú občanmi SR
- vyriešiť problém komplikovanej byrokracie, ktorá sprevádza zákon o pobyte cudzincov a je tak problémom pre zamestnávateľov
- ponúknuť uchádzačom o zamestnanie (najmä azylantom, ktorí pochádzajú z kultúrne vzdialeného prostredia) tréningy zamerané na komunikáciu a „vystupovanie“ pri uchádzaní sa o prácu
- uľahčiť migrantom prístup k informáciám o pracovnoprávných vzťahoch v SR a možnostiach podnikania.

Problémy ľudí, ktorí už azyl dostali, sa týkajú najmä toho, že sú im ponúkané byty v oblastiach s vysokou nezamestnanosťou (napr. Lučenec, Humenné), čo im mimoriadne sťažuje možnosť nájsť si prácu a plnohodnotne sa integrovať do našej spoločnosti. Preto navrhujeme v súlade s odporúčaniami migrantov a relevantných inštitúcií:

- zabezpečiť azylantom dočasné ubytovanie v oblastiach, kde je reálna možnosť zamestnať sa, aby sa mohli čo najskôr „postaviť na vlastné nohy“
- uskutočňovať školenia pre azylantov o tom, ako sa uchádzať o zamestnanie
- zabezpečiť spoluprácu medzi MVO a zamestnávateľmi, ktorí by poskytlí azylantom možnosti praxe a získania certifikátu, prípadne aj dlhodobejšieho zamestnania
- zainteresovať odborné učilištia, ktoré by dovzdelávali azylantov (vrátane odbornej terminológie v slovenčine).

V oblasti podnikania sa ukazuje, že hoci oficiálne majú migranti rovnaké podmienky na podnikanie ako občania SR, migranti ako hlavný problém uvádzajú neochotu cudzineckej polície pri vybavovaní trvalého pobytu a to aj v prípade, ak majú dostatočný kapitál. Iným problémom, na ktorý upozorňujú aj inštitúcie je, že sa od nich požaduje príliš vysoká suma, ktorú musia preukázať na účte v slovenskej banke. Keďže migranti-podnikatelia môžu priniesť na Slovensko nové pracovné miesta, je potrebné:

- zjednodušiť vybavovanie potrebných formalít na získanie povolenia k pobytu
- posúdiť, či je požadovaný finančný obnos potrebný pre začatie podnikania adekvátny.

Nelegálna práca je ďalším problémom v tejto oblasti. Niektorí migranti aj zamestnávateľia uvádzajú, že je to pre nich vlastne jediná alebo výhodnejšia možnosť, než svoju prácu zlegalizovať. Na zníženie výskytu nelegálnej práce navrhujeme:

- Umožniť *študentom* prichádzajúcim na Slovensko študovať, aby mohli legálne pracovať istý počet hodín v mesiaci alebo im poskytnúť vyššie štipendiá. V opačnom prípade sa nedá zabrániť tomu, aby si zháňali prácu načierno. Zároveň aktívne podporovať tých, ktorí tu chcú po skončení štúdia zostať pracovať a vytvoriť im pre to čo najlepšie podmienky.
- „Bojovať“ proti nelegálnej práci tzv. *ekonomických migrantov* nielen represívne, ale napríklad aj kampaňovými akciami vysvetľujúcimi, že pre migrantov je v konečnom dôsledku výhodnejšie, ak svoju prácu hneď od začiatku zlegalizujú (napr. zdravotné, sociálne poistenie a pod.). Zároveň je v tomto smere potrebné informovať migrantov o možnostiach zlegalizovania svojej práce, ako aj o voľných legálnych pracovných miestach.

5.3.2 Odporúčania v oblasti sebarealizácie

Okrem problémov sebarealizácie vyplývajúcich z neznalosti jazyka a nezamestnanosti, spôsobujúcich sociálnu izoláciu, uvádzajú niektorí migranti tiež ťažkosti s náboženskou a spoločenskou realizáciou. Konkrétne, moslimom chýbajú na Slovensku mešity a viacerí migranti majú pocit, že nie sú dostatočne akceptovaní majoritnou populáciou. Preto je žiaduce:

- venovať pozornosť odporúčaní Ministerstva kultúry podporiť iniciatívu Ministerstva zahraničných vecí, aby sa znížila legislatívna hranica počtu veriacich potrebná na zaregistrovanie doteraz neregistrovaných cirkví zo súčasných 20 000 na 10 000 (čím by islamská či budhistická menšina mohla dosiahnuť plnohodnotnú náboženskú realizáciu, napr. aj postavenie chrámu)
- vyvolať diskusiu o multikulturalizme v majoritnej populácii, s cieľom odstraňovania predsudkov a akceptovania inakosti.

5.3.3 Odporúčania v oblasti občianskej participácie

Naše výsledky ukazujú na mimoriadnu pasivitu migrantov v oblasti občianskej participácie, čo súvisí s ich nezaujmom o verejný život a poukazuje na nedostatočnú integráciu. Navrhujeme:

- vytvoriť nástroje stimulovania občianskej participácie migrantov (ako súčasť koncepcie migračnej politiky SR).

5.4 Odporúčania v oblasti sociálneho a kultúrneho kontextu

Vo všetkých oblastiach sociálneho a kultúrneho kontextu dominujú v tej či onej miere konflikty medzi majoritnou populáciou a migrantmi, ktoré v súlade s Berryho modelom akulturácie určujú mieru a formu akulturácie migrantov. Migranti aj inštitúcie signalizujú, že na Slovensku neexistuje politická vôľa k multikulturalizmu, prevládajú predsudky a nízka tolerancia voči inakosti. Pociťujú to zvlášť migranti inej farby pleti, ktorí sa navyše sťažujú na diskrimináciu a rasizmus. Tieto sa neprejavujú len fyzickým násilím, ale aj psychickým ponižovaním, posmechom a skrytými a pasívnymi formami (k človeku inej farby pleti si napr. nikto neprisadne). Podľa skúseností migrantov býva polícia v niektorých prípadoch ignorantská k otvoreným prejavom rasizmu.

Všeobecne akceptovanou optimálnou variantou akulturácie je integrácia (v rámci teoretického rozlíšenia modelov koexistencie rôznych kultúr podľa Berryho na integráciu, asimiláciu, separáciu a marginalizáciu). Preto je potrebné preventívne vytvárať podmienky, ktoré vedú k minimalizácii uzatvorených komunít a vytvárať systémové prvky, vedúce k posilňovaniu integrácie, napr. materiálne, finančné a ľudské zdroje na kultúrnu sebarealizáciu jednotlivých etníc.

Stratégia multikulturalizmu a jej implementácia

Jadrom problematiky preklenovania kultúrnych rozdielov je v prvom rade nepripravenosť väčšinovej kultúry na Slovensku k multikulturalizmu. Nevyhnutná je teda aktívna politika štátu smerom k scitlivovaniu majority voči žiadateľom o azyl, azylantom a migrantom, znižovaniu xenofóbie a rasizmu a rozvíjanie občianskeho diskurzu o multikulturalizme.

Na Ministerstve kultúry je v súčasnosti rozpracovaná stratégia multikulturalizmu, ktorá by mala pomôcť tieto problémy riešiť. Predstavitelia inštitúcií zdôrazňujú potrebu výchovno-

vzdelávacích programov zameraných na senzitiváciu majoritnej populácie v smere multikultúrnej tolerance najmä v oblasti práce s deťmi a mládežou na školách, ale aj s celou populáciou.

V oblasti odstraňovania predsudkov akéhokoľvek druhu je mimoriadne dôležitá činnosť mienkotvorných médií, ktoré v súčasnosti prezentujú migráciu a migrantov prevažne v negatívnom svetle. V tomto smere sa ukazuje potreba senzitivácie žurnalistov na otázky migrantov a ich potrieb. Užitočná by bola pomoc verejnoprávnych médií pri prezentovaní prínosov migrantov pre slovenskú spoločnosť, ako aj pri zoznamovaní majority s kultúrnymi zvyklosťami krajín, odkiaľ migranti pochádzajú. Samotní migranti si uvedomujú potrebu ich vlastného aktívneho vstúpenia do kultúrneho priestoru na Slovensku, kultúrneho zviditeľnenia sa (kultúrny coming-out), t.j. prezentovať svoju pôvodnú domovskú kultúru a krajinu na verejnosti a v médiách.

Pri **realizácii výchovy k multikulturalizmu a tolerancii** považujeme za inšpiratívne a užitočné použitie trojzložkového modelu zmeny správania (Rotheram-Borus et al., 1991), ktorý sa úspešne využíva aj v iných oblastiach (napr. pri navodzovaní zmeny správania v oblasti zdravia). Programy, zamerané na zvyšovanie tolerance voči iným národom a etnikám, by sa mali skladať z nasledujúcich fáz:

1. fázy vytvorenia povedomia vo všeobecnej verejnosti o existencii tohto problému ako takého
2. fázy vytvárania motivácie pre ochotu meniť svoje postoje a správanie voči etnickým/národnostným menšinám
3. fázy osvojovania si konkrétnych sociálnych a kultúrnych zručností pre multikultúrnú komunikáciu (rešpektovanie etických a kultúrnych tabu, tolerancia inakosti, pozitívne nastavenie k hodnotám iných kultúr).

Obsahovo by mali byť zamerané na:

- prípravu kultúrnych mediátorov
- objasňovanie pojmov a terminológie jednotlivých kategórií cudzincov a dôvodov ich pobytu na Slovensku (pojmy ekonomický ilegálny migrant, žiadateľ o azyl, azylant a pod).
- posilňovanie názoru o kultúrnom prínose migrantov
- znižovanie neistoty verejnosti, ktorá nemá pracovnú skúsenosť s migrantmi, v otázke zdravotných a bezpečnostných rizík hroziacich zo strany migrantov

- zvyšovanie tolerancie Slovákov voči iným rasám, znižovanie strachu z migrantov a odsudzovanie rasizmu
- poznávanie uzatvorených komunít (nie sú úplne uzatvorené, lebo títo migranti pracujú a čiastočne aj žijú v slovenskom prostredí), nadväzovanie komunikácie a usilovanie sa o kultúrnu výmenu
- informovanie verejnosti o legitímnych sociálnych potrebách migrantov, ktorí prekračujú hranice Slovenska, a tým pôsobiť proti politike jednostrannej asimilácie.

5.5 Odporúčania pre Migračné informačné centrum (MIC) Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) v Slovenskej republike

Takmer všetci migranti, inštitúcie, zamestnávateľia aj spolupracovníci migrantov považujú založenie Migračného informačného centra (MIC) Medzinárodnou organizáciou pre migráciu v Slovenskej republike za užitočné a nápomocné migrantom. Podobne aj drvivá väčšina predstaviteľov majoritnej populácie vyjadrilo pozitívny názor na jeho založenie (91.8% tých, ktorí pracujú s migrantmi a dokonca až 97.1% tých, ktorí s nimi nepracujú). Medzi službami, ktoré by MIC malo poskytovať, sa najčastejšie vyskytli požiadavky na poskytovanie rôznych druhov **asistencie** a rôznych druhov **informácií**:

Navrhované oblasti pre asistenciu MIC:

- Právne poradenstvo – všetky typy (pomoc pri udelení azylu, pomoc pri získavaní občianstva, pomoc pri riešení problémov s cudzineckou a hraničnou políciou a migračným úradom, pomoc pri vybavovaní dokladov)
- Pomoc pri získavaní zamestnania – informačný servis o voľných pracovných miestach a podmienkach prijatia (úrady práce deklarovali ponuku týchto informácií pre MIC už v priebehu výskumu, preto by nemal byť problém realizácie v tomto bode)
- Pomoc pri získavaní ubytovania – informačný servis o rôznych typoch dostupného ubytovania
- Pomoc pri kontakte s úradmi – s akými problémami sa kam možno obrátiť
- Pomoc pri integrácii do spoločnosti (napr. v podobe tútorov)
- Pomoc v krízových situáciách – napr. pri riešení trvalého pobytu po rozvode – keď cudzinec príde o „trvalé bydlisko“

- Pomoc obetiam pracovného zneužívania (napr. migrantom, ktorým zoberú pas a nútia ich pracovať zadarmo)
- Pomoc pri sprostredkovaní kontaktu na zástupcu príslušnej komunity migrantov.

Navrhované informačné služby MIC:

- Informácie o občianskych právach a povinnostiach v SR
- Informácie o osobitostiach občianskych práv a povinností cudzincov špecificky podľa jednotlivých statusov (azylant, trvalý, prechodný pobyt)
- Informácie o legálnych požiadavkách procesu získavania víz (napr. pre rodinných príslušníkov), azylu, trvalého pobytu a občianstva a o potrebných administratívnych procedúrach
- Informácie o tom, aké typy bývania a ubytovania v SR existujú
- Všeobecné informácie o zamestnávaní v SR
- Špecifické informácie z oblasti vzdelania a práce:
 - o rekvalifikačných a vzdelávacích kurzoch
 - o jazykových kurzoch slovenčiny
 - o možnostiach štúdia na VŠ a podmienkach pre prijatie
 - o spoločných medzinárodných projektoch, štipendiách a výmene študentov a doktorandov
 - o možnostiach podnikania – zakladanie firiem, kúpa pozemku
- Informácie o možnostiach a o oprávnenosti získania pôžičky, úveru v slovenskej banke
- Informácie o kultúrnych zvyklostiach majority, uľahčujúce integráciu cudzincov
- Informácie o počte migrantov z jednotlivých krajín a etník

Okrem vyššie uvedených prioritných oblastí by bolo žiaduce, aby bolo MIC nastavené na získavanie ďalších informácií podľa aktuálnej potreby – aby disponovalo takouto kapacitou. MIC by tiež malo vykonávať funkciu neustáleho monitorovania problémov a potrieb migrantov, o výsledkoch proaktívne informovať ústredné orgány štátnej správy a ďalšie príslušné organizácie a primerane tomu „upgradovať“ - prispôbovať svoju činnosť. Od MIC sa tiež očakáva, že by malo byť otvorené potrebám aj dlhodobo žijúcich cudzincov v SR. Napokon je tu požiadavka, aby MIC nebolo orientované svojimi aktivitami iba na migrantov, ale aby zároveň pôsobilo priamo aj na majoritnú spoločnosť (podpora multikultúrnych hodnôt, scitlivovanie majority voči ľuďom inej farby pleti, informovanie

majority o krajinách pôvodu migrantov, aktívne pôsobenie proti predsudkom štátnych úradníkov. Pracovníci MIC by mali ovládať svetové jazyky.

Spolupráca s MIC

Pred začatím spolupráce je dôležité skontaktovať všetky relevantné inštitúcie, vytvoriť integrovaný systém kompetencií a priebežne koordinovať činnosť v sieti týchto organizácií. Na základe vyššie odporúčanej monitorovacej aktivity by MIC malo aktívne informovať rozhodujúce štátne orgány (MPSVR SR, Migračný úrad) aj mimovládne organizácie o aktuálnych potrebách migrantov. Pomoc pri tejto činnosti priamo ponúkajú mimovládne organizácie, ktoré prichádzajú do každodenného styku s migrantmi/azylantmi. Mimovládne organizácie okrem toho prezentujú ochotu flexibilnej pomoci/spolupráce s MIC podľa aktuálne sa meniacej potreby. Do spolupráce s MIC je potrebné zaangažovať aj krajanské organizácie, ktoré o takúto spoluprácu prejavili záujem (PLOP, OZAS – Občianske združenie Afričanov na Slovensku, Zväz Afgáncov na Slovensku).

Požiadavky inštitúcií na MIC

- Koordinovanie tlmočnických služieb medzi organizáciami (napr. sprostredkovanie pomoci zo strany MVO pre úrad práce a pod.)
- MK SR by uvítalo od MIC návrhy na nominovanie vhodných predstaviteľov cudzincov do rôznych pracovných skupín
- Úrad práce by privítal informácie o jednotlivých cudzincoch uchádzajúcich sa o prácu
- MPSVR by uvítalo informácie o reálnych potrebách migrantov na Slovensku, zároveň by MIC malo slúžiť ako styčný informačný orgán medzi migrantmi, štátnymi a mimovládnymi inštitúciami
- Migračný úrad by potreboval od MIC informácie o reálnych potrebách migrantov
- UNHCR budú zaujímať konkrétne výsledky práce MIC, ako aj skúsenosti z práce s cudzincami.

Zamestnávateľia by privítali od MIC

- ak by dostali k dispozícii databázu cudzincov uchádzajúcich sa o prácu
- pomoc pri odstraňovaní zbytočných administratívnych prekážok zamestnávania.

Ponuky inštitúcií pre MIC

- Úrad práce ponúka informovanie o novinkách v legislatíve v oblasti práce a zamestnanosti, ako aj informácie o systéme služieb zamestnanosti a pracovných ponukách a rekvalifikačných kurzoch
- Migračný úrad ponúka poskytovanie potrebných informácií o azylantoch, prípadne aj finančný príspevok na činnosť MIC
- MK SR ponúka pomoc pri organizovaní jazykových kurzov pre žiadateľov o azyl – môže poskytnúť lektorov
- MK SR ponúka priestory pre stretávanie sa menšín
- MKSR poskytne podrobnejšie informácie o grantových schémach v oblasti kultúry, ako má uvedené na svojej web stránke – www.culture.gov.sk
- MK SR môže poskytnúť záštitu nad kultúrnymi akciami migrantov
- Mimovládne organizácie (Človek v ohrození, Spoločnosť ľudí dobrej vôle) sú ochotné poskytovať informácie z praxe o potrebách a problémoch migrantov
- UNHCR ponúka informačné materiály pre migrantov v rôznych jazykových mutáciách a prípadnú ďalšiu pomoc podľa potreby MIC
- Právne oddelenie UNHCR bude môcť v špecifických prípadoch týkajúcich sa žiadateľov azyl alebo azylantov poskytnúť pracovníkom MIC na požiadanie právnu pomoc.

Propagácia Migračného informačného centra

MIC je žiaduce propagovať na internete, v médiách – včítane lokálnych a regionálnych médiách, v médiách kultúrnych komúní a organizácií migrantov, na hraničných priechodoch, vlakových staniciach a letiskách, vo vládnych aj mimovládnych organizáciách, (najmä úradoch práce), na vysokých školách, jazykových kurzoch slovenčiny, v utečeneckých táboroch, na cudzineckej polícii, na mapkách Bratislavy a na viditeľných miestach v meste.

5.6 Zhrnutie najdôležitejších odporúčaní

1. Slovenská republika by mala jasne deklarovať postoj k jednotlivým skupinám migrantov a na základe toho vytvárať špecifické podmienky pre každú z týchto skupín v súlade so záujmami Slovenskej republiky.
2. Dôležité je zosúladiť legislatívu určujúcu podmienky pre udeľovanie povolení k pobytu, občianstva a víz s cieľom vylúčenia časovej inkompatibility jednotlivých procedúr.
3. Je potrebné zásadným spôsobom skvalitniť praktiky a kultúru práce zamestnancov štátnych inštitúcií a najmä pracovníkov cudzineckej polície – vrátane humanizácie priestorov cudzineckej polície. Týka sa to najmä postojov k cudzincom, pracovnej motivácie, komunikačných zručností, znalosti cudzích jazykov a dokonalého ovládania legislatívy.
4. Osobitne treba skvalitniť najmä súčasnú starostlivosť o žiadateľov o azyl a azylantov, predovšetkým regionálnym zosúladením bytovej ponuky zo strany štátu s regionálnym rozložením ponuky pracovného trhu.
5. Je potrebné koordinovať a synchronizovať činnosť všetkých organizácií (medzivládnych, vládnych a mimovládnych) zaoberajúcich sa migráciou a migrantmi a zamestnávateľov. Stimulovať ich priamu spoluprácu a výmenu informácií a skúseností.
6. Základnou podmienkou integrácie migrantov na trh práce a do spoločnosti na Slovensku je ovládanie slovenského jazyka, preto jeho osvojovaniu a výučbe treba venovať mimoriadnu pozornosť.
7. Vytvoriť verejnú diskusiu o multikulturalizme a podporiť integráciu migrantov pôsobením na majoritnú populáciu. Na strane verejnosti, predstaviteľov inštitúcií a zamestnávateľov, rozširovať obraz o širokej palete motívov a osudov migrantov, ich prínosu pre slovenskú spoločnosť a ekonomiku, ponúkať obraz Slovenska očami migrantov, prezentovať pozitívne príklady spokojnosti zamestnávateľov

a spolupracovníkov s migrantmi, ale aj príklady sociálnej izolácie, neochoty, nezdvorilosti, arogancie, rasizmu a pod. voči migrantom.

6. Závery

Výskum, ktorého výsledky sú prezentované v tejto publikácii, umožnil naplnenie stanovených cieľov a priniesol aj ďalšie poznatky nad ich rámec. Výsledky výskumu prezentujú poznatky o potrebách rôznych skupín migrantov nielen v oblasti uplatnenia a integrácie na trh práce, ale aj v oblastiach seberealizácie, sociálneho a kultúrneho kontextu a kvality života. Tieto poznatky sú integrované s názormi a postojmi ďalších "aktérov" pôsobiacich v problematike migrácie a integrácie migrantov – zástupcov štátnych a mimovládnych organizácií, zamestnávateľov a spolupracovníkov/verejnosti. Na základe získaných poznatkov bolo možné formulovať odporúčania pre žiaduce aktivity na zlepšenie procesu integrácie migrantov na trh práce ako aj odporúčania pre komplexnú integráciu migrantov do spoločnosti – včítane odporúčaní smerom k majoritnej populácii. Osobitnú časť tvoria odporúčania pre činnosť Migračného informačného centra.

Prezentáciu najdôležitejších zistení je potrebné uviesť konštatovaním, že sa potvrdilo pôsobenie **teórie push a pull faktorov** v motivácii migrantov pre príchod na Slovensko. K faktorom, ktoré pôsobia na strane krajiny pôvodu a "vyháňajú" (push) ich občanov do emigrácie na Slovensko, patria útek pred vojnou a prenasledovaním z politických a náboženských dôvodov, ekonomické dôvody a kultúrne dôvody (migranti, ktorí sú výrazne nespokojní s kultúrou domovskej krajiny, napr. s japonským formalizmom a hierarchickým usporiadaním spoločnosti, fundamentalistickou islamskou kultúrou, ale aj konzumnosťou západnej civilizácie). Faktory, ktoré pôsobia na strane Slovenska príťažlivo pre migráciu (pull) sú podľa výsledkov tejto štúdie štúdiom na Slovensku, osobné dôvody – možnosť seberealizácie, sociálno-vzťahové dôvody (nasledovanie partnera), blízkosť jazyka (pre Slovanov), atraktívnosť Slovenska v zmysle bohatej histórie, relatívnej ekonomickej a infraštruktúrnej vyspelosti a krajanská afiliácia.

Výsledky výskumu umožnili špecifikovať predpoklad, vyslovený Adlerom (1977) vo vzťahu k **hierarchii uspokojovania potrieb** migrantov, a to, že sú po príchode na Slovensko tlačení na spodnú úroveň uspokojovania základných a existenčných potrieb. Platnosť tohto mechanizmu bola však overená iba pre utečencov a azylantov; v ostatných kategóriách skúmaných migrantov sa tento mechanizmus neprejavil.

V našom výskume sa čiastočne potvrdili východiská **Berryho modelu akulturácie** (Berry, 1990). Konkrétne, zistili sme, že možno skutočne identifikovať typy jedincov alebo komunit, ktorí sú buď integrovaní, asimilovaní alebo separovaní. Namiesto marginalizovaných jedincov či komunit, však hovoria naše výsledky skôr o ich segregácii. Taktiež možno na základe našich zistení konštatovať, že Berryho model sa nedá uplatňovať mechanicky, pretože dôležité je zvažovať aj užší a širší sociálny kontext, v ktorom k akulturácii dochádza. Kým napríklad v širšom sociálnom prostredí sa u nás Afričania kvôli diskriminácii necítia ako doma, v okruhu ľudí z majoritnej populácie, s ktorými pravidelne prichádzajú do styku, sú na úrovni sociálnych vzťahov veľmi spokojní. Azyľanti sú dokonca spokojní so širším aj užším sociálnym prostredím – integrovali sa doňho, avšak vo väčšine iných oblastí života, ako napríklad práca, nie sú vôbec integrovaní.

Z aspektu rozlišovania **úrovní makro- a mikro- integrácie**, tento výskum ukázal, že na makro-úrovni Slovensko profituje z účasti migrantov na ekonomike, avšak nevyžaduje politickú lojálnosť, nestanovuje ako silnú prioritu zvládnutie jazyka a ani nevytvára priaznivé podmienky pre získanie rôznych foriem pobytu - čo sú všetko faktory, ktoré by mohli podporovať integráciu. Preto možno konštatovať, že v zmysle Horákovou (2001) vymedzených podmienok, ktoré štát nevyhnutne musí vytvárať pre integráciu migrantov, sú rezervy Slovenska najmä v adekvátnejšom vytváraní sociálnych podmienok pre migrantov (napr. poskytovanie ubytovania pre azyľantov tam, kde je k dispozícii aj práca, kvalitná a intenzívna jazyková príprava, efektívna distribúcia štátnych fondov na kultúrnu podporu), ako aj vo vytváraní kultúrnych podmienok (napr. výchova majoritnej populácie k tolerancii, otvorenie širokej diskusie o multikultúrnej spoločnosti). Slovensko bolo dlhú dobu relatívne uzavretou spoločnosťou a preto si bude musieť na migrantov z iných krajín sveta, zvlášť na príslušníkov inej farby pleti a iného náboženského vierovyznania dlhšiu dobu zvykať. Na mikro-úrovni sa ukázalo, že spolupracovníci migrantov vytvárajú s migrantmi sociálne siete, ale na druhej strane migrantom nie sú vytvárané podmienky pre zachovanie si kultúrnej identity.

Vytváranie sociálnych sietí môže naštartovať nielen proces akulturácie migrantov, ale aj proces "akulturácie majoritnej spoločnosti". Naš výskum ukázal, že ľudia, ktorí pracujú s migrantmi, sa zbavujú predsudkov voči migrantom, (napr. predsudkov, že prichádzajú len z ekonomických dôvodov, že sú nebezpeční, že prinášajú choroby a pod.). Tieto zistenia majú

však, podľa našich zistení platnosť najmä pre vzdelanejšiu časť mestskej populácie a žien. Sú potrebné ďalšie overovania tohto zistenia na iných vzorkách populácie.

Výsledky výskumu ukázali, že z **procesuálneho hľadiska** väčšina migrantov sa nachádza v prvej fáze integrácie, keďže sa v prevažnej miere prispôsobuje požiadavkám väčšinovej kultúry v existenčnom záujme. V druhej fáze integrácie sú ojedinelé prípady migrantov, ktorí po niekoľkoročnom pobyte aktívne zverejňujú svoju kultúrnu identitu a dosahujú tým pozitívnu akceptáciu sociálneho okolia, ako aj vnútorné naplnenie; sú to niektorí africkí a severoamerickí migranti po viacročnom pobyte na Slovensku. Tento fenomén sme nazvali "kultúrny coming out". Prejavy tretej fázy integrácie, v ktorej by malo dochádzať k zblíženiu majoritnej a kultúr migrantov do jedného celku (s výnimkou všeobecnej blízkosti slovanských kultúr), sme nezistili.

V zhode s našim predpokladom sa potvrdila **konceptia transnacionalizácie**, keď sa ukázalo, že časť ukrajinských migrantov cirkuluje medzi domovskou krajinou a Slovenskom a neusiluje sa o skutočnú integráciu, pretože si udržuje silné puto s domovskou krajinou. Tieto osoby sú tak aj výrazným príkladom **človeka na rozhraní**, ktorý existuje na rozhraní dvoch sociálnych svetov a sám si nie je istý, kam patrí a kam chce patriť.

Príkladom ilustrujúcim platnosť **modelu segmentovanej asimilácie** cestou postupnej individuálnej integrácie do vyšších sociálnych vrstiev je prípad vietnamského (pôvodne) študenta, ktorý je v súčasnosti majiteľom reštaurácie na Slovensku. Druhá cesta segmentovanej asimilácie – kedy dochádza k úspešnej kolektívnej integrácii do majoritnej spoločnosti – nie je typická pre Slovensko, resp. je výskumne ťažko uchopiteľná, pretože komunity, ktorých by sa mohla čiastočne týkať, sú výrazne zatvorené (napr. Vietnamci, Číňania). Tretiu cestu segmentovanej asimilácie, ktorá je "cestou nadol" do marginalizovaných sociálne slabších skupín, ilustrujú na Slovensku prípady rumunských krajanov, ktorí sa usadili na slovenskom vidieku.

V tomto kontexte je potrebné konštatovať aj to, že sa potvrdila sociologická téza o tom, že **migranti sú rizikovou skupinou z hľadiska sociálnej exklúzie**, z čoho vyplýva ich zraniteľnosť či ohrozenie fenoménom „novej chudoby“ (Džambazovič, Gerbery, 2004, Džambazovič, 2005). Týka sa to predovšetkým nedobrovoľných migrantov, ktorí príchodom na Slovensko na jednej strane stratili kontakt s pôvodnou kultúrou, avšak nie sú dostatočne

akulturovaní v novom prostredí, k čomu sa pridáva nemožnosť získať zamestnanie aj v dôsledku neznalosti jazyka a slabej akulturácie). Podľa zistení, ktoré sa opierajú najmä o výpovede spolupracovníkov pracujúcich migrantov, v pracovnom prostredí sa výrazne realizuje akulturácia, a tak tí, ktorí nemajú možnosť pracovať, sa ocitajú v "zakliatom kruhu" pracovnej aj kultúrnej exklúzie.

V migrácii na Slovensko sa výrazne uplatňuje **teória sietí**, ktorá hovorí o tom, že už usadení migranti svojou podporou facilitujú migráciu ďalších ich krajanov. Tento podporný efekt sa uplatňuje prakticky nezávisle od druhu dôvodu príchodu na Slovensko a vzťahuje sa na migrantov z Ázie, východnej Európy, Afriky, aj severnej Ameriky. Netýka sa iba niektorých individuálnych študentov a prípadov nasledovania partnera na Slovensko.

V tomto výskume sa prevažne potvrdila Průchova teória kultúrnej proximity a dištancie (Průcha, 2004), ktorá hovorí o významnom vplyve kultúrnej podobnosti/odlišnosti na migráciu a integráciu migrantov do majoritnej spoločnosti. Kultúrne blízki Ukrajinci, a ďalší Slovania sa ľahšie asimilujú, resp. integrujú do slovenskej spoločnosti než migranti z Afriky a Ázie. Z tohto teoretického rámca sa vymykajú ľudia zo severnej Ameriky, ktorí sú síce relatívne kultúrne vzdialení (v zmysle fungovania služieb a miery rozvinutia konzumnej spoločnosti), ale najmä kvôli jazykovým schopnostiam sú žiadaní, získavajú na Slovensku vyšší sociálny status než mali v domovskej krajine a následne si aj ľahšie vytvárajú sociálne siete. Základom kultúrnej proximity je podobnosť jazykov (Slovania), resp. komunikácia v žiadúcom jazyku – angličtine (migranti zo západnej Európy a Kanady) a zdieľanie ďalších podobných kultúrnych znakov (zvyky, náboženstvo a pod. židovsko-kresťanskej tradície). Kultúrna proximita je posilňovaná vzájomnou ekonomickou výhodnosťou v pracovnom vzťahu. Zamestnávateľia sú spokojní s nenáročnými a dobre pracujúcimi Ukrajincami a na druhej strane Ukrajinci sú spokojní so svojím platom. Kultúrna proximita môže viesť k asimilácii. Rešpektovanie všetkých požiadaviek zamestnávateľov a prispôsobovanie sa zaužívaným pravidlám sociálneho života a komunikácie (napr. na pracovisku, ale aj doma - ak žije so slovenským partnerom/partnerkou) zužuje priestor pre udržiavanie si spojenia s domácou kultúrou. Vyhraneným prípadom asimilácie, spojenej navyše so segregáciou, ktorá sa realizuje na základe kultúrnej proximity, je práca načierno. V práci sa títo migranti, vzhľadom k nerovnocennému vzťahu zamestnávateľ - zamestnanec, musia prispôbiť

požiadavkám zamestnávateľa. V súkromnom živote sú výrazne segregovaní kvôli tomu, aby sa neprezradil ich ilegálny status.

Jednou z ciest ako migranti, ktorí spadajú do sféry kultúrnej proximity Slovákov (napr. Ukrajinci), unikajú z tlaku asimilácie, je **transnacionalizácia**. Na Slovensku sa títo migranti takmer úplne asimilujú v pracovnej oblasti a vo veľkej miere aj v ostatnom živote na Slovensku. Komunikácia s domovskou krajinou a návštevy domovskej krajiny im však pomáhajú udržiavať vysoko cenené sociálne väzby, kontakt s jazykom a každodennou kultúrou (spev, zvyky a pod.).

Doteraz nie sú na Slovensku k dispozícii žiadne oficiálne systematické výchovno-vzdelávacie programy pre **deti a mládež v oblasti multikultúrnej výchova** (Dúbravová, 2006). Akákoľvek väčšia odchýlka od našich zažitých zvykov, pravidiel a noriem môže vyvolávať strach vedúci k diskriminácii menšinových skupín imigrantov. **Médiá**, ktoré vo všeobecnosti v záujme zvýšenia svojej sledovanosti uprednostňujú „senzačné“ správy pred vecnými, venujú svoju pozornosť imigrantom spravidla vtedy, keď môžu poukázať na spoločensky negatívne dôsledky ich správania a konania, ako napríklad rast kriminality. Tým u majority posilňujú predsudky a stereotypy voči migrantom a bránia rozvoju multikultúrnej spoločnosti. Pritom, ako píše Šiklová (1998) imigranti sú spravidla pre hostiteľskú krajinu prínosom, už len preto, lebo prichádzajú tí schopnejší, kvalifikovanejší, aktívnejší a mladší jedinci.

Jedným z prirodzených dôsledkov postmodernej doby, ktorá priniesla rozpad homogénnych spoločností nestálosť vecí, hodnôt a identít človeka je podľa Maffesoliho (2002) aj tzv. **nomádstvo**. Z ľudí sa stávajú cestovatelia, ktorí hľadajú niečo „iné“, sami seba a pod. Na druhej strane však nomádstvo znamená aj návrat k istým archaickým modelom života neukotveného na jedno miesto, ktorý sa moderný štát pokúša potláčať, normalizovať a regulovať (príklad Rómov na Slovensku). Na prvý pohľad sa zdá, že tento typ migrácie je príznačný predovšetkým pre západných migrantov, je zameraný proti zaužívanému rytmu produkcie a konzumu. Pre východných migrantov je migrácia vymedzená častejšie ekonomicko-sociálno-politickými faktormi, avšak aj potreba vymaniť sa zo zväzujúceho, obmedzujúceho ekonomického či politického rámca, túžba uniknúť, vyúsťuje do nomádstva.

Záverom konštatujeme, že výskum priniesol množstvo poznatkov, ale otvoril aj veľa otázok a podnetov. Ďalšie výskumné aktivity by sa smerom k migrantom mali o. i. orientovať na

poznávanie uzatvorených komunít migrantov a explorovanie procesov segmentovanej asimilácie v týchto komunitách, ako aj proces kultúrneho "coming outu". Smerom k majoritnej populácii je potrebné bližšie skúmať potenciál majoritnej kultúry pre medzikultúrnu integráciu a tiež naznačenú hypotézu o eliminácii predsudkov voči migrantom vplyvom komunikácie v zmiešaných pracovných tímoch (migrantov a príslušníkov majoritnej populácie).

Vzhľadom na množstvo nových poznatkov, ktoré tento výskum priniesol vďaka jeho exploračnému charakteru, by bolo užitočné uskutočniť reprezentatívny kvantitatívny výskum, ktorý by doplnil výsledky tejto štúdie o kvantitatívnu informáciu o výskyte zistených javov.

Použitá literatúra

- Adler, S.
1977 "Maslow's need hierarchy and the adjustment of immigrants" *International Migration Review*, 11 (4): 444-451.
- Berry, J.W.
1990 "Psychology of acculturation", in J. Berman (Ed.), *Cross-Cultural Perspectives: Nebraska Symposium on Motivation*, University of Nebraska Press, Lincoln: 201-234.
- Bianchi, G., Lukšík, I., Popper, M.
2003 "Informačná kampaň na prevenciu obchodu so ženami", IOM, Bratislava
- Bianchi, G., Popper, M., Lukšík, I.
2004 "Objasnenie mýtov a skutočností týkajúcich sa imigrácie do Veľkej Británie", IOM, Bratislava
- Divinský, B.
2004 "Migration Trends in Selected Applicant Countries: Volume V – Slovakia, An Acceleration of Challenges for Society", International Organization for Migration Slovakia, Bratislava.
2005a *Migrácia v Slovenskej republike, stav, trendy, spoločenské súvislosti*, SFPA, Friedrich Ebert Stiftung, Bratislava.
2005b *Active Civic Participation of Immigrants in Slovakia*. Politis, Oldenburg.
- Dorigo, G., Tobler, W.
2006 "Push pull migration laws",
http://www.geog.ucsb.edu/~tobler/publications/pdf_docs/movement/migration/PushPull.pdf, prístup 1. 4. 2006.
- Drbohlav, D., Ezzeddine-Lukšíková, P.
2006 "Integrace cizinců v ČR", výskumná správa, IOM, Praha.
- Dúbravová, V.
2006 ústna konzultácia (17. 5. 2006)
- Džambazovič, R., Gerbery, D.
2004 Chudoba a sociálne vylúčeniev kontexte krajín EU a SR (teoretická štúdia). In: Džambazovič, R., Gerbery, D., Porubánová, S., Repková, K: *Chudoba a sociálna exklúzia/inklúzia: Skupiny najviac ohrozené sociálnou exklúziou a námety na riešenie/prevenciu*. Stredisko pre štúdium práce a rodiny, Bratislava, str. 4-64.
- Džambazovič, R.
2005 „Od chudoby k sociálnemu vylúčeniu“. *Slovak Sociological Review*, 2005, 2, str. 143-176
- Horáková, M.

- 2001 "Zaměstnávání cizinců v České republice, část I. Integrace cizinců na trh práce", VÚPSV, Praha.
- IOM
- 2005 *World Migration 2005: Costs and Benefits of International Migration*, Medzinárodná organizácia pre migráciu, Ženeva.
- Maffesoli, M.
- 2002 *O nomádství*, Prostor, Praha.
- Minkenberg, M.
- 2006 http://politik.euv-frankfurt-o.de/ss04/Table_Theories_of_Migration.pdf, prístup 1. 4. 2006.
- Porubánová, S.
- 2004 Imigračný fenomén – výzva pre Slovenskú republiku. In: Džambazovič, R., Gerbery, D., Porubánová, S., Repková, K: *Chudoba a sociálna exklúzia/inklúzia: Skupiny najviac ohrozené sociálnou exklúziou a námety na riešenie/prevenciu*. Stredisko pre štúdium práce a rodiny, Bratislava, str. 100-114.
- Průcha, J.
- 2004 *Interkulturní psychologie*. Portál, Praha.
- Ravenstein, E.,
- 1885 "The laws of migration", *Journal of the Statistical Society*, 48: 167-235.
- Rotheram-Borus, M. J. et al.
- 1991 "Safer sex and adolescence", In: Lerner, R. M., Petersen, A. C., Brooks-Gunn, J. (Eds.) *Encyclopedia of Adolescence, Vol. 2*, Garland Publishers, New York: 951-959.
- Samson, I., Duleba, A.
- 2005 "International Migration and Slovakia's Security", Center for International Relations, Warszawa.
- Schutz, A.
- 1964 *Collected Papers II: Studies in Social Theory*, Ed. by Arvid Broderson, The Hague: Martinus Nijhoff.
- Šiklová, J.
- 1998 "Novodobá migrace po roce 1989 - připravme se na cizince", In: Šišková, T. (Ed.) *Výchova k toleranci a proti rasismu*, Portál, Praha: 36-42.
- UHCP P PZ
- 2005 Ročenka UHCP P PZ, 2005, http://www.minv.sk/uhcp/new/rocenky/rocenka_2005.pdf

UN

- 2006 "World population monitoring, focusing on international migration and development", General secretary report.
http://www.un.org/esa/population/cpd/E_CN_9_2006_3.pdf, prístup 1. 4. 2006.

UNHCR

- 1951 <http://www.unhcr.sk/Documents/konvencia.pdf>, prístup 18. 7. 2006